

STANISŁAW IGNACY WITKIEWICZ

Szewcy

STANISŁAW WITKIEWICZ

Szewcy

NAUKOWA SZTUKA ZE „ŚPIEWKAMI” W TRZECH AKTACH

1934

Poświęcone Stefanowi Szumanowi

OSOBY

- Sajatana Tempe — majster szewski; rzadka bródka „dzika” i wąsy. Blondyn siwiący. Ubrany w normalny strój szewski z fartuchem. Około 60 lat.
- Czeladnicy: I (Józek) i II (Jędrak). Bardzo przystojne, morowe, młode szewskie chłopcy. Ubrane w normalne szewskie stroje z fartuchami. Lat około 20.
- Księżna Irina Wsiewołodowna Zbereźnicka-Podberezka — bardzo piękna szatynka, niezwykle miła i ponętna. Lat 27–28.
- Prokurator Robert Scurvy — twarz szeroka, zrobiona jakby z czerwonego salcesonu, w którym tkwią inkrustowane, błękitne jak guziki od majtek oczy. Szczęki szerokie — pogryzłyby na proszek (zdawałoby się) kawałek granitu. Strój żakietowy, melonik. Łaska ze złotą gałką (*très démodé*¹). Biały halsztuk² zawinięty i ogromna w nim perła.
- Lokaj Księżnej, Fierdusieńko — zrobiony trochę na manekina. Strój czerwony, ze złotym szamerowaniem³. Czerwona króciutka pelerynka. Kapelusz stosowany.
- Hiper-Robociarz — ubrany w bluzę i kaszkiet⁴. Ogolony, szerokie szczęki. W rękę kolosalny, miedziany termos.
- Dwóch dygnitarzy — towarzysz Abramowski i towarzysz X. Wspaniale ubrani cywile, wysokiej inteligencji i w ogóle pierwszej marki. X ogolony — Abramowski z brodą i wąsami.
- Józef Tempe — syn Sajatana, lat 20.
- Chłopi — stary chłop, młody chłop i dziwka. Stroje krakowskie.
- Strażniczka — młoda ładna dziewczynka. Fartuszek na mundurku.
- Chochoł — z *Wesela* Wyspiańskiego.
- Strażnik — normalny byczy chłopak, mundur zielony.
- Gnębion Puczymorda i Dziarscy chłopcy

¹*très démodé* (fr.) — bardzo niemodny.

²*halsztuk* (z niem. *Hals*: szyja; *Tuch*: chusta) — rodzaj chusty ozdobnie wiązanej na szyi, element eleganckiego ubioru męskiego w XVIII i XIX w.

³*szamerowanie* — a. szamerunek; ozdoba ubrań, szczególnie dawnych mundurów, wykonana z pasmanterii (taśm, sznurów itp.) naszytej wymyślnie na materiale.

⁴*kaszkiet* (z fr. *casquette*) — męskie nakrycie głowy z daszkiem z przodu i zaokrąglonym denkiem.

AKT PIERWSZY

Scena przedstawia warsztat szewski (może być dowolnie fantastycznie urządzony) na niewielkiej przestrzeni półkolistej. Na lewo trójkąt wypełniony kotarą wiśniowego koloru. W środku trójkąt ściany szarej z okrągłym okienkiem. Na prawo pień wyschlętego pokręconego drzewa — między nim a ścianą trójkąt nieba. Dalej na prawo daleki krajobraz z miasteczkami na płaszczynie. Warsztat umieszczony jest wysoko ponad doliną w głębi, jakby na górach wysokich był postawiony. Sajetan w środku, dwaj Czeladnicy po bokach, I na lewo, II na prawo, pracują przy warsztacie. Z daleka dochodzi huk samochodów czy czort wie czego zresztą i ryki syren fabrycznych.

SAJETAN

kując młotem jakieś buty

Nie będziemy gadać niepotrzebnych rzeczy. Hej! Hej! Kuj podeszwy! Kuj podeszwy! Skręcaj twardą skórę, łam sobie palce! A, do diabła — nie będziemy gadać niepotrzebnych rzeczy! Książęce buciki! Tylko ja, wieczny tułacz, tym się tułający, że do miejsca zawsze przykututy. Hej! Kuj podeszwy dla tych ścierw! Nie będziemy gadać niepotrzebnych rzeczy — nie!

I CZELADNIK

przerywa mu

Czy wy byście mieli odwagę zabić ją?

II Czeladnik przestaje kuć podeszwy i pilnie nasłuchuje.

SAJETAN

Dawniej tak — teraz nie! Hej!

Wywija młotem.

II CZELADNIK

Nie mówcie tak ciągle „hej”, bo mnie to drażni.

SAJETAN

Mnie gorzej drażni, że buty dla nich robię. Ja, który mógłbym być prezydentem, królem tłumu — choć chwilę, choć jedną małą chwilkę. Lampiony, girlandy i słowa wokół lampionów, głów, a ja, nędzny, brudny wszarz ze słońcem w piersi, błyszczącym jak tarcza złota Heliodora, jak sto Aldebaranów⁵ i Weg⁶ — ja nie umiałem mówić. Hej!

Wywija młotem.

I CZELADNIK

Czemu nie umiecie?

SAJETAN

Nie dali. Hej! Bali się.

II CZELADNIK

Jeszcze raz powiecie „hej”, a pójdę sobie od roboty precz. Nie macie pojęcia, jak mnie to drażni. A propos: a kto to Heliodor?

SAJETAN

Jakasi fikcyjna będzie postać — a może mój wymysł — już nie wiem nic. I tak bez końca. Jedna chwila... Nie wierzę już w żadną rewolucję. Samo słowo wstrętne jest jak karaluch albo i prusak czy wesz. Bo wszystko obraca się przeciw nam. Nawóz jesteście, jako ci dawni królowie i inteligencja w stosunku do totemowego klanu — nawóz!

II CZELADNIK

Dobrze, żeście nie rzekli „hej” — a to ubiłbym was. Nawóz bo nawóz, ale oni dobrze żyli. Ichnie dziwki nie śmierdziały tak jak nasze, sturba ich suka malowana, diamdza ich szac zaprzęła! O Jezu!

SAJETAN

Już wszystko tak zbrzydło na tym świecie, że więcej o niczym gadać nie warto. Kona ona ludzkość pod gniotem cielska gnijącego, złośliwego nowotwora kapitału, na którym, nikiej putryfikcyjne⁷ owe bąble, faszystowskie rządy powstają i pękają, puszczając smrodliwe gazy zagnitej w sobie, w sosie własnym, bezosobowej ciżby ludzkiej. Już nic gadać

⁵Aldebaran — gwiazda podwójna (składają się na nią czerwony olbrzym i karzeł); najjaśniejszy obiekt gwiazdozbioru Byka i czternasty co do jasności na niebie.

⁶Wega — najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Lutni, piąta co do jasności gwiazda nieba.

⁷putryfikcyjny (fr. *putréfaction*: gnicie) — gnilny; powstały w wyniku procesów gnilnych.

Słowo, Praca, Robotnik

Pozycja społeczna,

Rewolucja, Morderstwo

Robak, Błoto

Obraz świata, Kondycja
ludzka, Robotnik,
Cierpienie

nie trzeba. Wszystko je wygadane do cna. Czekać trzeba, aż się zrobi i robić, ile kto może. Czy nie jesteśmy ludzie? Może ludzie to tylko oni — a my tylko bydlęce ścierwa, z takimi wicie, Panie Świąty, epifenomenami⁸, by się jeszcze gorzej męczyć i na ich uciechę skowytąć. Hej! Hej! *wali młotem w co popadło* A oni myślą tak na pewno, brzuchacze zacygarzone, ociekające takim śliskim koktajlem z ichniej rozkoszy i naszej smrodliwej, beznadziejnej w swej męce. Hej! Hej!

II CZELADNIK

Takeście to mądrze rzekli, że nawet to wstrętne „hej” mnie nie raziło. Przebaczyłem wam. Ale więcej tego nie róbcie — niech was ręka Boska broni.

SAJETAN

nie zwracając na to uwagi

A to jest najgorsze, że praca nigdy nie ustanie, bo się nie cofnie ta, psiamać, machina społeczna. Ta będzie tylko pociecha, że wszyscy jako jeden wstrętny mąż, z zapamiętaniem nieprzytomnym orać będą, że nie będzie nawet takich próżniaków...

I CZELADNIK

domyślnie

Tych na naczelnym stanowiskach kontrolnych?

SAJETAN

Toś ty to sobie też myślał, brachu? Hej! Ale jak tu porównać dwa mózgi? Nie porównać — choć i to trudno — ale zrównać. Otóż pracować będą tak samo — chodzi o tę nieprzyjemność. Teraz jeszcze za dużo frajdy mają te dranie, bo jest twórczość — hej! A i ja też mogę nowy fason wymyślić, chociaż to już nie to — nie. Nie to! nie to!

Zanosi się płaczem.

I CZELADNIK

Biedny majster! Chce mu się, aby robota była równocześnie mechaniczna i żeby duchem tę mechanikę wyosobliwiać, jak te dawne muzykanty i malarze swoje wydzielinny, w unikaty osobowego przejawu. Czy ja mówię bez sensu?

II CZELADNIK

Nie — tylko obco. Ja to bardziej swojsko wypowiem. A może nie warto? *pauza; nikt go nie zachęca; mówi jednak* Przykra pauza. Nikt mnie nie zachęca. Gadać jednak będę, bo mi się tak chce, że wytrzymać nie zdolen jezdem, wicie. Przyjdzie dziś pewno tu księżna ze swoim prokuratorskim psem i gadać będzie też i wiercić nama otworki w metafizycznych pępkach, jak to uni, ci pysni panowie nazywają w sobie te cukierki, co u nas wrzodami śwędzącymi są i zostaną. To się wyraża w sprzecznościach, których nijak osiągnąć nie można — to są te rzeczy, ta sakra ich suka, ślachcickie odpadki, co oni nazywają swymi metafizycznymi przeżyciami. Łechcą sobie nimi spasione brzuchy, a każdy taki łecht nasyczonego bydlaka to nasz ból w kiszkiach. Chciałem mówić, wicie, i powiem: żyć i umrzeć, zacisnąć się w główkę od szpilki i rozprzestrzenić się na cały świat; puszyć się i tarzać w prochu... *nagle pustka we łbie nie pozwala mu mówić dalej* Nic więcej nie powiem, bo mi się nagle pusto we łbie zrobiło, jak w stodole, jak w gumnie.

I CZELADNIK

Tak — nie bardzoście się wysilili na ten spicz przez s, p, i „cze”. Ja, wicie, Jędrak, znam Kretschmera⁹ z wykładów tej tam intelektualnej lafiryndy Zahorskiej¹⁰, w naszej Wolnej Wszechnicy Robotniczej¹¹. Oj, wolna ona, wolna — raczej rozwolniona jest ta

⁸*epifenomen* (z gr. *epi*: na, przy; coś zewnętrznego) — fenomen wtórny, współwystępujący ze zjawiskiem głównym, ale niemający na nie wpływu.

⁹*Kretschmer, Ernst* (1888–1964) — niem. psychiatra, prof. uniwersytetu w Marburgu (od 1926) i w Tybindze (od 1946); twórca teorii konstytucjonalnej (1924). Teoria ta zakłada istnienie trzech typów fizycznych ludzi: atletycznego (osobnik muskularny), astenicznego (osobnik wątłej budowy) i pyknicznego (osobnik skłonny do otyłości), którym odpowiadają dwa typy psychiczne: osobnikom o budowie atletycznej i astenicznej odpowiada typ schizotypiczny, a osobnikom o budowie pyknicznej typ cyklotypiczny.

¹⁰*Zahorska, Stefania* (1889–1961) — pseudonim Pandora, historyczka i krytyczka sztuki (w tym kierunku odbyła studia w Krakowie, Budapeszcie, Berlinie i Paryżu), prozaiiczka; docent Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Po wojnie w Londynie publicystka „Wiadomości” i współzałożycielka Stowarzyszenia Pisarzy Polskich (Polish Writers Association Ltd.).

¹¹*Wolna Wszechnica Robotnicza* — nazwa od: Wolnej Wszechnicy Polskiej, prywatnej szkoły wyższej założonej w Warszawie po I wojnie światowej (właśc. przekształconej z Towarzystwa Kursów Naukowych, który powstał z Uniwersytetu Latającego), z inicjatywy której prowadzone były publiczne wykłady niedzielne (w ramach Collegium Publicum) oraz kursy dokształcające dla pracowników społeczno-oświatowych. Być może

Praca, Twórczość, Pozycja społeczna

Słowo

Pozycja społeczna

Robotnik, Wiedza, Nauka

nasza Wszechnica. Sami się częstują twardą wiedzą, a na nas to tę biegunkę umysłową puszczają, aby nas jeszcze gorzej zatumanić, niż to chciały wszelkie religianty na usługach feudałów i ciężkiego się przemysłu wygłupiające. A wam mówię, Jędreku, że to schizoidalna psychologia. Nie wszyscy są tacy. To rasa ginąca. Coraz więcej jest na tym świecie pykników. Ma se radio, ma se styło, ma se kino, ma se daktyło, ma se brzuch i nieśmierdzące, niecieknące ucho, ma se syćko jak się patrzy — czego mu trza? A sam w sobie jest ścierwo podle, guano pogodne, przebrzydłe. To je pyknik, wis? A taki niezadowolony ze siebie to ino mąt na świecie czyni, żeby siebie przy tym przed sobą wywyższyć i siebie sobie pokazać lepszym niż naprawdę jest — nie być, ino pokazać, i nie lepszym, ino takim fajniejszym, wyhyrniejszym. Tak ci to wyhyrma przed sobą.

po pauzie

A ja to sam nie wiem, jaki jestem: pyknik czy schizoid?

SAJETAN

twardo; wali w kopyto, czy coś takiego

Hej! Hej! Gadacie, a życie ucieka. Ja bym chciał ich dziwki deflorować¹², dewergondować¹³, nimi się delectować, jus primae noctis¹⁴ nad nimi sprawować, w ich pierzynch spać, ichnie żarcie żreć aż do twardego rzygu, a potem ichnim duchem od zaświatów się zachłysnąć — ale nie podrabiać to, co oni, tylko lepsze stworzyć: i nowe religie nawet — na pośmiewisko ino, i nowe obrazy, i symfonie, i poematy, i maszyny, i nową całkiem zaistną, śliczną jak moja Hania... *przerzywa* E — nie będę wymawiał — świętokradztwo w ichnim języku to się zwie *gwaltownie* A co ja mam? A co ja z tego mam??

II CZELADNIK

Cichoście!...

SAJETAN

Nie będę cicho! — te, frajer! Hej! Hej! Hej! Hej! Hej! *wali młotem* Syn przystał do tych tak zwanych wstrętne „Dziarskich Chłopców”. Niby organizacja takich, co chcieliby wszystko od razu; oni chcą zużyć inteligencję, chcą nikogo nie mordować, chyba że już nie można inaczej. Hej!

Z prawa wchodzi prokurator Scurvy. Cylinder. Parasol. Strój żakietowy. W rękach, urękawicznionych na jasno, kwiaty żółte.

SCURVY

Jakże byście to chcieli: nie mordować, „chyba że już nie można”. Nigdy nie można, zawsze trzeba — tak to jest. Hehe.

II CZELADNIK

A ten „hehe” znowu. Jeden „hej”, a drugi „hehe” — wytrzymać nie można, *robi z uściekłością olbrzymi, nienaturalnie wielki but oficerski, który wyciągnął z kąta zarupionego na lewo. Po chwili — Scurvy patrzy nań z wyczekującym uśmiechem — krzyczy z rozpaczą* Ja nie chcę pracować za taką flotę! Ja nie będę! Puśćcie mnie!

SCURVY

zimno; uśmiech znikł jak zdmuchnięty

Hehe. Droga wolna. Możecie iść i zdechnąć sobie pod płotem. Wyzwolenie jest tylko przez pracę.

SAJETAN

Ale ty pracujesz siedząc w fotelu, paląc dobre „papierusy”, nażarty czym chcesz. „Pracownik umysłowy”. Kanalia! A i zmysłowy też — hej!

Śmieje się dziko.

Słowo

Pozycja społeczna,

Revolucja

Morderstwo

Praca, Wolność, Pozycja społeczna

Praca, Urzędnik, Robotnik, Jedzenie, Ciało, Pozycja społeczna

Witkacy nawiązuje też do nazwy Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (TUR), działającej w l. 1923–1948 socjalistycznej organizacji oświatowo-kulturalnej.

¹²*deflorować* (z łac. *de-* redukcja; *flos, floris*: kwiat) — dosł. zrywać kwiat; pozbawiać dziewictwa.

¹³*dewergondować* (fr. *dévergondar*) — sprowadzać na złą drogę, doprowadzać do rozpusty, deprawować.

¹⁴*jus primae noctis* (łac. *ius primae noctis*: prawo pierwszej nocy) — przywilej dający panu feudalnemu prawo do spędzenia nocy poślubnej i zdeflorowania żony swego poddanego. W średniowiecznej Europie znany był na obszarach Francji i Włoch i najczęściej funkcjonował jako rodzaj podatku, ponieważ poddani wykupowali się panu z tego przywileju. Gdzieśgdzie dochodziło jednak do rodzaju transakcji pozwalającej poddanemu, w zamian za odstąpienie swej żony na noc poślubną, upolować w pańskim lesie jelenia. Stąd zapewne pochodzi zwyczaj określania zdradzanego męża mianem jelenia a. rogacza.

SCURVY

Czy myślicie, Sajetanie, że kiedyś będzie inaczej? Czy wy naprawdę myślicie, że wszyscy będą mogli być zmechanizowani i ustandaryzowani w pracy ręcznej? Nie — zawsze będą dyrektorzy i urzędnicy wyżsi, którzy będą musieli nawet co innego jeść niż majstrzy w fabrykach, bo praca umysłowa wymaga innych składników mózgu — mózgu i jedzenia.

Czeladnik II płacze.

SAJETAN

Hej — ale będą jeść odpowiednie preparaty bez smaku, a nie langusty i wąparsje jak ty, prokuratorze sądu najwyższego dla społecznych nieporozumień kapitału z pracą. Ty elityczny rzeźnicze! W naszych czasach, tych tam faszystowskich syndykalistów w rodzaju mego syna, ty możesz jeszcze żyć jak soliter w zepsutym bańdziuchu rozkładającej się socjety. Ale jak prawdziwi syndykaliści zwalą państwo w ogóle, takich jak ty nie będzie trzeba. Będzie towarzysz-dyrektor prawdziwy, okarmiony obrzydliwymi pigułkami...

Płacze.

SCURVY

Macie po prostu kompleks langusty — wy i wam podobni. Nie, Sajetanie, tego nie będzie nigdy. Nie może się tak zdegenerować nasz gatunek, żeby narządy trawienia skurczyły się i przystosowały do paru pigulek. Wtedy proporcjonalnie zdegenerowałyby się wszystko tak, że w ogóle żadnych problemów by nie było: byłaby kupa dogasających pierwotniaków, a nie społeczeństwo, cierpiące nieuleczalnie na zależność swych części jednych od drugich.

II CZELADNIK

Ja panu coś powiem: dobra byłaby każda prawda, byle nie życie osobiste. Jak pan, panie prokuratorze, odwali swoją pracę, to może pan myśleć o abstrakcjach w uniezależnieniu od swego żołądka i innych jelitalii...

SCURVY

No — to jest przesada...

II CZELADNIK

Ale nie gruba, z *rozpaczą* Mnie się chce ładnych kobiet i dużo piwa. A mogę wypić tylko dwa duże i ciągle z tą Kaśką, ciągle z tą Kaśką — a niech to cholera!...

SCURVY

z niesmakiem

Dość...

I CZELADNIK

podchodząc do niego z zaciśniętymi pięściami, z ironią

Dość! Panu prokuratorowi najwyższego sądu kwaśno w nosie się robi na myśl samą, że on, Jędrak, musi ciągle z tą jedną Kaśką. A sam to on je teozof¹⁵. Bardzo pikne ma idejki. Ale dziwek ma, ile chce. Ale do tego chciałby tylko z jedną, a z tą się nie da — hi, hi — wszędzie są te same problemy, w stosunkach równoległe przesuniętych albo kolineacyjnie podobnych — hi, hi!

SCURVY

zimno

Milcz, sflądrysynie, milcz, skurczyflaku.

I CZELADNIK

Cha, cha! Hej! Trafilem, jak mi Bóg miły! Ona tu zaraz będzie, ta sadystka z twarzą aniołka, ta moralna brewilierka — niby markiza de Brinvillieres. Dla niej męki pana prokuratora, jak musi z innymi dziwkami myśląc o jej „niedoszczylęj” somie — tak, soma¹⁶ to nic złego — otóż te męki są tym samym, co zagładanie do warsztatów, w których pocimy się i zdychamy od pracowitej śmierdziączki my, i wglądanie do więzień, gdzie gniją

¹⁵teozof — wyznawca teozofii (z gr. *theos*: bóg i *sophia*: mądrość), światopoglądu łączącego w sobie różne idee wywodzące się z neoplatonizmu i buddyzmu: wiarę w bezosobowy, wieczny Absolut, kosmos będący jego emanacją, we wszechobecną świadomość (panteizm), w karmę (odpowiedzialność każdej istoty za własne czyny, których skutki oddziałują na następne wcielenie), reinkarnację (drogę wcieleni duszy od stadiów roślinnych, poprzez zwierzęce do ludzkiego), ewolucję wszechświata, w tym również ludzi, w kierunku doskonałości i zjednoczenia z absolutem. Takie poglądy religijno-filozoficzne propagowało założone w 1875 r. w Nowym Yorku przez Helenę Bławatską Towarzystwo Teozoficzne.

¹⁶soma (z gr.) — ciało, fizyczność; por. somatyczny.

Kobieta, Mężczyzna,
Pozycja społeczna,
Pożądanie, Cierpienie, Ciało

Kobieta demoniczna,
Mężczyzna, Mizoginia
Robotnik, Więzień,
Pożądanie, Cierpienie

w płciowej, raczej zapłciowej rozpaczy najtęższe samce w rozpadzie duchowym i cielesnym...

SCURVY

On oszalał, ale to jego szaleństwo z niemożności wytrzymania po prostu działa na mnie jak szaleje. Ja wariuję! *pada na szewski zydel* Ja ją tak dobrze rozumiem, nawet w jej najgorszych kobiecych świństewkach duchowych... i tak by było dobrze... Cóż, kiedy ona woli, aby nic — och, och! Moja męka nasyci ją więcej, niżby nasycić zdołał najszałeński mój hipergwałt jakiś.

SAJETAN

O — widzicie — rozłożył się na elementy proste — nawet nie śmierdzi już. Porób pan buty — to panu dobrze zrobi — lepiej niż widok skazańców o świcie.

SCURVY

łkając

I to wiecie nawet, Sajetanie?! Sajetanie! Jakież to straszne...

Wchodzi Księżna, ubrana w szary kostium, ze wspaniałym żółtym bukietem. Daje z niego kwiaty wszystkim po kolei, nie wyłączając Scurvy'ego, który nie wstając z zydlu przyjmuje je z godnością i tajoną obrazą (jak to uwidocznisz na scenie? a?). Bukiet wsadza potem w ogromny, tęczkowy flakon, który niesie za nią wygalowany lokaj Fierdusieńko. Fierdusieńko również trzyma na smyczy foksa, Terusia.

KSIĘŻNA

Dzień dobry, Sajetanie, dzień dobry. Jak się macie, jak się macie? Dzień dobry, panowie czeladnicy. Ho, ho — robota wre, jak widzę, ochoczo, jak to dawniej pisali przodkowie duchowi naszych pisarzy z osiemnastego wieku. Ochoczo — śliczne słowo. Czy pan by potrafił się ochoczo kochać, panie prokuratorze? *Teruś wążcha Scurvy'ego*. Teruś, fuj!

SCURVY

jęcząc na zydelku

Ja chcę zrobić parę butów — choć jedną! Wtedy będę godnym pani, dopiero wtedy. Wtedy potrafię zrobić, co zechcę, z kogo zechcę. Nawet z pani, dobrą, domową, kochającą kobietę — potworze najukochańszy, jedyna!...

Zatyka go.

SAJETAN

z zabobonnym podziwem

Cichoście! Zatkaną go do cna — hej!

KSIĘŻNA

Bezsilność pana, doktorze Scurvy, podnieca mnie do zupełnego wariactwa. Chciałabym, aby pan patrzył na to, kiedy ja — wie pan? — ten tego — tylko nie powiem z kim — jest taki cudny porucznik błękitnych huzarów życia, w dodatku ktoś z mojej klasy czy sfery, jest też pewien artysta... Niepewność pańska jest dla mnie rezerwuarem najwyuzdańszej, płciowej, samiczkowatej, bebechowato-owadziej rozkoszy — chciałabym jak samice modliszki, które ku końcowi zjadają od głowy swoich partnerów, którzy mimo to nie przestają tego — wie pan, hehe!

II CZELADNIK

wymawia okropnie słowa francuskie jak pani Mąsiorkowa; trzyma olbrzymi but oficerski Kel ekspresją grotesk¹⁷!

Czuć podniecenie niesamowite u szewców.

SAJETAN

Daj mu ten oficerski, kirasjerski¹⁸, psia jego fładra, but. Niech go skończy za ciebie. Jemu takie buty są potrzebne — jemu i tym panom, dla których on wsadza bohaterów przyszłej ludzkości do pałaców swoich, pałaców jego ducha. Hołotę trzymać za mordę — oto ich najszczytniejsze hasło. Hej! Hej! Hej!

Kobieta, Męczyzna,
Pożądanie, Przemoc

Więzienie, Władza

¹⁷kel ekspresją grotesk — zapis fonetyczny fr. zwrotu: *quelle expression grotesque*, tzn. coś za dziwaczne wyrażenie.

¹⁸kirasjerski — należący do kirasjera (z fr. *cuirassé*: pancerny, opancerzony); kirasjerzy stanowili rodzaj ciężkiej jazdy szturmowej, uzbrojonej w pałasze i broń palną; ich strój składał się z osłaniającej tors zbroi (kirysu), hełmu formą nawiązującego do hełmów Greków i Rzymian, skórzanych spodni oraz butów z cholewami sięgającymi powyżej kolan.

I CZELADNIK

A on, wicie, jeszcze jedno, wicie, ma cierpienie, towarzyszu mistrzu: on się kocha w naszym tym perwersyjnym aniołku tylko temu, co ona jest księżną, a on jest zwykły burżuj z trzeciego stanu, a nie hrabia. Takich to hrabiowie bezkarnie po pyskach prali jeszcze dwieście lat wstecz. To on cierpi i sam się pławi w swoim cierpieniu jeszcze bardziej — bez tego to go, kociego syna, nie cieszy, jak pisał sam Boy¹⁹.

SCURVY

zrywając się; jednocześnie II Czeladnik wciska mu w objęcia olbrzymi but oficerski; Scurvy przyciska go do piersi i ryczy z emfazą.

To jedno nie — tego jednego mi nie zabierajcie: jestem prawdziwym, liberalnym — w ekonomicznym znaczeniu — demokratą.

SAJETAN

Trafieś go. Tak — on żałuje, że nie liźnął tego najparszywszego istnienia, jakie może, istnienia w złudzie fikcyjnej wartości hrabskiego bytu w ostatniej połowie dwudziestego wieku. On by nie wiem co dał, aby móc być cierpiącym hrabią i ubrać się na to całe nasze istnienie taką, wicie, subtelnością wyższości, co to, psia jego suka — a nie wiem już co. Jemu nie wystarcza, że on będzie but robił jako doktor praw i prokurator najwyższy nicomalże sądu ostatecznego — a oto *wskazuje Księżnę* ten aniołek zatrąbi mu na swych wewnętrznych organkach.

KSIĘŻNA

do foksa, którego uspokaja Fierdusieńko

Teruś, fuj! I wy „fuj”, Sajetanie! Taż to tak nie można — nie „lza”, jak mówili słowia-nofilscy dowcipnisie słów nijakich. To niesmaczne i koniec. Zawsze mieliście tyle taktu, a dziś?...

SAJETAN

Bede niesmaczny — bede! Dość smaku. Wywątrobię wszystko na smród i brud ostac-teczny. Niech śmierdzi wszystko, niech się na śmierć ten świat zaśmierdzi i niech się het do cna wyśmierdzi, to może potem zapachnie wreszcie; bo w nim takim, jakim jest, wytrzymać wprost nie można. Nie czują, biedni ludziska, że demokratyczne kłamstwo śmierdzi, a smród klozetu to czują, psie pary, hej! Otóż to je prawda: on by dał wszystko, aby choć jeden moment hrabią prawdziwym być. Ale nie może, biedota nieszczęsna, hej.

SCURVY

Litości! Przyznaję się. Dziś rano wieszali przy mnie przeze mnie skazanego hrabiego Kokosińskiego — Janusza, nie Edwarda, mordercę ulicznicy Ryfki Szczygieles, defraudanta państwowego w Pe-Zet-Pe, biuro numer 18. Przyznaję się: ja zazdrościłem tego, że go wieszają, jego, prawdziwego arystokratę! Oczywiście, gdyby przyszło co do czego, powiesić bym się za dziewięć pałek nie dał — ale wtedy: zazdrościłem! On mówił, ten hrabia, a rzygał równocześnie ze strachu jak mops glistowaty: „Patrzcie, jak ostatni raz degobijuje²⁰ prawdziwy hrabia.” Och — tak móc powiedzieć raz i umrzeć.

KSIĘŻNA

do foksa

Teruś, fuj! Ja się rozpliwam wprost z nieludzkiej rozkoszy!

śpiewa — pierwsza śpiewka

Ja jestem z domu „von und zu”.

A to tak imponuje mu,

Pędzę jak antylopa gnu,

Jestem to tam, to tam — to tu!

To moja pierwsza śpiewka dzisiaj rano. Tornado Bajbel-Burg jest moje panięskie nazwisko, panie Robercie. Nie ma pan pojęcia, co to za rozkosz jest tak się nazywać.

SCURVY

mdlejąc

Pozycja społeczna,
Cierpienie, Rozkosz

Obraz świata, Polityka

Pozycja społeczna, Zazdrość

Imię, Pozycja społeczna,
Rozkosz

Kobieta, Męczyzna,
Miłość, Pożądanie

¹⁹Boy — pseudonim literacki Tadeusza Żeleńskiego (1874–1941) pisarza, autora wierszy satyrycznych (m.in. dla kabaretu „Zielony Balonik”), krytyka literackiego i teatralnego, działacza społecznego (współpracował z Ireną Krzywicką); zasłużonego tłumacza literatury francuskiej.

²⁰degobijować (z fr.: *degaubiller*) — wymiotować.

Ach — ona była kiedyś panną! Nigdy mi to na myśl nie przyszło. Ona była malutką dziewczyneczką — córeczką — bidulką! Ta niesmaczna w wysokim stopniu piosenka jej rozczuliła mnie do łez. Na mnie więcej działają takie oto rzeczy niż rzeczywiste cierpienie. Mała czyjaś gafka wstydliva rozczuliła mnie do obłędu, a na kiszki na wierzchu mogę patrzeć bez drgnienia. Złotko moje jedyne! Jakże bezmiernie cię Kocham. Straszne jest, jak demoniczne pożądanie zejdzie się w jednym punkcie z największą tkliwością. Wtedy samiec jest gotów — gotiu.

Wywala się z zydelka z butem w objęciach. Szewcy go podtrzymują, nie wypuszczając z rąk złotych bukietów, które dostali od Księżnej. Łypią na siebie oczami porozumiewawczo, chłonąc kubłami wprost niezdrawą rzeczywistość.

II CZELADNIK

wąchając bukiet; Scurvy'ego złożyli na zydlu w bardzo niewygodnej dlań pozie — głową na dół

Cierpiętnik! Chłonę rzeczywistość brudnym kubłem od pomyj. Niezdrowa bo jest jak *Campagna Romana*. Pomyje mrożone piję przez rurkę jak mazagran²¹. Potworne cierpienie! Flaki mam takie odparzone, jakby mi kto lewatywę ze stężonego kwasu solnego dał.

KSIĘŻNA

retorycznie

To przesada.

II CZELADNIK

z uporem

Nie. Pomyślcie tylko: czemuż jestem tym, a nie innym? To nieprawda, że ja nie mogłem o innym stworzeniu powiedzieć: „ja”. Mogłem być chociażby tym padłem²² *wskazując na Scurvy'ego*, a jestem jakimś lodowatym nadwszarzem czy czymś podobnym — mówię w przybliżeniu tylko — na przełęczu najdzijszego z nonsensów: pomieszania osobowości z ciałami — ja sam nie wiem, wicie...

Milknij zawstydzony.

SAJETAN

Nie wstyduj się tak, Jędre! Nieprawda: materializm biologiczny autora tej sztuki mówi inaczej: jest to synteza poprawionego psychologizmu Corneliusa²³ i poprawionej monadologii Leibniza²⁴. Przez miliardy lat łączyły się i różniczkowały komórki, aby takie ohydne ścierwo, jak ja, mogło o sobie powiedzieć właśnie: „ja”! Ta metafizyczna księżęca prostytutka — po co zdrabniać? — psiakrew, psia ją mać, tę sukę umitrzoną...

KSIĘŻNA

z wymówką

Sajetanie...

SAJETAN

gorączkowo

Irina Wsiewołodowna — wam Chwistek²⁵ zabronił być w polskiej literaturze. I dla-

Kondycja ludzka

Kobieta, Sztuka, Pozycja społeczna

²¹*mazagran* — nazwa napoju przyrządzanego z kawy z dodatkiem koniaku lub rumu, podawanego na zimno, często z kostkami lodu; nazwa pochodzi od miasta Mazagran w Algierii.

²²*padło* — padlina.

²³*Cornelius, Hans* (1863–1947) — właśc. Johannes Wilhelm Cornelius; niem. filozof neokantysta, profesor uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem (od 1928 r. emerytowany); do jego studentów należeli Max Horkheimer i Theodor Adorno. Witkacy korespondował z Corneliusem.

²⁴*Leibniz, Gottfried Wilhelm* (1646–1716) — niem. filozof, a także matematyk (wynałazca rachunku różniczkowego i całkowego, niezależnie od Newtona), fizyk i konstruktor. Monadologia stanowi koncepcję opisującą świat jako złożony z monad, czyli osobnych bytów, z których każdy zawiera całą prawdę o sobie, stanowiąc niejako świat sam dla siebie. Człowiek postrzegany jest jako jedna z nieskończenie wielu niepowtarzalnych monad. Według Leibniza monady nie oddziałują na siebie nawzajem, są niezmiennie (czas i przestrzeń stanowią rodzaj złudzenia poznawczego), a ich wzajemne relacje zostały raz na zawsze z góry ustalone na zasadzie harmonii przedustawnej przez Boga jako naczelną monadę stanowiącą dla pozostałych monad przyczynę i cel istnienia. Świat uregulowany na kształt zegara (czy też zbioru wielu mechanizmów tego typu) miał być zdaniem Leibniza najlepszym z możliwych do pomysłenia światów; z tego stwierdzenia sztychł Voltaire w powiastce filozoficznej „Kandyd”.

tego musi się pani błąkać po sztukach bez sensu, stojących poza literaturą, sztukach, których nikt grać nie będzie. On nie znosi rosyjskich księżnych, nie cierpi, biedaczek. On chciałby tylko szwaczki, mundantki — czy ja wiem? Dla mnie to już za wiele! Dla mnie, dla nas są śmierdzące dziwki i jeszcze bardziej śmierdzące rynsztokowe, podwórzo-we matrony: nasze babki, ciotki, wujenki... hej!

Walka klas

Matka

II CZELADNIK

Mistrzu, to już jest samobiczowanie się klasy. Dobrze, żeście matek tu nie wymienili, a tobym wam dał w pysk.

SCURVY

z dzikim, obłąkańczym uśmiechem

Klasy klas! Cha, cha! Logistyka w walce klas. Walka klasy klas samej ze sobą. Sam pogardzam sobą za ten nędzny „witz”²⁶, a na lepszy mnie nie stać.

Śmiech, Literat

KSIĘŻNA

zimno

To po co w ogóle robić „witz”?

SCURVY

Zły przykład naszych dowcipnisiów w literaturze: dowcip im dawno zjełczał, a „witz” robią, kanalie, wciąż. Ha — dosyć: kimś trzeba być w tej matni: trzeba stanąć albo tu, albo tam. Ze strachu przed odpowiedzialnością — mego strachu — gotów mi się wymknąć najprzedniejszy kąsek przeznaczonego mi życia. Jako hrabia mógłbym być obserwatorem tylko.

Strach, Czyn

Polska

KSIĘŻNA

To tylko w Polsce jest tak ostro postawiony problem hrabiego jako taki. Od tej chwili nie wolno o tym gadać — szlus²⁷, chłopaki cudne moje!

Całuje się z Czeladnikami.

SCURVY

Jak można tak mówić: „chłopaki cudne” — brrr... *otrząsa się ze wstrętu i martwieje* Taż to, panie, szczyt niesmaczności i moweżanru²⁸! Otrząsam się ze wstrętu i martwieję.

Wykonywa to.

II CZELADNIK

obcierając się

To ja za te buciki księżnej pani nie chcę już floty, tylko takich całusów dziesięć ogni-nych, jak tego Csikosa i pani de Korponay z tej powieści Jokaja²⁹, co to czytałem w dzie-
ciństwie.

Pocałunek, Książka, Literat,
Sztuka

KSIĘŻNA

kierując ku niemu mały srebrny browning

Wiem: „Biała dama” — dostaniesz dziesięć kul, jak ten Csikos.

I CZELADNIK

zdumiony w najwyższym stopniu

To jako te piszą nieuświadomione literatniki — te rozbabrywacze pojęciowego po-rządku, te nieczyste monisty, sakra ich pluga: „życie sztuką, a sztuka życiem”! Toż to mamy to, wicie, tu na naszej małej szwaskiej scenie — to syćko, co te bałaganiaste łby się wymądrzają!

SCURVY

nagle opanowany, podnosi się

²⁵ *Chwistek, Leon* (1884–1944) — logik i matematyk (wykładowca uniwersytetów w Krakowie, Lwowie i Tbilisi), malarz, teoretyk sztuki, filozof; współzałożyciel i główny teoretyk krakowskiej awangardowej grupy formistów (do której należał m.in. Tytus Czyżewski, Zbigniew Pronaszko, ale też Witkacy); styl własnego dojrzałego malarstwa określał terminem strefizm. Stworzył koncepcję wielości rzeczywistości, twierdząc, że istnieje rzeczywistość rzeczy (czyli popularna, zgodna z potocznym odbiorem), fizykalna (zgodna z opisem naukowym), rzeczywistość wrażeń (czyli psychologiczna) i wyobrażeń (czyli rzeczywistość wizjonerów); porządkował według tego podziału typy malarstwa (prymitywizm, realizm, impresjonizm, futurizm czyli tzw. nowa sztuka), a także typy ludzi w związku z ich rozmaitymi zawodami oraz typy postaci literackich. Koncepcja ta dotyczyła więc zarówno filozofii, sztuki, jak też rozumienia nauki i życia codziennego.

²⁶ *witz* (niem.) — dowcip, kawał, żart.

²⁷ *szlus* (z niem. *Schluss*) — koniec.

²⁸ *moweżanr* — fonetyczny zapis fr. wyrażenia *mauvais genre*: zły ton, niesmaczny, niewłaściwy sposób w-sławiania się a. zachowania.

²⁹ *Jokaj* — właśc. Mor Jokai (1825–1904) węg. pisarz późnoromantyczny.

He, he!

SAJETAN

Patrzcie: znowu se hehe-huje. Wynałazł pewnikiem coś nowego, czym się znowu nad nami wywyższy. To huśtawka, a nie człowiek. On też nie jest taki bardzo syty — mówię wam: męczy się on wprost piekielnie, biedaczek, jako mówił — niedawno na Wawelu, a nie na Skalce, jako chcieli inni, pochowany — Karol Szymanowski³⁰. Skalka je dla lokalnych sław, a nie dla prawdziwych geniuszy.

Pogrzeb, Sława

SCURVY

zębami, na zimno, rwąc kwiaty

Ja chcę i będę. Ja stanę na ich czele i wam pokażę zamek mojej duszy, największego człowieka mojej sfery, biednej, demokratycznej, niedojęchanej do końca burżuazji. Ja muszę! Ja pokonam problem żołądkowy i postawię wasze zagadnienie na wyższej platformie ducha. Będziecie mnie jeszcze po rękach całować, wy moi bracia w nędzy duchowej.

Przywódca, Robotnik,
Rewolucja

SAJETAN

Nikt cię nie prosi, ty Robercie Fraternité³¹ jeden! My już nie potrzebujemy inteligentów — minął wasz czas. Z wibrionów powstaaliśmy — w wibriony się obrócimy. Kocham zwierzęta. Czuję się naprawdę kuzynem jurajskich gadów i trylobitów sylurskich, a także świń i lemurów — czuję związek z wszechstworzeniem — rzadko to bywa, ale jest prawdą! Hej, hej!

Zwierzęta

Wpada w ekstazę.

KSIĘŻNA

z zachwytem

Och, jakże kocham was za to, Sajetanie! Takim was kocham, śmierdzącego wszarza, ze słońcem wszechmiłości gadziej w sercu starego szewca naszej planety. Ja chyba będę waszą kiedyś — dla samej formy, dla fasonu, dla szyku — żeby tylko było to raz.

SAJETAN

śpiewa na nutę mazurka

Różnorodność przeżyć nigdy nie zaszkodzi,
Jeśli człek się przy tym nie bardzo zasmrodzi,
A gdy i to nawet, i tak nic nie szkodzi,
Bo właściwie mówiąc, kogo to obchodzi! Hej!

KSIĘŻNA

sypiąc na niego kwiaty

Mnie obchodzi — mnie! Ale nie deklamujcie już więcej, boście tacy wtedy niesmaczni, że aż strach. Muszę się was wstydzić. Ja to co inszego — mogę sobie na to pozwolić, bom, wicie, popularnie mówiąc, księżna — to trudno. *krzyczy* Hej! Hej! Witaj, pospolicie! Odпочnę w tobie za wszystkie męki moje: moje i moich przodków i ich zadków. Nawet ten biedny Scurvy nie wydaje mi się dziś tak małym.

Pozycja społeczna,
Dziedzictwo, Rodzina

II CZELADNIK

W tej kwestii przodków coś jest! Rodzice są czymś też — to nie inkubator — a więc i przodkowie dalsi są czymś też, u diabła! Tylko nie trzeba doprowadzać tego do absurdu jako te arystokracje i te demi-arystokracje. Tu jest istota rzeczy: w tej jednej rzeczy zalecam umiarkowanie. Bo najgorsza rzecz na świecie to polski arystokrata — gorszy chyba od niego jest tylko polski półarystokrata, co się z niczego już wypusza. Geny, wicie. Ale znowu przecie doberman i airedale-terriery...

Pies

I CZELADNIK

przerywa mu

Spróbuj tu, bracie, czego w tym życiu do absurdu nie doprowadzić, jako że to całe istnienie, święte i niepojęte, to jeden wielki absurd — walka potworów i tyle...

Obraz świata, Bóg, Religia

³⁰Szymanowski, Karol (1882–1937) — wybitny polski kompozytor (stawiany obok Chopina), pianista, pedagog i krytyk muzyczny. W czasie, gdy Witkacy pisał „Szewców” (1931–1934), Szymanowski żył jeszcze, choć był od wielu lat chory na gruźlicę; zmarł w sanatorium w Lozannie w 1937 r. i został pochowany w Krypcie Zasłużonych na Skalce w Krakowie, zaś jego serce umieszczono w Kościele św. Krzyża w kaplicy Sióstr Sercanek, gdzie spłonęło w czasie powstania warszawskiego.

³¹fraternité (fr.) — braterstwo; jedno z haseł Wielkiej Rewolucji Francuskiej, występujące na jej sztandarach wraz z hasłami wolności i równości (*Liberté-Egalité-Fraternité*).

KSIĘŻNA

z żarliwością

Dlatego że w Boga uwierzyć żarliwie nie... *Sajetan wali ją w pysk, tak że cała krew się zalewa (balonik z fuksyną). Ona pada na kolana. Zęby mi wybił — moje zęby jak perełki!*
To prawdziwy...

Sajetan wali ją drugi raz, wtedy ona milknie, tylko klęczy sobie, popłakując.

SCURVY

Irenko! Irenko! Teraz już nigdy nie wybrnę z kręgu twej księżycowej duszy.
deklamuje

W srebrzyste pola chciałbym z tobą iść

I marzyć cicho o nieznanym bycie,

W którym byś była moją samotnością,

I w noc tę prześnić całe moje życie.

I CZELADNIK

A nad ranem patrzeć, jak ze strachu wymiotują skazane przez ciebie na śmierć żywe trupy. Tym się karmisz, kanalio; ty ich jeszcze przed śmiercią wampiryzujesz! *You vampyrise them. You rascal!* Ja byłem w Ohio.

SCURVY

Już nie ranią mnie te powiedzenia. To, co wy chcecie zrobić na ohydnie, na śmierdząco, na parszywie, ja dokonam w przepięknym śnie o sobie samym i o was — w cudownych barwach, ubrany we frak od Skwary i uperfumowany Californian Poppy jak ostatni dandys, zbawię ten świat jednym tajemniczym słowem, ale nie w waszym znaczeniu: równa się — cofnięcie kultury. Jeszcze nie wygasła magiczna wartość słów, w które wierzyli dawniej nasi wieszczowie, a dziś wierzą logistycy i husserliści³². Ja o tym mówiłem już — patrzcie: moje broszurki — których notabene nikt nie czyta — jeszcze przed krzysem.

KSIĘŻNA

klęcząc

Boże, jak on głędzi!

SCURVY

Arystokracja się przeżyła: to nie ludzie — to widma! Za długo nosiła na sobie ludzkość te widmowe wszy. Kapitalizm to złośliwy nowotwór, który zaczął gnić, zjadać i gangrenować organizm, który go wydał — oto dzisiejsza społeczna struktura. Trzeba zreformować kapitalizm, nie niszczyć inicjatywy prywatnej.

SAJETAN

Banialuki!

SCURVY

gorączkowo

Albo cała ziemia przetworzy się dobrowolnie w jedną samorządzącą się elitycznie masę, co jest prawie nieprawdopodobne bez katastrofy ostatecznej — a tej unikać należy za wszelką cenę — albo kulturę trzeba cofnąć. Mam chaos we łbie wprost nieprawdopodobny! Stworzenie obiektywnego aparatu w postaci elity całej ludzkości jest niemożliwe, ponieważ przyrost intelektu odbiera odwagę czynu: największy mędrzec nie domyślił się swych do końca ze strachu choćby przed samym sobą i obłędem, a i, tak będzie to za słabe wobec rzeczywistości. Strach przed sobą to nie legenda, to fakt — ludzkość też boi się samej siebie — ludzkość wariuje jako zbiorowość — jednostki wiedzą to, ale są bezsilne — otchłanne wprost myśli... Gdybym mógł spuścić z liberalnego tonu i chwilowo połączyć się z nimi, aby potem ich rozłożyć i zresorbować!

Zamyśla się z palcem w gębie.

KSIĘŻNA

wstaje, ociera chusteczką skrwawione usta i mówi

Nudno, panie Robercie. To, co pan mówi, to są frazesy społecznego impotenty bez istotnych przekonań.

Przemoc, Kobieta,
Męczyzna

Wampir

Rewolucja, Przemiana

Słowo

Obraz świata, Polityka

Mędrzec, Wiedza, Strach,
Szaleństwo

³²husserliści — zwolennicy filozofii Edmunda Husserla (1859–1938), niem. matematyka i filozofa, jednego z głównych twórców fenomenologii.

SCURVY

zimno

Tak? To do widzenia.

Wychodzi, nie oglądając się.

II CZELADNIK

Genialne poczucie formy ma jednak ten prokurator mops: wyszedł w samą porę. A jednak on jest za inteligentny, aby być czymś dzisiaj: żeby dziś czegoś dokonać, trzeba być trochę durniem jednak.

KSIĘŻNA

Więc my teraz zajmujemy się naszymi zwykłymi zajęciami codziennymi. Pracujcie dalej — jeszcze nie czas. Ja zmienię się kiedyś w wampirycę, która wypuści z klatek wszystkie monstra świata. Ale on, aby wykonać swój program zbolszewizowanego inteligenta, musi wpięć zabić wszelki żywiołowy ruch społeczny. On wsadzi wszystko do szuffadek, ale przy tym wsadzaniu połowie z was poukręca łby dla miary właściwej. On jeden ma wpływ na komendanta „Dziarskich Chłopców”, Gnębona Puczymordę, ale nie chciał go nigdy użyć w imię absolutnego leseferyzmu³³, lesealizmu³⁴ i lesjebizmu społecznego. *siada na zydlu i rozpoczyna wykład* A więc, kochani szewcy moi: bliscy mi duchem jesteście bardziej nawet od fabrycznych, zmechanizowanych dzięki Taylorowi³⁵ robotników; bo w was, przedstawicielach ręcznego rzemiosła, utaiła się jeszcze osobowa tęsknota pierwotnego, leśnego i wodnego bydłęcia, którą my, arystokracja, zatraciliśmy wraz z intelektem i najprostszym nawet, chłopskim po prostu rozumem zupełnie. Jakoś dziś nie idzie mi, ale może to przejdzie.

Chrząka długo i bardzo znacząco.

SAJETAN

programowo, nieszczerze

Hej! Hej! Ino tym chrząkaniem długim a znaczącym nie nadrabiacie, pani, bo to nic nie pomoże! Hej!

CZELADNICY

Cha, cha! Hm, hm. Ino tak dalej! Dobrze będzie! Hu, hu!

KSIĘŻNA

dalej tonem wykładu

Te kwiaty, które tu dziś wam przyniosłam, to są żonkile. Widzicie — o! — mają słupki i pręciki i w ten sposób się zapładniają, że owad, gdy wchodzi...

I CZELADNIK

Taż ja się tego, Panie Świąty, jeszcze w normalnej szkółce uczyłam! Ale takie mnie ciągotki biorą, gdy księżna pani...

SAJETAN

Hej! Hej! Hej!

II CZELADNIK

Oderwać się od tego nie mogę. Taka płciowa ponura nuda i płciowa beznadziejność wprost straszna, jak w dożywotnim więzieniu. Gdybym teraz czego, uchowaj Boże, doznał, to byłoby chyba tak dobrze, żebym do końca życia z żalu za tym skowytał.

I CZELADNIK

Jak to księżna pani umie te najokropniejsze fibry wyrafinowanej płciowości nawet w prostym człowieku poruszyć i rozbabrać... A! Mnie to aż mgli do takiej przyjemnej ohydnej męki... Okrucieństwo jest istotą...

³³leseferyzm (z fr. *laisser-faire*) — nieingerencja, pozostawienie swobody działania; wywodzące się z terminologii liberalizmu ekonomicznego pojęcie to było następnie stosowane również w pedagogice i innych dziedzinach.

³⁴lesealizmu (z fr. *laisser-aller*: niestaranność, niedbałość; *aller*: iść) — termin utworzony na wzór terminu leseferyzm.

³⁵Taylor, Frederick Winslow (1856–1915) — amer. inżynier, twórca tzw. taylorizmu, metody organizacji pracy, której celem jest maksymalna intensyfikacja produkcji dzięki efektywnemu wykorzystaniu czasu (podział procesu technologicznego na czynności proste, wyeliminowanie nawyków powodujących przestoje w pracy). Dla unormowania systemu kontroli pracy Taylor wprowadził metodę chronometrażu, czyli pomiaru czasu pracy przy pomocy sekundomierzy i postulował, by wynagrodzenie robotnika zależało od realizacji normy; przy wyśrubowaniu norm jest to system prowadzący do wyzysku robotników.

Czyn

Władza, Urzędnik,
Rewolucja

Kwiaty, Pożądanie, Seks,
Kobieta demoniczna,
Okrucieństwo

SAJETAN

Hej! Cichajcie! Niech idzie dziwna chwila zaśmierdziałego żywota, niech się święci i mija, niech morderczą, tragiczną chucią nas, wszarzy biednych, zabija. Chciałbym żyć krótko jak efemeryda, ale tego, a tu wlecze się ta gówniarska kielbasa bez końca, aż za szary, nudny, jałowcowo-nieśmiertelnikowy horyzont beznadziejnego jałowego dnia, gdzie czeka wszawa zatęchła śmierć. Wciórności do mogilnego kubła — czy jak tam — wszystko jedno.

KSIĘŻNA

zakrywa oczy w zachwycie

Spełnia się sen! Znalazłam media dla mego drugiego wcielenia na tej ziemi, *do szewców* Chciałabym uwznioślić waszą nienawiść, zamienić zawiść, zazdrość, wściekłość i nienasyce nie życiem na dziką twórczą energię dla hiperkonstrukcji — tak się to nazywa — nowego życia społecznego, którego zarodki tkwią na pewno w waszych duszach, nie mających na pewno również nic wspólnego z waszymi spoconymi, zaśmierdziałymi, spracowanymi ciałami. Chciałabym mękę waszej pracy pić przez rurkę, jak komar krew hipopotama — o ile to możliwe w ogóle — i przemieniać na moje idejki, takie piękne, takie motylki, które kiedyś wołami się staną. Nie instytucje tworzą człowieka, ale człowiek instytucje.

I CZELADNIK

Tylko bez błagi, jasna pani. Instytucje som wyrazem najwyższych dążeń, z nich się wykonstruowujom — a jak tej funkcji nie spełniam, to wont z nimi — rozumiesz, jasna landrygo?

II CZELADNIK

Cichoj — niech się całkiem wygada.

KSIĘŻNA

Tak — pozwólcie mi raz otworzyć na oścież czy na ścieżaj nawet moją zatęchłą, umęczoną duszę! Więc na czym to stanęliśmy? Aha — żeby waszą nienawiść i złość zamienić na twórczy wybuch. Hm, jak to robić, sama nie wiem, ale to podyktuje mi moja intuicja — ta kobieca, która płynie z wnętrzości...

SAJETAN

z męką

Ooooh!... I nawet z pewnych zewnętrzności... ooch!

KSIĘŻNA

Ale jak ułagodzić waszą złość? Przecież wiadomo, że ludzie czasem gładzą jeden drugiego, aby doprowadzić go — tego drugiego — do jeszcze większej pasji. Jesteście teraz wściekli na mnie, Sajetanie, a jednocześnie musicie mnie podziwiać jako coś bezwzględnie wyższego od was, ja wiem: to męka! Gdybym was teraz pogładziła po ręku — o tak — *gładzi go* tobyście się jeszcze bardziej wściekli — wyleźlibyście wprost ze skóry...

SAJETAN

usuwa, wrywa raczej, rękę jak oparzony

O, ścierwa!! *do Czeladników* Widzieliście ta? To ci klasa świadomej perwersji! Chciałbym klasowo być tak uświadomionym, jak ta cholera, perwersyjnie, po kobiecemu, sakra jej suka, jest!

KSIĘŻNA

śmiejąc się

Lubię w was tę wyższą świadomość waszej nędzy i tego łaskotliwego bólu, który was rozlizuje na wszawą miazgę. Pomyślcie: gdybym tak Scurvy'ego, który mnie pożąda do szaleństwa i już jest jak przepelniona szklanka, którą lada potrącenie rozbić może, pomyślcie, Sajetanie, jak by on się wściekł i oszalał, gdybym go tak pieszczotliwie, z litością pogładziła i gdyby on mógł być jednocześnie wami trzema.

Groźny ruch trzech szewców ku niej.

SAJETAN

groźnie

Wara od niej, chłopcy!!

I CZELADNIK

Sam se, majster, waruj!

II CZELADNIK

Raz, a dobrze!

Kondycja ludzka

Dusza, Ciało, Praca,
Robotnik, Cierpienie,
Rozkosz, Idealista

Kondycja ludzka, Obraz
świata

Walka klas, Pozycja
społeczna, Cierpienie,
Kobieta demoniczna,
Mizoginia

KSIĘŻNA

A potem piętnaście latek więźnia! Scurvy by was nie oszczędził. Nie — a kysz! Teruś, fuj!!! Niech Fierdusieńko da mi sole angielskie natychmiast. *Fierdusieńko podaje sole w zielonym flakoniku. Ona wacha i daje do wachania szewcom, którzy uspokajają się, niestety na krótko.* Otóż widzicie: agitacja wasza wykorzystuje tylko to, że tamci pogodzić się nie mogą. Jeśli Scurvy, najwyższy dostojnik sprawiedliwości, która ma niezdrową manię niezależności, zdoła się dostatecznie podliznąć organizacji „Dziarskich Chłopców”...

SAJETAN

z niedoścignionym wprost dla nikogo bólem

I to mój syn tam je — za tę parszywą flotę — mój, mój własny u tych „Dziarskich Chłopców”, których dziarskość oby skisła w zawiadackim junactwie choćby! O — żebym raz już pękł z tego bólu — już mi bebeczów wprost nie starczy. Chądrołaje przepuklinowe — już nie wiem nawet, jako kłąć — nawet to mi dziś nie idzie dobrze.

I CZELADNIK

Cichoście — niech ta ścierwa, guano jej ciotka, wypowie się raz do końca.

II CZELADNIK

Do końca, do końca!

Szarpie się dziko.

KSIĘŻNA

jakby nigdy nic

Otóż chodzi tylko o to, że wy się nie umiecie zorganizować przez obawę wytworzenia organizacyjnej arystokracji i hierarchii, choć jesteście jedyni dziś w tym smrodowisku życia — cha, cha!

I CZELADNIK

To ci sturba, psia ją cholera w suczą by ją wlań!

SAJETAN

Już ci się też język w tych wyklinaniach skielbaśił — daj lepiej pokój. Ja chcę, żeby kto ten proceder raz detalicznie wyświecił, a ten klnie już bez żadnego dowcipu i bez żadnej francuskiej lekkości. Poczytałbyś lepiej *Słówka* Boya, aby choć trochę kultury narodowej nabrać, ty wandrygo, ty chałapudro, ty skierdaszony wądrołaju, ty chliporzygu odwantroniony, ty wszawy bum...

KSIĘŻNA

zimno; urażona

Śluchacie czy nie? Jeśli będziecie się wyklinać między sobą, to idę w tej chwili na *five o'clock*, starodawnym obyczajem arystokracji. Tylko wasze przekleństwa skierowane do mnie bawią mnie, wy chlipacy, wy purwykołcie, wy kurdypielki zafądziane...

SAJETAN

ponuro

Śluchamy! Ni pary z pyska.

KSIĘŻNA

Otóż oni „naprzeciw” wam — tak to popularnie mówię, abyście pojęli nareszcie, „w czym dzieło”³⁶ — oni są różnorodni — to jest najistotniejsze. My, to jest arystokracja, to motyle różnobarwne nad ekskrementaliami³⁷ świata tego — widzieliście, jak czasem motyl na gówieku se siada? Dawniej to byliśmy jak robaki żelazne w trzewiach samej nieskończoności bytu, w transcendentnych prawach czy jak tam: ja tam nieuczona prosta hrabianka i tyła, i tyle tylko co — ale mniejsza z tym; otóż różnorodność ta nas gubi, bo dla nas, *pour les aristos*³⁸, „Dziarscy Chłopcy” zanadto demokratycznie dziarscy właśnie i nigdy nie wiadomo, w co się przetrworzyć mogą, a Scurvy już się z państwowym socjalizmem dawnej daty wacha, a dla Jego Dziarskości Naczelnej, Gnębona Puczymordy, sam jest zbyt do was zbliżony — ach, ta względność społecznych perspektyw! Widzicie, jak ta drabina względności się przeplata i co jednemu śmierdzi, to drugiemu pachnie i na odwrót. Ja dramatu takiego ideowego nie cierpię, co to, wicie: burmistrz, kowal, dwunastu radnych, kobieta przez wielkie K, jako symbol prachuci, On — niby ten najważniejszy —

³⁶w czym dzieło — rusycyzm: o co chodzi.

³⁷ekskrementalia (z łac.) — wydaliny.

³⁸*pour les aristos* (fr.) — dla arystokratów; skrócona forma aristos ma zapewne pochodzić od: aristocrates.

Robotnik, Rewolucja

Obraz świata, Polityka,
Historia

nikt imienia nie zna, robotnicy, robotnice i ktoś nieznany, a w obłokach Chrystus z Karolem Marxem — nie Szymanowskim — pod rękę; nie mnie na takie bzdury brać; mnie trzeba wbić na pal, a potem w głębę prac. Ja lubię rzeczywistość, a nie zagwazdrane symbolizmy w częstochowskich wierszydłach epigonów Wyspiańskiego, oparte o gazetkową ekonomię polityczną bez żadnych studiów.

I CZELADNIK

Roztrajkotała się, psia ją jucha mierzi, jak ostatnia bamflondryga. W mordę ją, w tę anielską kufę raz by zajechać, a potem niech się dzieje to, co chce.

II CZELADNIK

Ja się boję, że jak raz dam, to będzie potem lustmord³⁹ — nie wytrzymam. O — majstrowi też niedobrze z oczu patrzy, bo ją już raz zepnął. Rozerwiemy ją, chłopcy, w kawały, tę duchową, kaczanową dragę...

Smakuje w powietrzu rękami i wargami mlaska.

Sajetan, przysuwając się groźnie chrząka; foksterier rzuca się ku nim: Hmr, bmr, bmr...

KSIĘŻNA

Teruś! Fuj!

Zawala się ściana z okienkiem; wywala się zgniły pień; nagłe ociemnienie widoku w głębi, tylko dalekie błyskają światełka i słabo rozbłyska lampa u sufitu. Spod zastony wychodzi Scurvy w czerwonym bugarskim uniformie à la Lassalle⁴⁰. Za nim wpadają w czerwonych trykotach, złoto szamerowanych, „Dziarscy Chłopcy” z synem Sajetana, Józiem, na czele.

SCURVY

Oto „Dziarscy Chłopcy” — oto Józek Tempe, syn obecnego tu Sajetana. Teraz nastąpi tak zwana „skrócona scenka reprezentacyjna” — my nie mamy czasu na długie procesy, że tak powiem, naturalne. Brać ich wszystkich, co do jednego! Tu jest gniazdo najohydniejszej, przeciwelitycznej rewolucji świata, chcącej sparaliżować wszelkie poczynania od góry — tu rodzi się ona z pomocą perwersji nienasyconej samicy, renegatki jej własnej klasy, a ostatecznym celem jej — babomatriarchat ku pohańbieniu męskiej, jędrnej siły — społeczeństwo jest kobietą — musi mieć samca, który je gwałci — otchłanne myśli — nieprawda?

SAJETAN

Wstydz się pan — to potworna bzdura.

SCURVY

Milcz, Sajetanie, milcz, na Boga! Jesteście prezesem tajnego związku cofaczy kultury; my to zrobimy nie tracąc wysokości; tu twój syn ma głos, stary głupcze po prostu — nie będę kłął. Zostałem przez telefon ministrem sprawiedliwości i wielości rzeczywistości⁴¹, tej Chwistkowej. Wszystkich do więzienia za zgodą moją, w imię obrony elity umysłów najtęższych!

SAJETAN

z rozpaczą

Raczej kilku brzuchów co rozrośleszyszy i maniaków — niewolników władzy pieniądza jako takiego — *als solches*⁴² — psiamać.

SCURVY

Milcz, na rany Chrystusa...

KSIĘŻNA

Pan nie ma prawa...

Zatłamszają ją, ale potem puszczają.

Rewolucja, Kobieta,
Mizoginia

Władza

Władza, Urzędnik

³⁹*lustmord* (z niem.) — morderstwo popełnione z nadmiaru pożądania.

⁴⁰*à la Lassalle* — w stylu Lassalle'a. Antoine Charles Louis de Lassalle (1775–1809) był generałem wojsk napoleońskich, kawalerzystą; jego strój składał się z ciemnej, bogato szamerowanej złotem kurtki, której kołnier (wysoka stojka w stylu epoki) była wykończona futrem, następnie z czerwonych szarawarów u dołu wpuszczonych w wysokie do kolan, czarne buty, zaś u góry przepasanych szeroką szarfą.

⁴¹*wielosc rzeczywistości* — koncepcja Leona Chwistka (1884–1944), matematyka, malarza, teoretyka sztuki i filozofa. Chwistek wyszczególniał rzeczywistość rzeczy (czyli rzeczywistość popularną, zgodną z potocznym odbiorem), fizykalną (zgodną z opisem naukowym), rzeczywistość wrażeń (psychologiczną) i wyobrażeń (rzeczywistość wizjonerów); porządkował według tego podziału typy malarstwa (prymitywizm, realizm, impresjonizm, futurizm czyli tzw. nowa sztuka), a także typy ludzi w związku z ich rozmaitymi zawodami.

⁴²*als solches* (niem.) — jako takiego.

SCURVY

kończy

...stary idioto, i nie mów banałów, bo nie ręczę dziś za siebie, a nie chcę rozpoczynać nowego życia jako pierwszy prokurator państwa od mordu w afekcie, jakkolwiek ostatecznie mógłbym sobie na to pozwolić. Jutro podpiszę wszystko w gabinecie — nie mam jeszcze pieczątki.

SAJETAN

Co za głupio-drobno-małostkowość w takiej chwili!!

SCURVY

do Księżnej, która spokojnie wacha kwiat

Widzi pani: oto jest opanowanie bestialskich wprost pożądań: nic dla siebie; wszystko oddaję społeczeństwu.

KSIĘŻNA

Czy i to?

Zamierza się szpicrutę, którą podał jej usłużny Fierdusieńko, w niższą część brzucha Scurvy'ego.

SCURVY

odtrącając szpicrutę, krzyczy w dzikim szale

Brać, brać ich wszystkich czworo! Może się to wydać nad wyraz śmiesznym, ale nikt nie wie, że tu tkwił perwersyjny węzeł sił mogących rozsadzić całą naszą przyszłość i pograżyć świat w anarchii. Rachunek z panią odkładam na później — teraz nareszcie mamy czasu do syta.

SAJETAN

daje ręce pod kajdanki

No — Józiek, prędeż! Nie wiedziałem, kogo moje łono...

JÓZEK TEMPE

bardzo po aktorsku

No, no ociec — bez frazesów. Tu żadnych nie ma łon, tylko są fakta, i to społeczne, a nie nasze osobiste parszywostki: ostatni raz pręży się indywiduum przeciw wszawości przyszłych dni.

SAJETAN

Niestety nie będziemy mówić niepotrzebnych rzeczy — hej!!!

„Dziarscy Chłopcy” zabierają się powoli do obecnych. Milczenie. Nuda. Powoli zapada kurtyna, podnosi się i znowu spada. Nuda coraz gorsza.

Ojciec, Syn, Polityka

AKT DRUGI

Więzienie. Sala przymusowej bezrobotności, przedzielona tzw. „balaskami” na dwie części: na lewo nie ma nic, na prawo — wspaniale urządzone warsztat szewski. W środku na podwyższeniu, odgradzona ozdobnymi kratami od reszty sali, katedra dla prokuratora, za nią drzwi, a nad nią witraż, przedstawiający „błogosławieństwo pracy zarobkowej” — może być zupełnie niezrozumiała kubistyczna bzdura — wyjaśnia ją widzom powyższa nazwa, wypisana ogromnymi literami. W lewej części sali błądzą szewcy z I aktu jak głodne biony. Czasem kładą się lub siadają na ziemi — w ruchach ich widać pierwotne umęczenie nudą i brakiem pracy. Często drapią się i drapią jedni drugich w plecy. Na lewo stoi u drzwi Strażnik, zupełnie normalny, młody, byczy chłop w zielonym mundurze. Co chwila rzuca się na któregoś z szewców i mimo oporu wywleka go przeze drzwi, po czym zaraz prawie wladowuje go na powrót.

STRAŻNIK

wskazując w głąb sceny ręką

Jest to sala programowego bezrobocia w celu udrczenia osobników żądnych pracy. Witraż ten *wskazuje w głąb* przedstawia właśnie na złość błogosławieństwo pracy zarobkowej. Więcej nic do powiedzenia nie mam i do mówienia nikt mnie zmusić nie zdoła. Prostytutki miłosierdzia zostały u nas surowo zakazane. Ludzkość się rozwydrzyła — jeśli tak nie damy rady, wrócimy oficjalnie do tortur.

Więzienie, Kara

SAJETAN

łapie się za głowę

Praca, praca, praca! — Byle jaka niech se będzie, ale niech będzie. O Boże! To jest — ach, już nic nie wiem. Boli mnie tak na wąpściach od tego przymusowego lenistwa, jakbym ogniem żądy pracy cały był wypełniony. Może ja źle to powiedziałem? Ale co robić? Co robić?

Robotnik, Praca

I CZELADNIK

Najpiękniejszej dziwki mi się tak nie chciało jako teraz tych zydłów i narzędzi. Ja się chyba wścieknę! To jest banalne, psiajucha. Co to więzieniem można z człeka zrobić. Nikiej Wajld⁴³ albo Werlen⁴⁴ się przemieniłem i to bez nijakiego nawrócenia — och, och!

II CZELADNIK

Teraz ja: pracy dajcie, bo zwariuję i co będzie wtedy? Co bądź: pantofle dla lalek, kopyta dla sztucznych zwierząt, urojone sandaalki dla nigdy niebyłych Kopciuszków! Och — robić — co to było za szczęście! A nie docenialiśmy go, gdy było go po pas i w bród. O — na ten tryjont Boży — za wiele męki na nas, którzyśmy i przedtem niewiele mieli. Kaśka, gdzieżeś ty? I nigdy już!

SAJETAN

Cichoście, chłopcy. Mówi mi sama największa intuicja, że może być niedługo ichnie panowanie: coś stać się musi, a kiedy... *Na Czelandnika I rzuca się Strażnik i wywleka go na lewo mimo krzyków i protestów; Sajetan kończy jak gdyby nigdy nic* Nie mogę uwierzyć, żeby tak straszna siła, jak nasza, zgniła bezwładnie.

II CZELADNIK

A iluż tak wierzyło i zgniło. Życie jest straszne.

SAJETAN

Mówisz banały, kochanie.

II CZELADNIK

Banały i banały. Prawdy największe są też banalne. Już nic na pokaz dla samych siebie z wąpistów naszych nie wydostaniemy. Zanudzić się w nieróbstwie programowym na śmierć, będąc odżywianym na siłę czterdziestu byków. To ohydne! Wyście starzy, ale mnie się wyć chce i przyjdzie czas, że się na śmierć zawyję. A życie mogłoby być takie

Prawda

Praca, Robotnik

⁴³Wajld — właśc. Wilde, Oscar (1854–1900) ang. pisarz i dramaturg, przedstawiciel estetyzmu i propagator hasła „sztuka dla sztuki”; był biseksualistą i z powodu romansu z lordem Alfredem Douglasem w 1895 r. został oskarżony o sodomie, aresztowany i skazany przez sąd na 2 lata ciężkich robót. Po wyjściu z więzienia w Reading wymigrował do Francji, gdzie zmarł na zapalenie opon mózgowych. Na łożu śmierci przeszedł na katolicyzm.

⁴⁴Werlen — właśc. Verlaine, Paul (1844–1896) poeta fr., impresjonista, zaliczany do grona poetów wyklętych; w 1872 r. w napadzie zazdrości postrzelił swego kochankę, Arthura Rimbauda, za co został aresztowany. W więzieniu w Mons nawrócił się na katolicyzm, co zmieniło charakter jego twórczości.

pikne, takie strasznie fajne: z Kašką po całym dniu nieludzkiej pracy wyróżnilibyśmy sobie po dużym piwie!

Wchodzi na katedrę Scurvy — drzwiami górnymi na lewo.

SCURVY

ubrany w czerwoną togę i takiż biret, śpiewa

Mahatma⁴⁵ wyróżnął małe piwko

I dobrze się zrobiło mu.

I będzie odtąd mu już dobrze.

Jeśli nie „tam”, to może „tu”!

Wskazuje palcem na ziemię. Strażnik wrzuca I Czeladnika. Scurvy'emu przynosi śniadanie na katedrę bardzo młoda, ładna Strażniczka w fartuszkach na mundurku. Scurvy pije piwo z dużego kufła.

II CZELADNIK

Już jest nasza jedyna pociecha, nasz dręczyciel, nasz dobrozłoczyńca. Żeby nie to, to naprawdę wściec by się można. Czy rozumiesz, ludzkości, ten niesamowity upadek najlepszych synów twych, że patrzenie na kata staje się jedyną kulturalną rozrywką, i to z tych szlachetnych, bo prócz tego to chyba my dwaj — bo majster nie — hi, hi — jak się brzydzę śmiechem moim, co brzmi jak płacz bezsilnego ciemkacza nad śmietnikiem pełnym ogryzków, niedopalków, wyczesków, skórek i blaszanych puszek — ładny komplet.

SAJETAN

Cichoj — nie obnażaj twych wstrętnych ran przed naszym torturmistrzem — on tym puchnie i tyje duchowo w sobie.

Strażnik patrzy na zegarek — rzuca się na II Czeladnika i wyuleka go za drzwi mimo jęków i oporu.

II CZELADNIK

w chwili małej pauzy w wyulekaniu

O męko, męko! — nie móc nawet chwilki jednej robić, czego się chce! Czymże wobec tego jest przymus pracy...

Exit⁴⁶.

SCURVY

do rymu, do „chce”

He, he. Ja więcej cierpię, bo nie wiem zupełnie, kim jestem, od czasu jak mam władzę polityczną. Sprawiedliwość tylko w najbardziej mdłych, demokratycznych, drobno-mieszczanskich republikach była naprawdę niezależna, kiedy się nic społecznie ważnego nie działo, kiedy nie było żadnych aktualnych przemian, kiedy z *rozpaczą w głosie* po prostu było stojące, cuchnące bagno! O — gdyby można urządzić otwartą polityczną czerezwyuczajkę⁴⁷ niemającą nic wspólnego z sądami!

SAJETAN

Tylko wielkie społeczne idee usprawiedliwiają takie instytucje i dualizm sprawiedliwości. W imię spasionych czy zepsutych żołądków paru maniaków koncentracji kapitału będzie to wprost świństwem.

⁴⁵Mahatma (sanskryt; *maha*: wielki, *atma*: dusza; Wielki Duch) — zwyczajowy tytuł wybitnych indyjskich przywódców duchowych; w kulturze Zachodu przyjęło się utożsamiać go z jedną postacią historyczną, mianowicie Mohandasem Karamchandem Gandhim (1869–1948), działaczem społeczno-politycznym i religijnym, który występując przeciw dyskryminacji ludności „kolorowej” w Imperium Brytyjskim, organizując akcje na rzecz praw biedoty, czy walcząc o niepodległość Indii, głosił jednocześnie zasadę niestosowania przemocy; propagowane przez niego metody biernego oporu i formy nieposłuszeństwa obywatelskiego pozwoliły uczynić z pacyfizmu narzędzie polityczne. Mahatma Gandhi sprzeciwiał się także niesprawiedliwości wynikającej z kastowego podziału społeczeństwa i działał na rzecz praw kobiet.

⁴⁶exit (łac.) — wychodzi.

⁴⁷czerezwyuczajka — rozwinięcie ros. akronimu CzeKa: *Czerezwyuczajna Komisja*, tzn. komisja nadzwyczajna (pełna nazwa: *Wšierossijskaja czerezwyuczajna komissija po bor'bie s kontrrewolucyjnej i sabotażom*, czyli: Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem); był to organ władzy w Związku Radzieckim powołany, by chronić bezpieczeństwo państwa, w istocie odpowiedzialny za represje polityczne i zbrodnie rządu bolszewickiego. Czerezwyuczajka brutalnie zwalczała przeciwników politycznych określanych mianem „wrogów ludu”, przedstawicieli ziemiaństwa i przemysłowców (osoby „obce klasowo”) oraz duchowieństwo. W latach 1917–1926 na czele CzeKa stał Feliks Dzierżyński (1877–1926), odpowiedzialny za szczególnie krwawy terror.

SCURVY

zamysłony

Nie wiem, czy jestem typem tchórzez wytworzonym przez dyktaturę, czy prawdziwym wyznawcą faszyzmu w wydaniu „Dziarskich Chłopców”? Tężyzna sama w sobie! Kim jestem? Boże! Com ja z siebie uczynił! Liberalizm to guano — to najgorsze z kłamstw. Boże, Boże! — jestem cały z gumy, którą na coś niewiadomego naciągają. Kiedyż pęknę wreszcie? Tak żyć nie można, nie wolno, a żyje się jednak — to straszne.

SAJETAN

On nam tu umyślnie demonstrowa swoją mękę, aby pokazać nam, jak to się można ładnie męczyć istotnymi tak zwanymi problemami tam, na wolności, gdzie pracy w bród, gdzie dziwki są i słońce. Hej, hej! prokuratorze, zdaje mi się, że twą głową niedługo ktoś porze. Może to będę ja — cha, cha!

Lud, Rewolucja

SCURVY

Dość mi z tymi — czy tych po prostu wierszydeł z powypiańskich gmachów nędznych jego epigonów. Rasa wieszczów wymarła i wy jej nie wskrzesicie i nie spłodzicie jej na nowo, choćbyście się z tą słynną „dziwką bosą” Wyspiańskiego — mówię to w cudzym słowie — ożenili...

Poeta, Chłop

I CZELADNIK

przerywa mu

Nie mów o bosych dziwkach, na litosierdzie Boże, bo na samą myśl o tym zatyka mnie w tym więzieniu!

Więzień, Mężczyzna

SCURVY

kończąc dobrotliwie i spokojnie

...i na dożywocie sobie tu osiedli, co wcale przy dzisiejszej procedurze niemożliwe nie jest. A wasza rewolucja może nadejść akurat tak na dobę, dajmy na to, po waszym sowicie zasłużonym zgonie od zgnicia na wilgotnej słomie: „*sur la paille humide*”, jak mówią Francuzi — *nuci* o Francuzi, czyż bez ceny słów francuskich naszych blask?... *tamci bledną najwyraźniej i rozdziawiają gęby, i padają na kolana* Ha — bledniecie wyraźnie, kotki me, i gęby się wam tak śmiesznie jakoś rozdziawiają, i czuję ból i rozkosz — ten dla pewnych typów najwspanialszy koktejl uczuć, w którym beznadziejność istnienia, razem z jego najgłębszą niepowrotną cudownością, najgłębiej się przeżywa. *Wpada wepchnięty przez StrażnikaII Czelaadnik i też pada na kolana*. Rewolucje się nie spieszą — one mają czas, te bezosobowe bestie.

SAIETAN

na kolanach

Ee — takie gadania półgłębokie: sam nie wie, co plecie, a inni myślą, że to właśnie najmędrsze.

I CZELADNIK

zbielałymi wargami

Mnie wargi bieleją ze strachu podłego. Do-ży-wo-cie!

Pierwsze sylaby wymawia oddzielnie — na ostatniej pieje dziko.

SAJETAN

opanowując się nadludzkim wysiłkiem i wstając z kolan

A ja się nadludzkim zaiste wysiłkiem opanowuję. A ja wiem, że dożyję. A ja mam w sobie intuicję i tempo: tempo di pempo, jak ktoś mówił, diamdzia jego zafatrany glamzdoń. Ja wiem, jako czas idzie, i wiem to, że o ile dawniej nacjonalizm był czymś faktycznie świętym, i to specjalnie u narodów uciśnionych i tych, co przegrywali, to dziś jest klęską i będę to gadał, choćbyście mi tu dożywocie w dwójnasób przedłużyli i ozdobili codziennym mordobiciem w godzinę wypowiedzenia tych słów.

Naród, Nacjonalizm

SCURVY

Jak to?

SAJETAN

On się pyta jeszcze, chudopępek nieszczęsny: to jest już pseudoidejka, jako środek dla koncentracji międzynarodowego świństwa kapitału zużyta.

SCURVY

Dość tych przekleństw nudnych, a nade wszystko tej banalnej ideologii, bo każę prac.

II CZELADNIK

do Sajetana

Cichajcie — wyście starzy: wy sobie możecie na wszystko pozwolić, nawet na odwagę bez granic. Ale jam — tak, jam — młodyć — tak, tak: dyc jezdem i kwita. Mnie się dziwek chce, wciornaści, jak diasi!

Wyje glucho.

SCURVY

oficjalnie

Jeszcze raz kto dziwkę wspomni, a do ciemnicy pójdzie, jak mi Bóg miły. Więzienie święte jest, jako miejsce kary prawomocnej, i kalać go brzydkim słowem nie lza, panowie skazańcy!

SAJETAN

Otóż wracam do poprzedniego: nacjonalizm nie wyda już nowej kultury, bo się wyprztykał. I zdradą stanu mimo to jest w każdym kraju antynacjonalizm specyficzny produkować — właśnie mimo że on to jest przyczyną wojen, międzynarodowych koncernów zbrojeniowych, barier celnych, nędzy, bezrobocia i kryzysu. I trwa ta mara na hańbę ludzkości i tę nędzną, niegodną siebie, na głupio samobójczą ludzkość, powiadam: pokryje!

SCURVY

Ja, wicie, kiedyś sam...

SAJETAN

z ironią

Kiedyś! Wyście wszyscy kiedyś — chodzi o to, co teraz: żeby się zebrała nie liga dla załatwiania formalnych spraw onych nacjonalistycznych państw, co z samego założenia przy kapitalistycznym, za przeproszeniem, przepytujem, ustroju niemożliwym jest, tylko liga walki z nacjonalistycznym egoizmem, i to walki od góry, właśnie od tych elitycznych światłych łbów zaczynając. Ale jedno prawda jest: że kto co ma, to się tego nie wyrzeknie — trzeba mu to z mięsem razem, z flakami wyrwać. Jednostki dobrowolne rzadkie są jak rad, a cóż mówić o grupie — a jeszcze by ta — o klasie. Klasa klasą jest i do zniszczenia jej ostatniej pluskwy będzie — ha!

SCURVY

z bólem okropnym wprost

Sajetanie, Sajetanie!

SAJETAN

Przecież języka nikt nikomu z gęby wyrwać nie chce — rozregionalizowane w naturalny sposób narody sztuczne może wyduszą jeszcze co ta ze siebie, czego jako takie nie wydadzą, bo zgniją, hej! Od góry! — Rozumi pan, panie Scurvy: to nie byłaby żadna zdrada stanu wtedy — to byłaby pikna, humanitarna idea jak się patrzy — komu, gdzie i co, pytam — czy nie?

SCURVY

Wy, Sajetanie, głowę na karku macie — tego wam nie neguję. Jedna by była wtedy pod jedną władzą organizacja świata i dobrobyt by się ogólny sam przez się przez opanowaną sztukę rozdziału dóbr ustanowił i o wojnach mowy by nawet być nie mogło...

SAJETAN

wyciągając do niego ręce — pierwszy raz się do niego zwraca — dotąd mówił twarzą ku publicznie onej sobaczce.

Więc czemu pan tego sam nie zacznie? Czy wy myślicie, że my musimy robić rewolucję od dołu, nawet wtedy, gdy ona od góry bez kompromisów zrobiona być mogła? Każdy zostaje na swoim miejscu. Kto nie chce pracować w nowym ustroju — kula w łeb, a opornym wytrąca się od razu broń z ręki, pozbawiając ich podwładnych im ludzi. Czymże jest dowódca batalionu bez batalionu — kuklą w mundurze.

SCURVY

zakłopotany

Hm, hm..

SAJETAN

Jeden dekret, drugi, trzeci i szlus. Więc czemu, powtarzam, pan tego sam nie zacznie, mając władzę, która ci na gównu w rękach gnije, skurwysynie, a mogłaby kupą piorunów

Młodość, Starość, Odwaga,
Więzienie

Nacjonalizm, Naród

Rewolucja, Polityka,
Przemiana, Władza

twórczych być. Czemu, rozumiejąc to, nie masz Pan odwagi? Żal ci tego głupiego, spokojnego żyćka twego, które dowolnie niski stwór gdzieś głęboko ma? Czy to ze względu na publiczność oną sobaczą, dla popularności — czy co? O — gdyby były wyższe potęgi, to modliłbym się do nich o oświecenie tej *hoch-explosiv*⁴⁸ bomby władzy, aby świadomie pękła z własnej woli. Czemu, jeśli jest towarzystwo świadomego macierzyństwa⁴⁹, nie ma instytutu oświecającego mężów stanu co do istotnego znaczenia słowa „ludzkość” i charakteru chwil dziejowych! Czemu są oni zawsze ciasnymi pionkami jakiejś zaściankowej idejki czy intrygi, u źródeł czy raczej na dnie której siedzi ohydny, bezpłodny, bezpłciowy już polip międzynarodowej finansjery, koncernu czystej formy chamstwa albo draństwa i tak dalej, i dalej. Czemu pan tego nie robi, mając władzę? Czemu?

SCURVY

To nie jest takie proste, *mon cher*⁵⁰ Sayetang⁵¹!

SAJETAN

Bo pan tę władzę od nich otrzymał i boi się pan jej użyć przeciw nim samym ze zbytku uczciwości. Taż to, panie, byłby makiawelizm⁵² wyższej sorty⁵³, i to w imię najwyższego ideału: całej ludzkości. Czemu czeka pan jako ten głupi Alfons XIII⁵⁴ drugi czy Ludwik ów pradawny⁵⁵, aż pana wykurzą gwałtem z tego pałacu i tej katedry?

SCURVY

smutnie, z ironią

Aby wam, Sajetanie, zostawić coś do zrobienia. Gdybym ustąpił dobrowolnie, straciłibyście wasze bohaterskie miejsce w historii świata: bylibyście tak bezrobotni, jak wieszczowie i mesjaniści po tak zwanym oficjalnie nieomal prawie „wybuchnięciu Polski”. Ludzkości nie ma — są tylko robaki w serze, który jest też kupą robaków.

Obraz świata

SAJETAN

Głupie żarty: niegodne lewego półpaznokcia palca prawej nogi Gnębona Puczymordy.

SCURVY

spokojnie

Jako więźnia nieomal dożywotniego nie mogę już was, Sajetanie, ukarać dodatkowo. Przysługuje wam prawo bezkarnego obrażania mnie, ale chamstwem istotnym, nie w znaczeniu arystokratycznym, jest korzystanie z tego prawa. Bić nie każę — ja tylko tak gadam dla postrachu — jestem humanitarny.

Więzień, Kara

Lud, Dziecko

SAJETAN

zawstydzony

Dopraszam się łaski, panie Scurvy! Już nie będę nigdy.

SCURVY

Niech ta, niech ta — mówcie se dalej. Mówię tak, abyście nie czuli dystansu.

⁴⁸*hoch-explosiv* (niem.) — silnie wybuchowy.

⁴⁹*towarzystwo świadomego macierzyństwa* — pierwszą w Polsce, bezpłatną poradnię świadomego macierzyństwa założyli w Warszawie Irena Krzywicka i Tadeusz Boy-Żeleński; prowadzili oni również propagujący edukację seksualną dodatek do „Wiadomości Literackich” pt. „Życie Świadome”, w którym publikowały m.in. Zofia Nałkowska, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska i Wanda Melcer. W nawiązaniu do idei Krzywickiej i Boy’a po wojnie, w 1957 r. powstało Towarzystwo Świadomego Macierzyństwa (potem przekształcone w Towarzystwo Rozwoju Rodziny) przy współudziale Michaliny Wisłockiej, Mikołaja Kozakiewicza, Zbigniewa Lwa Starowicza i Kazimierza Imielińskiego.

⁵⁰*mon cher* (fr.) — mój drogi.

⁵¹*Sayetang* — zapisane „z francuska” imię Sajetana; końcówką zbitkę spółgłosek -ng należałoby czytać jak polską głoskę ŋ.

⁵²*makiawelizm* — postawa, którą cechuje przewrotność, cynizm, wyrachowanie i amoralizm; termin utworzono od nazwiska florenckiego dyplomaty, historyka, prawnika i pisarza okresu renesansu, Niccolo Machiavelli’ego (1469–1527), autora traktatu o sprawowaniu władzy i cechach skutecznego politycznie władcy (*Książę*, 1513) oraz maksymy „cel uświęca środki”.

⁵³*sorta* (z ang.) — rodzaj, sort.

⁵⁴*Alfons XIII* (1886–1941) — król Hiszpanii; zwalczany zarówno przez tradycjonalistyczną prawicę, jak przez lewicę, w 1931 r., po przegranych przez monarchistów wyborach samorządowych, został zmuszony do opuszczenia kraju; resztę życia spędził na emigracji najpierw w Paryżu, a następnie we Włoszech.

⁵⁵*Ludwik ów pradawny* — może chodzić o Ludwika XVI (1754–1793), króla Francji od 1774 r., który został „zawieszony” w pełnieniu swej funkcji przez Zgromadzenie Narodowe, uwięziony, oskarżony o zdradę stanu, a następnie skazany na śmierć i zgilotynowany podczas Rewolucji Francuskiej, w 1793 r. Może również być to wzmianka o ostatnim królu Francji, Ludwiku Filipie I (1773–1850), który panował w okresie restauracji (od 1814 r.), a rządy swe zakończył podczas Wiosny Ludów w 1848 r., kiedy to zagrożony w swym pałacu przez wzbурzony lud Paryża abdykował i salwował się ucieczką do Anglii.

SAJETAN

Do dzieci i ludzi prostych nigdy nie należy się, jak to mówią, zniżać. Oni się na tym od razu poznają i to ich obraża tylko.

SCURVY

z pewnym zniecierpliwieniem; patrzy przy tym na zegarek

Dobrze, dobrze — mówcie no.

SAJETAN

Otóż, panie Scurvy, ta chwila jest jedyna, jak to mówią sobie kochankowie w erotycznych powieściach — na szczęście wymarło już to plemię. Nigdy jeszcze twarzą w twarz nie mówili do siebie przedstawiciele dwóch zasadniczych potęg, reprezentujących dwa nurtujące w każdym gatunku prądy: indywidualum i gatunku. To jest rzecz piekielnie zakłamaną: bo indywidualum musi wystąpić za gatunek, a czasem za jego kawałek, kiedy czasy przyjdą, że ten kawałek ma właśnie misję reprezentowania całego gatunku, w imię którego musi być zrobiony umsturc⁵⁶ — zrozumiano?

SCURVY

Co za metafizyka historyczna! Ależ, Sajetanie; tę misję — jak powiadacie — będzie miał ten „kawałek gatunku”, jak się wyrażacie — któremu materialnie jest źle. A władza pochodzi od totemu — pamiętajcie, że bez władzy nie byłoby ludzkości w dzisiejszym znaczeniu, w której wy byście wasze wolnościowe szpryngle⁵⁷ wyprawiać z *szalonym naciskiem* i siebie najistotniej jako indywidualum — to mówię z największym naciskiem — w nich przeżywać mogli. Tu jest punkt istotny, tu hrabiowie mają trochę racji, psia ich mać. Aby zaś działać, trzeba być trochę głupim, takim ciasnym, wicie. Prawdziwie mądry facet działać nie będzie: zapatrzy się we własny pępek i tyła. I tego wama, tych waszych dóbr duchowych, odbierać nie chcę. Ja widzę najtajniejsze podszewki życia i ludzkich dusz.

SAJETAN

Parszywe, prokuratorskie, w ujemnym znaczeniu mówię — nie ciskaj się pan tak zaraz jak ryba — [znawstwo] w którym znawca wszystkich, a pokąd i siebie, za różnorodne tylko świnię uważa, nie jest znawstwem życia istotnym. A zresztą może jest w tym i racja, ale to jest [jak] z tą płytką zasadą, że nawet altruizm jest egoizmem — tu dotykamy rzeczy zasadniczych, że istnienie bez istnienia indywidualnego i wielości ich jest nie-do-pomyślenia. Ale wróćmy do poprzedniego, mimo że dzisiejsza zidiociąła publika rzyga od trochę przydługich i co mądrzejszych rozmówek. Otóż niech pan naprawdę dobrze pomyśli: niech pan wyjdzie pierwszy przed front i znieś wszelkie bariery narodów, a zapanuje złoty wiek ludzkości: to jest banał; co miała dać kultura narodowa, to dała — po co mamy żyć przywaleni jej gnijącym ścierwem? Po co, pytam się? Przecie pan w przyszłość ludzkości, w tej formie właśnie, nie wierzy?

SCURVY

Sajetanie, Sajetanie! Czyż na to trzeba było kory mózgowej u pewnych jaszczurów w jurze i triasie, aby stworzyć coś tak promiennego i ohydneho zarazem jak rodzaj ludzki?

SAJETAN

Nie wymiguj się od odpowiedzi! Co cię wstrzymuje? Przecież jawnie kłamiesz. Widzę to czysto, powiadam, intuicyjnie: nie jesteś ciasnym fanatykiem nacjonalizmu zaborczego, że tak powiem już ultradelikatnie.

SCURVY

wymijając, ale wsiotaki⁵⁸ z rozpaczą, cholera

Nie macie pojęcia, co za tragedia...

SAJETAN

On mi tu będzie swymi tragediatkami głowę zawracać! Moja — to jest tragedia prawdziwa! Ja widzę prawdę ostateczną całej ludzkości i przez to, że jom widzem właśnie, moje osobiste życie upływa jak najczarniejszy, kloaczny nieomal koszmarek, gdy w pławicie się w dziwkach i majonezach.

OBAJ CZELADNICY

ryczą

⁵⁶umsturc (niem. Umsturz) — przewrót.

⁵⁷szpryngel (z niem. springen: skakać) — skok, podskok.

⁵⁸wsiotaki — rusycyzm: mimo wszystko.

Kochanek romantyczny

Rewolucja, Władza

Kondycja ludzka, Obraz świata

Czyn

Naród

Haaaa! Haaaaaa!!
 SCURVY
 Dziwka w majonezie! Czego też taki biedak nie wymyśli! Muszę spróbować!
 SAJETAN
 Odpowiadaj, sturba twoja suka, bo ci ośrodek sumienia sparaliżuję fluidem skupionej we mnie woli milionów.
 SCURVY
 Natchniony starzec — rzecz dziś niezmiernie rzadka.
 SAJETAN
 Hej, hej, prokuratorze; coś mi się widzi, że niezadługo pożałujecie tych tanich słówek!
 SCURVY
poważnieje i miesza się
 Sajetanie, czyż nie widzicie, że maskuję przed wami potworną tragedię mego położenia realnego i straszliwą wprost pustkę wewnętrzną? Poza tak zwanym problemem Iriny Wsiewołodowny nie ma we mnie dosłownie nic — wyjedzona skorupka od nigdy niebyłego raka. Witkacy, ten zakopiański zagwazdraniec, chciał mnie namówić na zajmowanie się filozofią — i tego nie mogłem nawet zrobić. Jak ona przestanie się nade mną znęcać, po prostu przestanę istnieć, a żyć będę musiał z przyzwyczajenia.
 SAJETAN
 I żreć te wąparsje w sosach nieomal astralnych, gdy my tu łapiemy sześć wszy na minutę, nie śpimy wcale od ciągłego swędzenia, w zimie marzniemy, a w lecie dusimy się od upału w smrodzie nieomal transcendentnym i stałym wszechstronnym rozdrażnieniu wszystkich zmysłów, dochodzącym do szału, w nienawiści, zawiści i zazdrości w potęgach wprost niewyraźalnych słowami, a tylko pchnięciem...
Robi gest.
 SCURVY
 Dosyc o tym, bo ja się uduszę w sobie jak młoda kaczka — bo ja wiem, co mówię — jestem *à bout de mes forces vitales*⁵⁹. Chcesz wiedzieć, wole jeden, czemu nie mogę ustąpić? — Właśnie dlatego, że muszę jeść to, co muszę i co mnie nauczono; że muszę się porządnie umyć, zmanikiurować, spać miękko i nie śmierdzieć jak wy; pójść do teatru i mieć dobrą dziwkę jako antydot⁶⁰ przeciw tej perle wszystkich piekieł świata, tej... *wygraża obiema pięściami na prawo, a potem na lewo* Nawet moja władza i tortury zgnieść jej nie mogą, bo ona to lubi, to właśnie lubi, ścierwa jej sturbiasta wlań, i ja, nie doznając niczego sam — bo gwałtem się brzydzę jak kapral karaluchem — wszystkim, co zrobić mogę, tylko jej jeszcze większą rozkosz dam...
Prawie barytonem śpiewa od „tylko” począwszy.
 SAJETAN
 Oto są istotne problemy, naprawdę istotne problemy rządzących nami ludzi. To jest potworność, na którą słów brak dosłownie. Cała działalność takiego pana pozornie jest tylko dla państwa, idei, ludzkości — naprawdę chodzi o te „godziny pozabiurowe” — mówię to w cudzysłowie — gdy się objawia człowiek sam dla siebie...
 SCURVY
 Milcz — nie pojmujesz potwornego konfliktu przeciwnych potęg w mym wnętrzu. Ja kłamię z całą świadomością jako minister, ja wiem bez przekonania, aby żreć te wąparsje, te mątwy tak smaczne diabelnie z Zatoki Meksykańskiej — tak: muszę kłamać i powiem ci, że dziś 98% — obliczenie Głównego Urzędu Statystycznego — bo statystyka wszystkim jest dziś i w fizyce, i co najważniejsze w metafizyce monadologicznej z jej prymatem materii żywej — otóż 98% tej całej naszej bandy robi to samo bez przekonania, tylko dla utrzymania resztek ginącej klasy — jakich indywiduów, chcesz wiedzieć? — zwykłych żuaiserów⁶¹ pod maską jakichś idei, mniej lub więcej kłamliwych. Ludzie teraz to tylko wy — to każdy wie. A dlatego tylko, żeście po tamtej stronie; jak przejdziecie tę linijkę, będziecie tacy sami jak my.
 SAJETAN
z emfazą

Kobieta "upadła"

Sumienie, Przekleństwo

Mężczyzna, Kobieta
 demoniczna

Władza, Pozycja społeczna,
 Jedzenie, Walka klas,
 Urzędnik

Konflikt wewnętrzny,
 Władza

Rewolucja, Lud, Władza,
 Wizja

⁵⁹*à bout de mes forces vitales* (fr.) — u kresu moich sił życiowych; por. też: *être à bout*: być wykończonym.

⁶⁰*antydot* (z gr. *antidoton*: dany przeciw) — a. antidotum; odtrutka, lek na coś.

⁶¹*żuaiser* (z fr. *jouisseur*) — lubieżnik.

Nigdy — przenigdy! *Scurvy śmieje się ironicznie.* My stworzymy bezkompromisową ludzkość. Sowiecka Rosja to tylko bohaterska próbka — dobra i taka, jako wysepka we wrogim oceanie. Ale my stworzymy od razu taką ludzkość, jaką będzie aż po zgaśnięcie słońca, aż po zagwazdrany koniec naszych gadów na zamarzłej ziemi naszej kochanej i świętej.

SCURVY

Zawsze musi coś takiego niesmacznego kropnąć: taktu się hołota nie nauczy nigdy i poczucia miary. *krzyczy Do pisuaru z nim!*

Wywlekają I Czeladnika do pisuaru.

SAJETAN

A ty miarę masz, jak myślisz o niej? — ty świniarzu?!

Prokurator zachnął się i zżymnął.

SCURVY

Zachnąłem się, zżymnąłem się i lepiej mi od razu jest. dzwoni w ręczny dzwonek; wpada straż z dwóch stron za balaskami Dawać mi tu tę Irinę Tmutarakańską na konfrontację! Czemu tak mówię — nie wiem. To nie dowcip — to dziwna surrealistyczna konieczność w dowolności.

SAJETAN

Czym się zajmuje ten potwór? Jakimiś subtelnosciami zupełnych kretyzizmów — oto ich tak zwane życie intelektualne, po obowiązkowej gnębicielskiej pracy po biurach i buduarach.

SCURVY

Nie rozumiecie całego uroku znawstwa czegokolwiek bądź u bezpłodnych impotentów takich jak ja — to są otchłanie rozkoszy usprawiedliwienia swego bytu — takie dziamdzianie się w sobie...

SAJETAN

A dalbyś pan już spokój — Bóg z tobą, panie Scurvy. Boże, Boże — mówię to machinalnie. Ta pustka tych dni! Czym ją zapełnić zdołam?! Rozmowa z tym wcielonym kłamem *wskazuje na prokuratora* zdawała mi się rajem wobec samotności i przymusowego celkowego bezczynu. O, względności wszystkiego! Obym się nie zmienił tak, abym siebie poznać już nie mógł! Kim będę za trzy dni, za dwa tygodnie, za trzy lata... lata, lata...

Pada na kolana i płacze. Stróżowie wprowadzają Księżną do kompartymentu na prawo, rzucają koło zydli i wychodzą. Księżna w ubranku aresztanckim wygląda uroczo jak młoda gimnazjalistka.

SCURVY

zimno

Proszę pracować. *Księżna, milcząc głucho, zabiera się do robienia butów bardzo niedo-
łącznie, z upiorną wprost niechęcią.* No, no — bez tych płaczów i spazmów — proszę nie przerywać. Rozmowa była ciekawa — to fakt.

Strażnicy wrzucają I Czeladnika.

KSIĘŻNA

Wprost upiornie nie chce mi się butów szyć, a rozkosz czuję mimo to. Wszystko zmienia się u mnie w rozkosz. Taka już jestem dziwna, *dumnym tonem* Pan zawsze tylko wszystko „tego” dla czystej dialektyki. Dla pana odpowiedniki pojęć to furda, jak mówią Polacy. Pana tylko obchodzą związki pojęć między sobą.

Płacze.

SCURVY

Na przykład związek pojęcia pani ciała, czyli ściślej: rozciągłości samej dla siebie, z pojęciem takiejże rozciągłości mojej — hi, hi, cha, cha! *śmieje się histerycznie, trochę lka i mówi do Sajetana, który przestał właśnie płakać — a więc była chwila, że płakali wszyscy troje — nawet Czeladnicy też podchlipywali* Mnie w tym wszystkim, co wy mówicie, peszy to, że wy otwarcie robicie to tylko i jedynie dla brzucha — och, co za banał! My mamy idee.

SAJETAN

Rzygam już tą rozmową pospolitą jak myśli kaprawego kaprala na Capri — ten dowcip bez dowcipu wyraża bezpośrednio ohydę tego stanu. Macie idee, boście nażarci — macie czas.

Idealista, Jedzenie

Czas

KSIĘŻNA

robiąc buciki

Tak — o tak — o tak...

SCURVY

Plaski jak soliter materializm wasz przeraża mnie. Co będzie dalej, dalej, dalej... I zardroszczę wam do obłędu możliwości mówienia prawdy i, co ważniejsza, odczuwania jej bezpośrednio. Ta ludzkość, zjadająca sama siebie od ogona zaczynając, przeraża mnie jako widmo przyszłości.

SAJETAN

Ty sam, koteczku, bronisz tylko i jedynie twego i tobie podobnych brzucha i brzuchów — po prostu boli mnie ten banał jak rozpalone żelazo w kieszce odchodowej. My, gdy zdobędziemy brzuch, stworzymy wtedy nowe życie — czy to głęboka wiara, czy frazes bez pokrycia? Cofnięcie kultury bez tracenia wysokości duchowej — oto nasza idea. A zacząć można zwalwszy nacjonalne roгатki i słupki.

SCURVY

W to nie wierzę — wybaczenie, Sajetanie, jakkolwiek być może, że to sam przed chwilą mówiłem. Ale... *po namyśle* Tak, ja się przyznaję: my nie możemy się tylko wyrzec dobrowolnie standardu naszego życia — to jest najtrudniejsza rzecz. To zrobiło paru świętych, ale nie wie dokładnie nikt, jaką im to dało rozkosz piekielną w innym wymiarze.

SAJETAN

Kompensata być musi. Ale ilu świętych znowu cierpiało nieludzko do końca życia przez ambicję, honor i ciśnienie organizacji...

SCURVY

Czekajcie — pozwólcie mi myśleć — jak mówił Emil Breiter⁶² kiedyś: gdyby nikt nie dążył do wyższego standardu, nie byłoby nic: żadnej kultury, nauki, sztuki — komunistyczny, totemiczny klan pierwotny trwałby bez „potlacz⁶³”, tej śmiesznej rywalizacji, jako początku władzy...

SAJETAN

Wiem: złowić sześćset ryb, gdy przeciwnik tylko trzysta, i na przykład dwieście wrzucić na powrót do morza...

SCURVY

Mądrzyście, Sajetanie, bo mądrzy. Otóż trwałby ten klan aż do zgaśnięcia słońca i co? — Bezforemny, astrukturalny, bez możliwości przewyżczenia siebie w wyższych regionach form bytowania społecznego. Ale mój codzienny dzionek, który wydarłem ja, mały prowincjonalny burżujek, z nicości wprost, przez naukę prawa, przez długie lata prawomocnego mordowania zbrodniarzy, przez potworne wprost obkuwanie się wszystkim w wolnych chwilach mych cudnych, należy tylko do mnie i nie oddam go dobrowolnie nigdy. Ale z drugiej strony nie wierzę już w to nowe życie, które stworzyć macie wy — oto moja tragedia jak na patelni.

SAJETAN

Pluję na nią, gwazdram! Bezkrzesne są możliwości, jeśli spadną bariery między narodami. Myśli, które powstaną wtedy, nie dadzą się obliczyć dziś z naszą znajomością historii praw i nędznym bałaganem naszych pojęć.

SCURVY

Nie lubię, jak się puszczacie na spekulacje powyżej waszej intelektualnej pojemności. Nie macie odpowiednich pojęć, aby to wyrazić. Ja aparat pojęciowy mam — aby kłamać. Tej tragedii nie pojmuje nikt! To aż dziwne chwilami jest.

⁶²Breiter, Emil (1886–1943) — krytyk literacki i teatralny, prawnik; publikował felietony i recenzje w rozmaitych czasopismach, od „Robotnika” po „Skamandra” i „Wiadomości Literackie”. Zajmował się historią i teorią dramatu (a także aktami prawnymi związanymi z twórczością sceniczną i dotyczącymi np. koncesji, umów, ale też cenzury i konfiskaty utworów); był tłumaczem i komentatorem pism Georges’a Sorela. Uważał, że krytyka, podobnie jak twórczość literacka i sceniczna, powinna realizować zadania edukacyjno-etyczne.

⁶³potlacz — ceremonia znana plemionom Indian zamieszkującym póln-zach. wybrzeża Ameryki Północnej, podczas której uroczystej uczcie (w jęz. plemienia Chinook potlacz znaczy: karmić, spożywać) towarzyszyło składanie przez gospodarza darów lub niszczenie należących do niego dóbr materialnych w celu zmanifestowania lub podniesienia swojego statusu społecznego; obdarowanych obowiązywało zrewanżowanie się tym samym lub uznanie swojej niższości. Spirale wymiany ograniczała zasada zachowania dobrobytu wioski; pot. marnotrawstwo, uprawianie rozrzutności.

Rewolucja

Święty

Obraz świata, Kondycja
ludzka, Pozycja społeczna

Rewolucja

Kłamstwo
Cierpienie, Szczęście

SAJETAN

Tragedia zaczyna się tam, gdzie boli we wąpiach. Te myśli nie dochodzą ci, prokuratorze, do nerwu błędnego — to tylko kora mózgowa cierpi bezboleśnie, wspaniale, ścierwa jej mać. To je dla nas, z naszego punktu widzenia, czysta zabawa, ino te twoje tragedie — to rozkosz: położyć się wieczorem po dziwkach i wąparsjach w łódeczku, przeczytać se, pomyśleć o takich bzdurach i zasnąć, ciesząc się, że jest się takim interesującym panem dla jakiejś lafiryndy zafądzianej. O, gdybym ja się mógł taką tragedią zabawić! Boże — cóż to byłoby za nieludzkie szczęście! Co za szczęście — o, żeby mi te flaki choć na chwilę przestały boleć za siebie i za ludzkość całą — o, hej!

Skręca się cały. Księżna z lubością się śmieje.

SCURVY

do Księżnej

Nie śmiej się, małpo, z taką lubością, bo pękne. *z naciskiem do Sajetana* Otóż to trzeba by udowodnić, że one za ludzkość całą was bolą. Może takich wypadków w ogóle nie ma? *Ciężkie milczenie trwa bardzo długo; mówi Scurvy na tle ciszy, w której (sic!) słychać dalekie tango w radiu.* To dancing w hotelu „Savoy” w Londynie. Tam się bawią naprawdę. Pozwólcie mi wyjść na chwilę — ja też jestem człowiekiem.

Wybiega na lewo.

SAJETAN

Taki to syćko se wej zrobi, kie zechce — a my nawet...

KSIĘŻNA

Cicho — nie śmieszcie mnie. Zupełnie łaskoczecie mi mózg waszymi pomysłami.

SAJETAN

rozczulony nagle

O gołąbeczko moja! Ty nie wiesz, jak szczęśliwą jesteś, że pracować możesz! Jak się nam rwą do pracy te gicale i paluchy śmierdzące, jak się syćko w nas do tej jedynej pocieszycielki wypina, jaze do pęknięcia. A tu nic. Patrz w szarą, chropawą do tego ścianę, wariuj, ile chcesz. Myśli lażą jak pluskwy do łóżka. I puchną te bolące wątpia z nudy tak strasznej, jak góra Gauryzankar jaki, a śmierdzącej jak Cloaca Maxima, jak Mount Excrement z powieści fantastycznej pisarza Buldoga Myrke — z nudy, która boli jak wrzód, jak karbunkul⁶⁴ — znowu, psiachyl, słów mi brak, a gadać się chce jak czego innego. E — co tu gadać; i tak nikt tego nie zrozumie. Już mi nawet zabrakło samej przedślownej mazi. I po co tu co wyrażać? Po co ryczeć i lkać, po co flaki pruć, po prostu i na wspak? Po co? po co? po co? To okropne słowo „po co?”. To wcielenie najboleśniejszej nicości — a więc po co? Kiedy pracy ni ma i nic z tego być nie może. *pełźnie do kraty; do Księżnej* Jasna pani: ukochana jedyna moja pieśczoćko, koteczko transcendentalna, metapsychiczne cielátko boże, bogoziemne a tak przyjemne, zmyślne i pojętne jak myszka jaka czy co — ty nie wiesz, jak szczęśliwą jesteś, że pracę masz! — to jedyne usprawiedliwienie stworu żywego w jego nędzy ograniczeń wszelakich, od czaso-przestrzennych począwszy.

KSIĘŻNA

Umetafizycznienie pracy jest przejściowym okresem tej kwestii. Wielcy panowie egipsy tego nie potrzebowali, jak również nie będą potrzebować ludzie przyszłości. Ten wyje o pracę, która mnie wprost w dwójnasób, i duchowo, i fizycznie, łamie. Oto jest względność wszystkiego — to wpływ tego Einsteina — ja dawno już...

I CZELADNIK

A dyć to je wstyd, psiokrew zapowietrzona! To je inteligencka trajdocha! Taż ja to wiem już, że teoria względności w fizyce nic nie ma do czynienia ze względnością etyki i estetyki, i dialektyki, i tak dalej! — tamda-lamda, tramda-lambda! Nie bedem gadał — rzygać się od tej gadaniny ino chce. Hej, hej! — Sajetanie — nie będziemy gadać niepotrzebnych rzeczy — takóśmy ta se wtedy gadali — a tera co? Ileśmy tych niepotrzebności nagadali, a pracę nam dali obejrzyć z takiej strony, że nikiej landryga podmiejska w niedzielę ponętą nam się stała. Takie dałem porównanie, bo na te prawdziwie ładne panny ze świata to ja nawet nie reaguję, wicie, płciowo zupełnie — za ładne są, suka ich rwań zachlebiona — za ładne i za nie-dostępne! *poutarza z rozpaczą* I na równi mi się chce buty szyć, jak dziwek prostych, ordynarnych! *oblędnie spokojnie* Dajcie pracy, bo będzie

⁶⁴karbunkul (z łac. *carbunculus*) — wrzód, czyrak.

Śmiech

Nuda

Słowo

Praca, Kondycja ludzka

Praca, Kobieta, Pożądanie,
Robotnik

źle! z okropną rezygnacją Ale co to kogo obchodzi? To mówię z okropną wprost rezygnacją, dla nikogo dziś niepojętą.

SCURVY

śpiewa za sceną

Znudziły mi się wszystkie famdiumondy⁶⁵

I zwykłych dziwek mi się wprost potwornie chce.

Chciałbym mieć nowe całkiem dziś oglądy.

A potem zrobić coś takiego bardzo „fe”!

Księżna nasłuchuje bardzo uważnie.

II CZELADNIK

do I Czeladnika

Nie będziesz do społeczeństwa jak do matki mówił i się do niego modlił, bo cię nie zrozumie i jeszcze ci w pyzdry kopniaka za te umizgi dziecięce da — hej!

SAJETAN

O, nie mówcie tego „hej” — nie używajcie go, na Boga! Nie przypominajcie mi tych czasów na zawsze minionych! — „o, ma mignonne⁶⁶” — bo mi się wątpia⁶⁷ drą z żalości tak plugawej i nijak nieestetycznej, że wstyd mi okropnie i wstręt taki do siebie mam, jakbym był żywym karaluchem we własnej gębie. Hej, hej!

Na katedrę ubiega Scurvy i dziwnie się zapina jakoś (marymarkę i tego) i zaciera ręce. Księżna obserwuje go bardzo badawczo — ostentacyjnie nieomal.

SCURVY

Zimno, psiakrew, siarczyste we wszystkich ubikacjach tutejszych — mrozik bierze. Będą mi dziś smakować po tym wszystkim smażone meksykańskie mątwewki. *Tango z od-dali*. A przedtem pójdę na ślizgawkę przy muzycze. *wącha w przestrzeń* Potworny smród — to dusze ich gniją w beczynności ohydnej, rozkładającej ich w zdechłą marmoladę.

KSIĘŻNA

zabierając się do pracy

To jest sadyzm — to moja sfera i tereny.

SCURVY

histerycznie

A, już nudzi mnie to, do wszystkich diabłów! Jak będziecie tacy, każę was wszystkich powywieszać bez sądu! Od czego mam władzę? A? To by był wyczyn sportowy pierwszej klasy. O władzo — jakżeż otchłanne — tak, otchłanne i wonne są twoje pokusy.

KSIĘŻNA

przestaje szyc buty

Wiesz, Scurvy, Scurwiatko biedne i niedojdowate: zaczynasz mi się teraz dopiero podobać. Ja muszę przejść przez wszystko w życiu, poznać najgorsze, zapluskwione nory duszy i krystaliczne szczyty niedosiężne w księżycowe noce bez dna...

SCURVY

Co za styl sobaczy — też to skandal...

KSIĘŻNA

nie pesząc się bynajmniej

Jako prawdziwej arystokratki niczym mnie speszyc nie można — to nasza wspaniała właściwość. Otóż, muszę przez ciebie przejść, bo życie moje inaczej będzie niepełne. A potem, gdy ty, wsadzony przez nich, *wskazuje na szewców butem, który trzyma w lewej ręce* będziesz w loszku gnić konając z żądzy za mną — tak, za mną: żądza za kimś, właśnie o to chodzi — za dużym piwem i tartinkami⁶⁸ u Langrodiego, ja oddam się Sajetanowi na szczytach jego władzy, a potem tym cudnym chłopakom śmierdzącym — tym, tym szewskim zagwazdrańcom nie z tego świata — hej, o hej! I wtedy będę wreszcie, ach, szczęśliwa, gdy ty byś oddał życie za rąbek sukni mej i za pół litra żywieckiego piwa.

⁶⁵famdiumondy — zapis spolszczonej wymowy wyrażenia fr.: *femmes du monde*: kobiety światowe, kobiety z towarzystwa.

⁶⁶o, ma mignonne (fr.) — o, moja ślicznotko.

⁶⁷wątpia (starop.) — trzewia, wnętrzości.

⁶⁸tartinki (z ros.) — kanapki.

Matka

Wspomnienia

Robak

Władza

Kobieta, Kobieta
demoniczna, Władza,
Rewolucja

Pozycja społeczna, Szlachcic

SCURVY

zmartwiały z żądzą

Zmartwiałem wprost z piekielnej żądzą połączonej z ohydny m niesmakiem. Jestem faktycznie jak pełna szklanka: boję się ruszyć, aby się nie wylała. Oczy mi na łeb wylała. Wszystko mi puchnie jak sałata, a mózg mój jest jak wata umoczona w ropie zaświatowych ran. O, pokuso niedosiężna w swej dzikości bez dna! Pierwsze bezprawie w imię prawomocnej władzy. *nagle ryczy* Wychodź z więzienia, mało metafizyczna! Co będzie, to będzie: użyję raz, choćbym z żalu potem skonać miał jak zbrodniarze hodowani przez księcia des Esseintes u Huysmansa⁶⁹!

Pożądanie, Przemoc

KSIĘŻNA

My mówimy jak zwykli ludzie, nie oślepieni ideami ideowcy. Zwykły człowiek nie zniży dobrowolnie standardu życia, chyba że mu się da porządnie w pysk. I ty też, Scurwiątko moje biedne. Ja nie mówię nawet o ideowej stronie rzeczy, tylko o tym mięsnym, bebecowym, rozbestwionym, rozłaskotanym podłożu, na którym wasza osobowość pnie się jak jadowita kobra w dżungli.

Pozycja społeczna, Kondycja
ludzka

SCURVY

U was, kobiet, to jest inaczej...

KSIĘŻNA

Istnienie jest potworne, zrozum to. Tylko fikcje małego wycinka społecznego bytu naszego gatunku stworzyły fikcję sensu całości bytu. Wszystko polega na wyzeraniu się gatunków. Równowaga walczących mikroobów umożliwia nam istnienie — gdyby nie ta walka, jeden gatunek pokryłby w kilka dni sobą — o ile miałby co żreć — skorupę ziemską warstwą na sześćdziesiąt kilometrów grubą.

Obraz świata, Walka

SCURVY

Ach, jaka ona mądra jednak jest! To podnieca mnie do szału. Chodź do mnie taka, jak jesteś: nie umyta, przepojona więziennym nastrojem i zapachem.

Księżna wstaje, rzuca but z bałasem i stoi dziwnie jakoś zamyślona.

Kobieta, Kobieta
demoniczna, Męczyzna,
Pożądanie

KSIĘŻNA

Tak jakoś się dziwnie zamyśliłam — po kobiecemu — ja nie myślę mózgiem — o nie, bynajmniej. To myśli we mnie mój potwór. Może jednak nie oddam ci się wcale. Robercie — tak będzie lepiej: potworniej, a dla mnie przyjemniej nawet.

Mizoginia

Władza, Praca, Robotnik

SCURVY

O, nie! — Teraz nie możesz już! *zrzuca purpurową togę* Teraz wściekłym się.

Biegnie do kraty i gorączkowo otwiera drzwi z klucza.

SAJETAN

I to takimi rzeczami, i takimi problemami zajmuje się ta banda — *eine ganz konzeptionslose Bande*⁷⁰ — gdy bez pracy my konamy jak ścierwa. Techniczni wykonawcy nieistniejących myślałek — ot co! Nawet kobiet mi się nie chce z tej czystej żądzą sfabrykowania czegokolwiek bądź.

CZELADNICY

chórem

I nam też! I nam!

I CZELADNIK

Problem maszyny zostawiliśmy chwilowo na boku: maszyna jest zbyt zbanalizowana — wiadomo wszystko — dorznięli ją zaś futurysty — brrrrr... zimno się robi na sam dźwięk słowa „obrabiarka”!

Maszyna

II CZELADNIK

Maszyna to tylko przedłużenie rąk — zrobiła się, wicie, taka akromegalia⁷¹ — trzeba ciąć. Część maszyn będzie zresztą zniszczona w naszej koncepcji cofnięcia kultury. Wynalazcy będą karani śmiercią w torturach.

⁶⁹ *Huysmans, Joris-Karl* (1848–1907) — właśc. Charles-Marie-Georges Huysmans, fr. pisarz i krytyk sztuki, skandalista. W swej najsłynniejszej powieści *À rebours* (*Na wstak*, 1884) sportretował „dekadenta doskonałego”, diuka des Esseintes. Powieść zyskała specyficzny rozgłos, ponieważ w 1895 r. podczas procesu przeciwko Oscarowi Wilde'owi, oskarżyciel odwołał się do niej jako przykładu literatury „sodomicznej”.

⁷⁰ *eine ganz konzeptionslose Bande* (niem.) — zupełnie pozbawiona koncepcji zgraja.

⁷¹ *akromegalia* (med.) (łac. *acromegalia*) — choroba spowodowana nadmiernym wydzielaniem hormonu wzrostu (somatotropiny) i przejawiająca się przerostem tkanek miękkich i kości różnych części ciała (dłoni, stóp, nosa, uszu, żuchwy, zewnętrznych narządów płciowych itp.).

SAJETAN

olśniony nagle nową ideą

Jestem wprost olśniony nową ideą od środka! Hej, chłopcy: rozwałmy te nędzne, dziecinne balaski i pracujmy wraz natychmiast jak diabły. Bierwa się! Dumping⁷² ręczno-butowy! Tera jabo nigdy! Hej! Hej!

I CZELADNIK

Ale co będzie dalej?

SAJETAN

Choćby na pięć minut użyjemy za dziesięciu, nim nas skują i zmasakrują. Życie jest jedno — nie myśleć nic. Gwałt pracowników nad pracą — o, hej!!

CZELADNICY

A walmy! Abo — abo! Sturba wasza suka! Niech ta! Co nam tam! He, he!

I tym podobne wykrzykniki. Rzucają się wszyscy trzej, „w mig” rozwalają balaski i ciskają się jak głodne bestie na zydle, narzędka szewskie, zwoje skór i buty. Zaczynają gorączkowo, zaciekle pracować. Tymczasem Scurvy narzuca swą czerwoną togę na więzienny strój Księżnej — w którym ona wyjątkowo ponętnie wygląda — stoją zgrupowani na katedrze. On trzyma ją w objęciach. Mizdrzą się.

SCURVY

z czułością

Ty mój mały prokuratorze: zaczął cię dziś na śmierć.

KSIĘŻNA

na tle sapania szewców

Ohydny musisz być w erotyzmie, sądząc po tym dowcipku. Przynajmniej milcz — lubię, gdy to się odbywa jako milcząca, ponura ceremonia upodlenia samca w absolutnej ciszy — wtedy wsłuchuję się w wieczność.

SAJETAN

sapiąc

Tu — dawaj dratwę — bij — tu ją tak...

I CZELADNIK

sapiąc

Macie — tu prędzej — hej, kolek — daj skórkę...

II CZELADNIK

sapiąc

Przyklapnąć toto — o tak — zaklep — szyj — prac — gwazdrać — gwajdlic...

Coś zaczyna być wariackiego w ich pracy.

SCURVY

z naciskiem

Patrz, kochanie, za gorączkowo pracują. W tym jest coś strasznego. Mówię to z prawdziwym naciskiem, po prostu podkreślam to. To nowa epoka jakaś się zaczyna czy co, u diabła starego?!

KSIĘŻNA

Cicho — patrzmy — to straszne! Ja tylko co byłam w tym świecie. Tyś mnie uwolnił, kochany!

SAJETAN

odwracając ku nim głowę, z ironią

Za gorączkowo pracują! Abezjańska róża! Tyś nigdy tego nie rozumiał. Praca! *w natężeniu dzikim wali młotem; tamci wyrrywają sobie wszystko; leci im to z ręk; jęczą głucho w zapale* O, praco, praco! — Za ciebie, ale tobie nie zapłacą! Precz z tym! To te głupie prorocze wierszydła! Ja jestem realista. Dawaj — masz go — gwóźdź. O, gwóźdźu, dziwny gościu podbutowy — któż twoją dziwność oceni? Dziwność pracy! Czyż jest wyższa marka dziwności? — Wziąwszy pod uwagę ohydny pospolitość tej ostatniej — to jest pracy. Kuj! Wal! Ręce się palą — flaków nie starczy — rznij, smaruj i pal — potem się chwał, póki nie wbiją na pal. Ciągłe te sobacze wieszczki rymy — psiakrew!

Kobieta, Mężczyzna, Słowo,
Seks

Praca

⁷²*dumping* — termin z dziedziny ekonomii; taktyka polegająca na sprzedaży swoich produktów po cenach niższych niż obowiązujące na rynku (w skrajnym przypadku niższych od kosztów produkcji); celem może być wyeliminowanie konkurencji, podbicie nowego rynku itp.

II CZELADNIK

Tu — podbijaj — pier go — wal — zakrzyw. Tu but ! O, buty, buty — jakieście pikne! Zabucione światy! Cały świat zabucim — zapracujem, zagwazdrzem — wszystko jedno. Więzienie, nie więzienie — pracy nikt się nie oprze. Praca to cud najwyższy, to metafizyczna jedność wielości światów — to absolut! Zapracujem się na śmierć, aż do żywota wiecznego — może! Kto to wie, co w takiej pracy, jak nasza, na dnie jest!

I CZELADNIK

Wszystko we mnie dygoce, jak w jakiej turbinie na milion koni i kłaczy parowych. Dziwek nie trza, piwa nie trza — nie trza radia, kina i pajęczarzy umysłu wszelakich! Praca sama w sobie — oto jest cel najwyższy — *Arbeit an und für sich*⁷³! Bierz, wal, dratwę wlec — kłuj! Buty, buty — powstają, wyłaniają się z nicości butowego prabytu, z wiecznej czystej idei buta, tkwiącej w otchłani idealnej, pustej jak sto milionów stodoł. Kuj, kuj — okute buty nie drą się — to jest prawda, i to absolutna. Tyle jest prawd, ile butów i tyle pojęć buta, ile wynosi liczność alef jeden! Boże — daj tylko tak do końca. Dziwek nie trza — *Arbeit an sich* — to w serce jakby sztych. Piwa nie trza — niech nikt mi mózgu już nie przewietrza. Szczęścia idzie z flaków własnych tajny nurt — idzie furt⁷⁴. Ręczna buciornia wali jak piekło, co wszystko już z nas wywlekło — a nie nastarczy butów dla całego świata na hurt — nędzny wiersz — ale nie o to chodzi: but się rodzi, but się rodzi!!

SCURVY

Wisz go! — stworzyli nową metafizykę. Irenko, to niebezpieczna bomba — to pocisk nowej marki z nieistniejących zaświatów. Ja, Irenko, ja się pierwszy raz w życiu boję. Może to naprawdę „święci się” — mówię to w cudzysłowie — nowa epoka — tak: święci się — „święć się, święć się, wieku młody” — tak pisano dawniej.

Ogłupiały zupełnie.

KSIĘŻNA

Ja się nasycam cudownie ich złudną radością w męce najwyższej — w ich męce, nie mojej — tym ich bezprzykładnym dureństwem — syć się jak niedźwiedź leśny miodem. My, dwa mózgi w istocie zbrodnicze, złączone płciowym uściskiem, bez pośrednictwa innych przyrządów...

SCURVY

Ale tak nie będzie, tylko tak nie będzie? Co — nie będzie? Będzie wszystko? Powiedz, że tak, powiedz, że tak, bo umrę.

KSIĘŻNA

Może dziś poznasz całą moją nicość — może...

Tamci ciągle mruczają i sapią, pracując bez wytchnienia.

SCURVY

Patrz — coraz dziczcej pracują. Tu spełnia się nareszcie coś naprawdę strasznego, czego nie przewidzieli żadni ekonomiści świata. Patrz, kochanie moje: ja umrę, dziś już nie chcę nic poza tobą.

KSIĘŻNA

To tak się mówi — dopiero dziś zaczniesz żyć naprawdę. Ale co kogo to obchodzi? Czuję małość wszystkiego. Ach — gdyby tak wypełnić sobą świat i zdechnąć choćby pod plotem zaraz potem.

SCURVY

Artystyczne problemy — precz z tym parszywym nienasyceniem formą i treścią. Patrz: dzika, a raczej udzielona praca wydzielona jako czysty instynkt pierwotny, jak instynkt żarcia i płodzenia. Uciekajmy stąd, bo ja oszaleję po prostu.

KSIĘŻNA

Patrz w moje oczy.

SCURVY

jak do dziecka

Ależ kochanie, trzeba wstrzymać tę nawałę pracy za jaką bądź cenę, bo to jest naprawdę niesamowite i oni naprawdę — jeśli ta psychoza się rozprzestrzeni — rozwalą świat

⁷³*Arbeit an und für sich* (niem.) — praca sama w sobie i dla siebie; żart. aluzja do terminu z filozofii Immanuela Kanta (1724–1804): byt sam w sobie (*Sein an sich*).

⁷⁴*furt* (gw.) — znowu, jeszcze raz, ponownie.

Kobieta, Mężczyzna

Kondycja ludzka, Zwierzęta,
Praca

i zniszczą wszelkie sztuczne zastawki i spod zgniłego ścierwa idei-nowotworów wyciągną biedną, skarłałą ludzkość, na pośmiewisko małp, świń, lemurów i gadów — niezdegenerowanych gatunków naszych przodków.

KSIĘŻNA

Po co gadasz, do cholery ciężkiej?

SCURVY

Biedaczką, biedaczką straszną jest ludzkość! Myśmy się ponad nią wyeliminowali na tę jedną sekundę wyższej świadomości naszej osobowej nędzy i bezcenneści naszych uczuć i w tej jednej niepowrotnej chwili musisz jedność stanowić ze mną, kanalio!! *Całuje Księżną i gwizdaje na palcach; wpadają te same Pacholki Gnębona Puczymordy, co w akcie I; syn Sajetana na czele. Brać ich! Rozdzielić po leniwniach! Nie dać im robić nic! Ani mru-mru — bo to najgorsze, nieznanne niebezpieczeństwo ludzkości. Arbeit an sich — to kolek pośród szprych. Żadnych narzędzi! — rozumiecie — choćby zawyli się na śmierć.*

Pacholki rzucają się na szewców. Straszliwa walka, w której Pacholcy, zarażeni, zaczynają też pracować: po prostu uszewczają się. Sajetan pada w objęcia syna i pracują razem.

SCURVY

Patrz, pieszczołko — to okropne. Ushewczyli się. Moja gwardia nie istnieje. To się wyleje na miasto i wtedy caput⁷⁵.

KSIĘŻNA

Zupełnie zapomniałeś o mnie...

SCURVY

Sam Gnębon Puczymorda nie pomoże — jego pacholki wciągnięte w to jak w tryby jakiejś piekielnej maszyny... On sam zapracuje się na śmierć, podpisując bumag⁷⁶ nieskończone zwoje...

KSIĘŻNA

Ale to wspaniałe tło dla tej naszej pierwszej i ostatniej nocy — naszej — moje biedne Scurwiątko! *Di doman non c'e certezza*⁷⁷! Jutro już może będę już „ichnia” — mówię to w cudzysłowie, a ty w loszku będziesz gnął — taki biedny, zgnojony zgniłek. Ale z tą właśnie myślą w środku, z tym poczuciem ostateczności-razowości, będziesz dziś dość szalony, aby mnie rozpalić jako gwiazdę najpierwszej wielkości na całym samicyzm firmamencie podziemnych światów wielkiego Cielska Bytu.

SCURVY

Potwornie wpadłem.

Tamci bełkocą, oczywiście w pauzach, gdy nikt nie mówi.

SZEWCY I PACHOŁKI

Wał, szyj, kłuj, sturba jego suka; but sam w sobie!

SAJETAN

But jako abso-lut! z *nieprawnym akcentem na ostatnią zgłoskę* Czy rozumiecie tej chwili cud? To wielki symbol jest but — przekory wszelkich złud!

SCURVY

do Księżnej

To bycze — to nie jest wcale tak głupie, ten cały symbolizm, wiesz? I wiem, że ginę, ale się przed tobą nie cofnę. Chyba że mógłbym cię zaraz — o tu, w tej chwili — zabić. A taka szkoda by była, taka szkoda — tego ciała, tych oczu, tych nówek — i tych chwil nieprawdopodobnych.

KSIĘŻNA

Chodź więc — sturba twoja suka. Takim chciałam cię mieć, na tle tego piekła pracy samej w sobie. Skąd, u cholery, czerwony blask?

Czerwony blask rzeczywiście zalewa scenę. Scurvy i Księżna wybiegają na prawo. Praca ure jak szalona.

⁷⁵caput (łac.) — głowa; w tekście chodzi raczej nie o samą głowę, ale jej pozbawienie w sposób gwałtowny (tj. dekapitację: ścięcie); por. też niem. kaputt: zepsuty, zniszczony, stracony oraz kaputt geben zniszczyć się, zatracić się.

⁷⁶bumaga (z ros.) — papier.

⁷⁷Di doman non c'e certezza (wł.) — jutro nie jest pewne.

AKT TRZECI

Scena z I aktu, tylko bez kotary i okienka. Półkoliste zakończenie pierwszego planu, jakieś jakby planetarne. Został tylko Pień, na którym palą się latarki sygnałowe (?) czerwone i zielone. Podłoga wysłana wspaniałym dywanem. W głębi, w dole, nocny pejzaż daleki — światelka ludzkie i księżyc w pełni. Sajetan we wspaniałym kolorowym szlafroku (broda ufryzowana, włosy uczesane), stoi na środku sceny, podtrzymywany przez Czeladników, ubranych w kwieciste Pidżamy i uczesanych z rozdziałkami na glanc. Na prawo, ubrany w skórę psią czy kocią (ale cały, z wyjątkiem głowy, jest w skórze, a na głowie ma kapturek z różowej włóczki z dzwoneczkiem), do pnia na łańcuchu przywiązany, śpi, zwinięty w kłębek jak pies, prokurator Scurvy.

I CZELADNIK

śpiewa ohydny samczym głosem

Słyszę w sobie dziwny śpiew.

To tak śpiewa nasza krew.

Chamska, dzika i śmierdząca,

Ale za to tak gorąca.

Że jej wszystko, ach, przebaczą,

Jeszcze po niej, ach, zapłaczą!

Krew

II CZELADNIK

śpiewa tak jak I Czeladnik

Czerwień się pieni w chmur przezroczu,

Wśród wichrów nagie tańczą drzewa,

Coś w mojej duszy samo śpiewa

I nie pamiętam już twych oczu.

I CZELADNIK

Czyich, czyich?

SAJETAN

Dobrze, dobrze. Dajcie pokój już tym śpiewkom, bo rzygać się chce. Teraz rozumiem wszystko: pędzi to życie wewnętrzne jak lawina, jak stado afrykańskich — koniecznie — gazel koło mnie. Za wszystkie czasy przeżywam wszystko, ja, starzec nad grobem się chwiejący. Wziąłem przyspieszony kurs życia, w całości, licząc od jakiegoś siódmego roku życia, i we łbie mi się wprost przewraca. Nie wierzyłem, żeby takie zmiany w tak krótkim czasie w człowieku tak jako ja skonsolidowanym, wicie, zająć mogły.

I CZELADNIK

Ho, ho!

II CZELADNIK

Hi, hi!

SAJETAN

Na miłość boską, tylko nie róbcie tych sztuczek z tak zwanego „nowego teatru”, bo się tu oto przed wami na te dywany wyrzgam i koniec. Wracając do poprzedniego: wytrzymać istnienie bez obłędu, rozumiejąc choć trochę jego esencję, bez zatumanienia się religią czy społecznikostwem, to nadludzkie już nieomal zadanie. Cóż mówić o innych! Jestem jak pluskwa opita zamiast żywą krwią burżujską mieszaniną soku malinowego idejek i witryoleju⁷⁸ codziennego kłamstwa.

Kondycja ludzka

Robotnik, Władza,
Rewolucja, Przemiana,
Historia

I CZELADNIK

Cichoście, majster — zasluchajmy się w dobrobyt wewnętrzny, w ten komfort bytowania swobodnego w swej własnej psychice jak w futerale — hej!

II CZELADNIK

Czy to tylko nie złudzenie, że my naprawdę nowe życie tworzymy? Może się tak ludzimy, aby ten komfort właśnie usprawiedliwić. A może rządzą nami siły, których istoty

⁷⁸witryolej (daw., łac. *vitriolum*) — a. witiol, stężony kwas siarkowy (jako przezroczysta ciecz o żółtawej, połykliwej barwie i oleistej konsystencji zw. niegdyś również olejem szklanym); określenie używane także w odniesieniu do uwodnionych siarczanów różnych metali (np. miedzi, cynku, magnezu, żelaza).

nie znamy? I jesteśmy w ich rękach marionetkami tylko. Czemu „mario” — a nie „kaško-netkami”? Ha? To pytanie z pewnością minie bez echa, a i w nim coś z pewnością jest.

SAJETAN

Pewnikiem jest. Ale nie będę cicho! gnizdy jedne. Ja tę myśl twoją, drugi czeladniku tak zwany, a teraz obecnie, aktualnie, Jędrzeju Sowopućko, pomocniku samego głównego twórcy nowego... e, nie będę się ja w tytuły bawił, moiściewy: ja ta powiadam, myśl twoją jużem miał i chwytem świadomej wolim ją pokonać. Nie trzeba wątpić tak — to dawne narowy nasze z lat nędzy, upodlenia i ubytku rozumu. Tera je mamy nadrobić, a nie dziamdziać się mędrkując, czy abyśmy nie som jako te siedemnastowieczne wolumpsiarki jakieś, fałszywego wewnątrz wątpiów naszych pokroju kompromisowego kaleki — komunizujące, niedoburżujskie ścierwantyny, ślizgające się niezręcznie na posadzkach wyświechtanych demokratycznie. I do kupy zasmrodzonej z tymi wiarami w tajne siły i organizacje, masońskie i inne — to reszta religii i magii w nas się kołace. Ale ten będzie chłop, co się standardu swego życia wyrzeknie, zamiast go podnosić bez końca, aż do pęknięcia. Że też wszystko w historii pękać musi, a nie na smarach rozumu gładko się w przyszłość przesuwac: prawo nieciągłości...

II CZELADNIK

Aż boli od tego gadania, purwa jej sucza maść! Aleście się, majster, zmienili: tego nie zaprzeczycie. A kierunek zmiany tej jest taki sam jak mojej, chociaż jakościowo to różne zmiany są. Czy to nie prawda, co mówił były prokurator, żeśmy tacy, bośmy po tamtej stronie, i że jak na tę przejdziemy, to się staniemy jak oni. A siły tajne i ludzie tajni są, tylko jakościowo od jawnych się nie różnią — taka je różnica czasów — hej!

SAJETAN

To pozory są ino zewnętrzne, na tle gwałtowności przemian społeczności naszej.

II CZELADNIK

spokojnie

Czy nie moglibyście wyzbyć się tego sobaczego z chłopska staropolsko-proroczego napuszonego sposobu gadania, a nade wszystko ilości samych słów?

SAJETAN

spokojnie, twardo

Nie. I jako Lenin, jako sługa klasy, różnił się mimo całej morowości indywidualnej od Aleksandra Wielkiego, który osobowym fantastą potęgi był, tako ja się różnię od tego psa! *uskazuje na śpiącego Scurvy'ego* A zresztą nie czas gadać — robić trza — samo się nie robi, psia ją mać tę rzeczywistość po trzykroć — e!! Skończyły się rozkoszne czasy idej — co to, wicie, można było majonezy żreć, a bolszewikiem ideowym być, aby się w nędzy ostatniej tymiż ideami na glanc pocieszać, że to niby kimś się, w ekskrementaliach gnijąc, mimo wszystko jest. Nowej idei nie wymyśli już nikt — nowa forma społecznego bytu sama się wytłamsi, wyiskrzy, wyflancuje z dialektycznej zgagi wszystkich bebeczów tego kotła ludzkości, na którym, na samym doparniku, przy samej klapie bezpieczeństwa, siedzimy my — dawne sflądrysyny dudławe, a teraz twórcy ino że nie radośni, psia ich suka zaskomrana.

CZELADNICY

razem

Nas tak znudzily te przekleństwa, że chyba zaczniemy wyć. Kuler lokal⁷⁹, psiakrew. Mówimy razem intuicyjnie jak jeden mąż — możemy tak mówić wciąż.

SAJETAN

Dajcie spokój, na Boże miłosierdzie. Dosyć tego, dosyć...

SCURVY

przez sen przeciągając się, po paru pomrukach

Szewcem byłbym z rozkoszą do końca dni moich. O, jakże złudne są te wyższe tak zwane wymagania od siebie: prowadzą na wyżyny, z których się potem na zbity łeb wali w samo dno upadku. Ach — a potem wypłynąć na wielkie, niebotyczne chyby, na wielkie hupcium-ciupcium — *ein Hauch von anderer Seite* — powiew z tamtej strony. Metafizyka, którą pogardzałem dotąd, wali teraz na mnie ze wszystkich zakamarków

Słowo

Słowo, Idealista, Czyn,
Obraz świata

Obraz świata, Kondycja
ludzka

⁷⁹kuler lokal — zapis spolszczonej wymowy wyrażenia fr. *couleur local*: koloryt lokalny.

bytu. *Au commencement* Bythos *était*⁸⁰ — otchłań chaosu! Cóż za cudną i niedoścignioną rzeczą jest chaos! Nie poznamy go nigdy jako takim, mimo że świat jest chaosem, naprawdę w istocie swej jest. Chaos! Chaos! A na naszych nędznych odcinkach uspołecznionych bydła zawsze się jakiś porządeczek statystyczny zrobi. Ach — co za szkoda, że nie rozwijałem mego umysłu przez odpowiednią lekturę filozoficzną — teraz za późno — pojęciowo temu rady nie dam.

Szewcy nasłuchują. Podczas wywodów Scurvy'ego I Czeladnik podchodzi doń wzięwszy z ziemi ogromną siekiere, co mu ausgerechnet pod jego nogami cała złota leżała.

II CZELADNIK

Gdzie pełniesz, ścierwo zatracone, chrówno sobacze?

I CZELADNIK

Zakatrupić go we śnie. Niech się nie męczy. Za piękne se, jucha, sny wyhodował. *Ausgerechnet*⁸¹ mi tu leżała siekiera — cała złota — hehehe...

Itd. i dalej, śmieje się za długo, wywodząc trele śmiechow aż do zdechu niemal.

SAJETAN

grozi mu ogromnym mauzerem, który wydobył ze szlafroka

Za długo się śmiejesz wywodząc te twoje trele aż do zdechu. Ani kroku dalej! *I Czeladnik zawraca.* On tu musi się zawyć na śmierć z pożądania w naszych oczach zachwyconych mścicieli żądry.

Od strony miasta trochę z prawej strony wchodzi Księżna, ubrana w strój spacerowy, zakietowy.

KSIĘŻNA

Załatwiłam sprawuneczki. Wszystkie intymne rzeczulki mam tu w woreczku, ze szminką i innymi rupiećkami. Taka jestem kobieca, że aż wstyd, aż śmierdzi po prostu z lekka czymś takim, wicie, bardzo nieprzyzwoitym a powabnym. A — nie ma nic ochydniejszego, przez ch, jak kobieta, jak mówił słusznie pewien kompozytor, i w tej ochydzie najbardziej milutkiego, *wali z całej siły rajtpajczą Scurvy'ego, który z dzikim kwikiem zrywa się na równe cztery nogi, potem najeża się i warczy* Wstać mi tu w tej chwili do tego całego burdygielu, skorkowaciały, spurwiały mózgu. Będę jadła mózdzek pański posypany buleczką najwyrafinowańszej męki. A tu masz proszek, który ci da nieskończoną wytrzymałość erotyczną, abyś nigdy zadowolenia nie doznał.

Rzuca mu proszek, który on zjada zaraz, po czym zapala papierosa i pali odtąd ciągle prawą łapą. Nie wstaje już ani razu na dwie łapy.

SCURVY

Do Babilonu z tą szatanicą! — z tym wcieleniem Supra-Bafometa, z tą cyncastą Cyrce, z tą paraberą rejentalną, z tą...

Polyka drugi proszek, który daje mu Księżna. Ona „kuca”, jak to mówią, przy nim, a on kładzie jej głowę na kolanach, wywijając przy tym zadem.

KSIĘŻNA

śpiewa

Słodko, ach, o mnie śnij, pieseczku

Nie wstaniesz już na łapki dwie!

Tak cię zamęczę słodko po troszeczku,

Taki się zrobisz, że aż bardzo „fe”.

I nigdy nie będziesz mnie miał,

A mózg twój to będzie wprost jak czyjś kał —

Nawet nie twój własny —

W tym będzie urok straszny!

Gładzi Scurvy'ego. Scurvy zasypia mrucząc.

SCURVY

Przekłete babsko — jakież cudowne życie było przede mną, nim ją poznałem. Trzeba było usłuchać rad tych przeklętych homoseksualistycznych snobokretynów i wyzwolić

⁸⁰*au commencement* (...) *était* (fr.) — na początku był; w całym zwrocie: *au commencement* Bythos *était* słowo Bythos stanowi wtrącenie i jest złożone z pol. wyrazu byt, przydechu przy t oraz gr. końcówki -os (por. gr. *ón, óntos*: byt).

⁸¹*ausgerechnet* (niem.) — akurat, właśnie.

Śmiech

Kobieta, Kobieta
demoniczna, Mężczyzna,
Upadek, Mizoginia,
Pożądanie

Potwór

się od kobiecości — „bo krew i żmija kobiecości głodna tuczą błękitnych oprawców zachwyty”. Och, och — jak przewyciężyć ten przeklęty, potworny, nieugaszony żal! Ja się wprost chyba na śmierć zapożądam czy co?

KSIĘŻNA

gładząc go

Otóż to, otóż to. *spoglądając na obecnych* To mówię właśnie tak gładząc go, tak jak trzeba, gdy się chce komuś przychylić nieba, *do Scurvy'ego* O to chodzi, pieseczku mój, kundelku złoty — bez tego nie mam już na nich ochoty.

Scurvy zasypia.

SAJETAN

Czyż już ten przeklęty brak idei będzie trwać do końca istnienia? To straszne, ta pustka i ta masa nieprzebrana pracy realnej przed nami, pracy nie prześwietlonej żadnym, nawet najmniejszym, pojęciowym złudzeniem! Wicie, co wam powiem? — to jest wprost straszliwe: lepiej było szewcem śmierdzącym być i idejki mieć, i sobie słodko w tym smrodku o ich spełnieniu myśleć, niż teraz w tych jedwabiach u szczytu lokajskiej władzy — bo lokajska ona jest, sturba jej suka. *tupie nogami* — *dalej prawie z płaczem mówi* Zakasać łapy po szyję i pracować czystotwórczo społecznie. To nudne jak cholera! A życia już użyć nie mogę — nie odśmierdzę ja już tych zaśmierdziałych lat moich. Przed wami jeszcze cały świat! Wy po pracy możecie jeszcze żyć — a ja co? Zachłam się chyba czy zakokainizuję, czy co u czorta zatraconego? Nawet kłąć mi się nie chce. Ja nikogo nawet nie nienawidzę — ja nienawidzę tylko siebie — o zgrozo, zgrozo; na jakież urwiska i wiszary duszy przywlekła mnie ta ambicja podła bycia kimś na tej ziemicy świętej, kulistej a niepojętej!

KSIĘŻNA

Tragedia dosytu dostawców szczęścia dla ludzkości! Świat, mój Sajetańciu, jest stekiem bezsensu walczących potworów. Gdyby się wszystko nie pożerało, bakcyle jakies tam pokryłyby w trzy dni ziemię na sześćdziesiąt kilometrów grubą warstwą.

SAJETAN

A ta znowu to samo, nikiej papagaj⁸² jaki sztucznie wyuczony. Już my to znamy. Tu, moja pani, ni ma czasu na wykładowi jakies popularne — tu jest prawdziwa tragedia. O, kiedyż, kiedyż zapomni indywiduum o sobie w doskonałej maszynie społeczności? O, kiedyż cierpieć wreszcie przez swą samoosobowość, wiecznie w nicość jak zadek jaki transcendentalny wypiętą i wypuczoną, przestanie — zostają jedynie narkotyki, jej Bohu!

I CZELADNIK

Słuchałem dotąd cierpliwie was, nędzny człowieku, przez wzgląd na wasz wiek — ale nie mogę już.

II CZELADNIK

I ja też nie mogę, do chapudry girlastej!

I CZELADNIK

Dość! *do Sajetana* Wyście, majstrze, mimo zasług, przyk starej daty — nic wam do naszego młodego życia. My nie nawóz jako wy — my sama jądrowatość przyszłości. Mówię źle, bo natchnienia nijakiego ni mom — niech se samo gada we mnie, jako chce. Otóż com kcioł rzec: wy tylko nas zniechęcacie tą całą waszą, do kupy starej, niepotrzebną, zafirkaną analityką, której narzędzia jeszcze burżujskie lokajczyki, Kant⁸³ i Leibniz, stworzyli. Wont z tym jednym z drugim na przechwistany dymulec — hej! hej!

⁸²papagaj — papuga.

⁸³Kant, Immanuel (1724–1804) — niem. filozof, prof. logiki i metafizyki na uniwersytecie w Królewcu; twórca idealizmu transcendentnego a. krytycznego. Kant głosił m.in., że o rzeczach samych w sobie (tzw. noumenach, takich jak np. Bóg, dusza, kosmos, materia) nie możemy nic orzekać (agnostycyzm poznawczy), poznaniu dane są jedynie ich fenomeny, czyli zjawiska zapośredniczone przez zmysły, ujęte w formy czasowe i przestrzenne oraz kategorie (przede wszystkim przyczynowe oraz substancjalne). Z tym, co niepoznawalne dla rozumu spekulatywnego radzi sobie rozum praktyczny tworzący postulaty będące prawdami apriorycznymi (nieodwołujące się do doświadczenia, mające charakter podobny prawom matematycznym). Do tego typu norm należy słynny imperatyw kategoryczny, czyli zasada etyki mówiąca, że należy postępować zawsze wedle reguł, co do których chcielibyśmy, aby stały się one prawem powszechnym (stosowanym przez każdego i zawsze) i które mają ludzkość nie za środek, lecz za cel.

Praca, Władza, Nuda

Starość, Młodość, Kondycja
ludzka, Ambicja

Kondycja ludzka,
Cierpienie, Samotnik

Starość, Młodość, Konflikt
pokoleń, Rewolucja, Ofiara

SAJETAN

A cichajcie se, janiolowie niebiescy! A dyc to je dialektyka pirsej wody kublastej. A to jezdem zdumiony w najwyższym stopniu! Więc to ja mam iść precz, jak ten zużyty gwint, jako wytarty burżujski puffon, jako złamany czy wykruszony bideton jaki? Co?

II CZELADNIK

stanowczo

Tak, macie. Zaplugawił się wam język tym burżujskim plugastwem na glanc. Już nawet gadać nie potraficie, jako trza. Kompromitujecie ino rewolucję.

SAJETAN

Ludzie na świecie! Co ja przeżyć muszę!!

I CZELADNIK

Cichajcie! — Już ja wiem tera, jaka mi to intuicja tę złotą siekierę *ausgerechnet* tu rzuciła. Zakatrupimy was jak ofiarnego byka. Wciornasci, mnie suka ścierwo mierzi! Bede walił, bede kopsał! Jędre — trzymaj kaftan!!

Zrzuca piżamową kurtkę.

KSIĘŻNA

bardzo, wyjątkowo arystokratyczna

Ależ brawo, Józek! To mi idea dopiero jak psu igła kocia z wielbłądziego worka. Nie wiedziałam, że się aż tak ubawię. Tylko długo konajcie, Sajetanie — ja to tak lubię, wicie, moiściewy. Ja wam pokażę, jak trzeba bić, aby rana była śmiertelna, a konanie nieco przydługie — hehe.

II CZELADNIK

Nie podniecaj mnie, babo, gadaniem takich rzeczy do czarnego szału, bo...

KSIĘŻNA

łagodnie

No, cicho, Jędre, cicho.

I CZELADNIK

No, majster, gotujwa się na śmierć czy jak tam, czy tu — zabytek se po szewsku gadać. Równo stać!!

Mówi to jak komendę wojskową.

SAJETAN

Ależ, Jędrzeju drogi, kochany czeladniku pierwszy, przecież to nonsens nad nonsensami będzie i plama na nieskalanym ciele naszego przewrotu, prawie że niepokalanie poczętego. Ja już bez żadnych pretensji będę żywą mumią, takim dobrym wujciem, nawet nie ojcem rewolucji. Nie będę gadał nic — będę siedział se w szafie jako zabalsamowany symbol. Będę milczał jak mysz do kwadratu pod czterema miotłami — staram się tu was udobruchać dowcipem — ale coś mi się widzi, że to udobruchanie nie idzie mi dobrze, choć Boy przecie całe społeczeństwo względem siebie tyle ciężkich lat tą metodą dobru-chał i do swego się wreszcie, sturba jego suka, dodobruchał. Przysięgam na wszystko, co święte, że stulę pysk jak różę wielolistną i wonną — tylko nie bijcie, na dobrosierdzie Boże!

II CZELADNIK

A co dla cię święte, dziadu, jeśliś ty, przez długi ozór twój, nam złudzenia najistotniejsze — nie złudzenia, co mówię? — bodaj mi ten ozór usech! — jądra naszego światopoglądu twą mroczną dialektyką starczej pustki, dokonanego na marginesach istnienia żywota, wyekstypować łączność chciał? Co?

SAJETAN

Zżymam się na samą myśl...

I CZELADNIK

Zżymaj się se do woli nikiej wyżymaczka jaka, nic ci to nie pomoże. Mów se burżujskie modlitwy. Nie mogłeś dalej wodzem żywym być, boś się wyprztykał przedwcześnie przez te przekłete papirusy i gadanie bez nijakiego pomiaru, to będziesz świętą mumią, ale martwą, kocie! Wtedy my te resztki twej siły zeskamotujemy i stworzymy mit o tobie: a nie damy ci się rozłożyć za życia na oczach tłumu w takie chówno sobacze — to pochodzi od „chować się” — twoja siła musi być w porę zamagazynowana, ale na trupie, kochanie, żebyś się nie zdążył skompromitować — i nas też. Skoroś do końca nie umiał żyć jako

Rewolucja, Bunt, Starość,
Młodość, Przywódca

Słowo

inne wielgie — i wielgaśne starce historii świata, to porządek z tobą zrobiony być musi. Dawaj łeb, majster, i nie traćwa czasu na gadanie.

Słowo

SAJETAN

Skąd on wie to wszystko, ten smarkul zamirwiony? Ja już naprawdę nie będę mówił niepotrzebnych rzeczy. Chciałem się wam pozwierzać znad samego brzyzka grobu, jak ludziom, a oni zaraz siekierą by przez łeb człowieka dzielić gotowi.

Ktoś od tyłu, niewidzialny, zawiesza kotarę, jak w akcie I.

KSIĘŻNA

lubieżnie, ucieszona

O, tu: w *epistropheus*⁸⁴ — potem będzie Sajetancio jeszcze dużo, dużo gadał — a ja to tak lubię — to lepsze niż yohimbina⁸⁵! Dzielcie go!

Kobieta demoniczna,
Morderstwo

II CZELADNIK

I dzielim — jak nam dziwki miłe. Nie jest to najsympatyczniejsze zaklęcie świata, ale co robić.

Nagle z lewej strony słychać granie na harmonii i zaczyna się coś tłoczyć spod kotary.

I CZELADNIK

Kiz dziadzi? Nikt tu już nie miał przyjść wieczorem! Dziwki z „Euforionu” na tańce i rozpustę zamówione były na trzecią w nocy, po fajerancie.

Tłoczą się chłopi, stary Kmieć i młody Kmiotek, pchając przed sobą olbrzymiego chochoła — za nimi Dziwka wiejska z dużą tacą. Stroje krakowskie.

Upadek

SCURVY

przez sen

I nigdy nie zagrać już w brydżyka — nie móc nigdy mówić z tym poczuciem urojonej ważności: trzy kier lub kontra, nie pójść na kawusię do „Italii” i nie popatrzeć nawet na dziewczątka słodkie i na nią też, nie poczytać już nigdy „Kurierka” do łóżeczka i nigdy, nigdy nie zasnąć! To straszne — ja tego nerwowo wprost nie wytrzymam! — tego nikt nie chce pojąć!

Nikt go nie słucha, wszyscy wpatrzeni w grupę na lewo.

KMIEĆ

śpiewa

Z głupim człowiekiem nie warto gadać.

Więc stulcie pyski i proszę siadać!

Głupota, Słowo

KMIOTEK

podśpiewuje do niego, ukazując go obecnym palcem wskazującym

A gdyby przypadkiem zechciał odpowiadać.

To dać mu w mordę i wprost nie dać gadać.

Chłop, Szlachcic

I CZELADNIK

z zaciśniętymi zębami

Obyście w złą godzinę tego nie wypowiedzieli, wiejskie chamy, krnąbrne i konserwatywne, czyli tak zwani kmiotkowie narodowi. W zęby wam się zachciało? Cooo?

KMIOTEK

„buńczucznie”

Mimo to, w przeświadczeniu głębokim o wielkiej misji naszej po upadku szlachetczyni i wylęglej na niej potworkowatej, nowotworowej arystokracji naszej — że niby się arystokratycznie w kratkę odziewali i z angielska nosili...

KSIĘŻNA

Słowo

⁸⁴*epistropheus* — krąg obrotowy a. osiowy, drugi krąg szyjny stanowiący rodzaj osi, wokół której obracają się wyżej położone elementy układu kostnego (krąg pierwszy i czaszka).

⁸⁵*yohimbina* — a. johimbina, związek chemiczny (alkaloid) uzyskiwany z kory roślin *Corynanthe yohimbe* oraz *Pausinystalis yohimbe* rosnących w tropikalnych rejonach Afryki zachodniej (Kamerun, Kongo), wykorzystywany jako afrodyzjak (zażycie johimbiny powoduje zwiększony dopływ krwi do narządów płciowych i nadwrażliwość na dotyk); tradycyjnie wyciąg kory z johimbiny był stosowany przez plemiona Pigmejów i Buszmenów podczas orgiastycznych uroczystości.

Co za przestarzałe dowcipy à la Boy i Słonimski⁸⁶! Taż to już cuchnie, panowie, jak rybka w bufecie trzeciej klasy w Kocmyrzowie. Do rzeczy, kmiecie niemrawe, a pyszne i buńczuczne!

KMIEĆ

Obyś, jasna pani, nie pożałowała markotnie słów tych butnych a junackich nie w porę.

KSIĘŻNA

Stul pysk, chamie, bo się wyrzygam z niesmaku. Lechoń⁸⁷ byłby niezadowolony, że tak mówię, bo on zna tylko księżne z fajfów w Em-es-zecie! A ja jestem taka i będę, chełbia wasza włań świecąca.

SAJETAN

władczo

Dość kłótni! Dzięki wam, kmiecie w pseudoszlachcickich ambicyjach znieprawione, odzyskałem utraconą pozycję i zawrę z wami pakt nieomal iście książęcy. Swobód pańszczyźnianych negować wam nie myślę. Musicie stworzyć dobrowolny zbiorogosp, z akcentem oczywiście na ostatnią sylabę...

KMIEĆ

rozstawiając ręce

Nie rozumiemy cię, panie. My tu przyszedli z dobrą wolą, jak równy z równym gadać; bo chłop na zagrodzie zawsze w modzie, mocium panie tego, a każda morda dobra jest do korda⁸⁸, a z dobrego pluga nie zrobisz, asińdziej⁸⁹, kańczuga⁹⁰.

I CZELADNIK

Zacofane plemię — jakbym jakieś echa ślchcickie, sienkiewiczowskie jeszcze słyszał. Oni się dopiero uślchcają — taż to skandal — przekładaniec ewolucyjny anachronicznych warstw pirszej klasy.

KMIOTEK

Będę się streszczał: my tu przyszedli z chochołem samego pana Wyspiańskiego, z którego idei nawet faszyści chcieli zrobić podstawę metafizyczno-narodową ich radosnej wiedzy o użyciu życia i użyciu państwa dla celów samoobrony międzynarodowej koncentracji kapitału, a także...

SAJETAN

Milcz, chamie, bo dam w pysk!

KMIOTEK

Nie dałeś mi pan skończyć i wyszedł krwawy nonsens à la Witkacy. Ja znam waszą krytykę... e, co tam! Śpiewajmy lepiej — przez muzykę pojmy nas — no: Przyszedli my tu z tym chochołem I z tym sercem naszym golem.

DZIWKA

wysuwa się na pierwszy plan z tacą, na której dyszy wolno wielkie jak u tura serce — mechanizm zegarowy

Mówić chcemy po wyspiańsku,

A nie nowocześnie drańsku.

Z nami jest ta „dziwka bosa”

Ino teraz się obuła dla przyzwoitości, bo jakże tak między ludzi boso — wicie — haj! *śpiewa dalej*

⁸⁶Słonimski, Antoni (1895–1976) — polski poeta, satyryk, felietonista i krytyk teatralny. Współtworzył kabaret literacki Pikador i grupę poetycką Skamander. W międzywojniu współpracował z „Wiadomościami Literackimi”. Wiele kabaretów (m.in. kabarety Czarny Kot, Qui Pro Quo, Cyrulik Warszawski) korzystało z jego tekstów satyrycznych.

⁸⁷Lechoń, Jan (1899–1956) — właśc. Leszek Serafinowicz, poeta, krytyk literacki i teatralny, współtwórca grupy poetyckiej Skamander i kabaretu literackiego Pikador. Współpracował z „Wiadomościami literackimi”, był redaktorem pisma satyrycznego „Cyrulik Warszawski”. W latach 1930–1939 attaché kulturalny ambasady polskiej w Paryżu.

⁸⁸kord (z tur. i pers. *kardas*) — jednosieczna broń biała, pierwotnie krótki miecz albo długi sztylet używany przez uboższe warstwy społeczne, od XVI w. synonimiczne określenie szabli.

⁸⁹asińdziej (starop.) — skrót od zwrotu grzecznościowego: waszmość-dobrodziej.

⁹⁰kańczug (z tur. *kamcze*: bicz) — skórzany plectony bicz z rękojeścią, narzędzie do wymierzania chłosty.

Co świat cały zbawić miała.
Ja kosynier — moja kosa
To jest siła moja cała.

I CZELADNIK

Przebrzmiały symbole! Dziwek bosych mam, ile chcę, ale to są najładniejsze tancerki kraju i z ich nogami mogę robić, co mi się żywnie podoba.

KSIĘŻNA

zrywa się gwałtownie i zrzuca pantofelki i pończochy; wszyscy patrzą i czekają
Ja mam najpiękniejsze nogi na świecie!!

SCURVY

budząc się — wyrzuciła łbem w podłogę

O, nie mów tak! O czemuż, czemuż zasnęłam, nieszczęsny! Obudzenie się każe mi całą mękę przeżywać od nowa! Wyrażam się górnolotnie, bo nic już do stracenia nie mam — nie boję się nawet śmieszności.

SAJETAN

Cicho tam, szumowiny! — tu są ważniejsze rzeczy niż wasze nogi i zwierzenia, *do kmiotków* Więc co dalej?

KMIOTEK

Śpiwajma chórem

śpiewają chórem

O lo Boga, lo świętego,
Coby nic nie było złego,
O lo Boga, lo świętego,
Coby nic nie wyszło z tego.

Chłop

do Dziwki

Śpiewaj *à tue-tête*⁹¹, dziwko bosa, tymczasowo tylko obuta.

DZIWKKA

głosem skrzeczącym à tue-tête

O lo Boga, lo świętego, Coby nic nie było z tego.

KMIEĆ STARY

O na ten tryjant Boży
Niech nam kto we łby włoży
Mądrość, jaką się da,
I dalej w nas ją pcha!
Cha, cha!

SAJETAN

straszonym głosem

Gnizdy jedne, wont!!

Tak to załatwiliśmy kwestię chłopską — haj!

I CZELADNIK

krzyczy

Na środek sceny, na środek! Do dzieła! Publika nie lubi takich intermezzów, zagwazdrany jej wszawy gust.

II CZELADNIK

Wal go! Pier go! Niech stare ścierwo wie, po co żył! Męczennik, pludra jego cioć!!

SAJETAN

Więc to tak rozżarliście się na tych kmiotkach? Więc jak to, gnizdy jedne, więc ani na jotę czy aragońską „chotę” — a pisze się po burżujsku przez j, a wymawia jak ch — co ja plotę, nieszczęsny, na krawędzi najgorszego — więc ani na tę jotę zaklajstrowaną nie zmieniliście waszych nikczemnych zamiarów... Uuuuuuuu!!!

Dostaje w łeb siekierą od I Czeladnika i wali się z wyciem na ziemię... Czeladnicy i Księżna układają go na worze baraním (jak w Izbie Lordów), co leżał od początku

Morderstwo, Śmierć,
Przemoc

⁹¹*à tue-tête* (fr.) — na całe gardło.

pierwszym planie, czort wie po co. Czynią to, aby Sajetan mógł swobodnie się przed śmiercią wygadać. Przed nim na stolczku (który też tam stał) leży dychające serce na tacy.

KSIĘŻNA

Tu, tu go ułóżcie, mówię wam, aby gadać mógł swobodnie i mógł się godnie wyróżniając przed śmiercią wygadać.

Wpada Fierdusieńko.

FIERDUSIENKO

z walizką w rękę

Idzie tu, jak pochód nieszczęścia po prostu, jakiś straszny nadrewolucjonista, jakiś hiperrobociarz wprost — to pewnie jeden z tych, co naprawdę rządzą — bo te kukły *wskazuje na szewców* to komedia ino. Ma bombę jak sagan i handgranatów⁹² całą kupę i grozi tym wszystkim każdemu, a swoje życie ma tam, gdzie w ogóle nie trzeba mówić, i tego — co to ja chciałem powiedzieć...

KSIĘŻNA

Bez głupich witzów! A kostiumy Fierdusieńko ma? To najważniejsze...

FIERDUSIENKO

A jakże — tylko nie wiem, czy za chwilę nie wylecimy wszyscy w powietrze. *Straszliwe kroki za sceną — facet ma ołowiane podeszwy.* Ten robociarz to wyższa marka niż ta dziewczka Wyspiańskiego — to żywy, zmechanizowany trup! Nadczłowiek Nietzschego⁹³ nie narodził się wśród junkrów pruskich, tylko wśród proletariatu, który niektórzy uczeni całkiem niesłusznie uważają za kloakę ludzkości.

II CZELADNIK

do Fierdusieńki

A ty czego ciągle po lokajsku ubrany chodzisz? Nie wiesz, że teraz je swoboda? Co?

FIERDUSIENKO

Ee! — Lokaj lokajem zawsze pozostanie, w takim czy innym reżimie! *Wsio rawno*⁹⁴! Zaraz lecimy w powietrze!

SCURVY

Wy możecie uciec — wyście ludzie wolni. A ja? — pół pies, a pół nie wiem wprost — co! Ja oszaleję chyba niedługo — tego się uniknąć nie da.

I CZELADNIK

Nie zdążysz, cholero. Bo my ci urządzimy taką sztukę, że zdechniesz z nienasycenia jeszcze na dwa stopnie w morskiej skali Beauforta przed ostatnim cyklonem obłądźdiku, który byłby rozkoszą wobec tego, co ciebie czeka.

SCURVY

skomli, a potem wyje

To są głupie frazesy, a jednak. Mmmm uuu! — Auauuuuuu! Jak boli całe niespełnione życie. Chciałem umrzeć z wycieńczenia jako piękny, wzniosły aż do paznokci u nóg starzec. O życie, teraz wiem, żeś jedno! Puchnie mi wszystko na grubość ręki od tej ohydnej udręki. Teraz dopiero rozumiem tych nieszczęśników, com ich skazywał na śmierć i więzienie — to banalne, ale tak jest.

STRASZNY HIPER-ROBOCIARZ

wchodząc; bomba w rękę

Ja należę do NICH. *szalony nacisk na „nich”* Jestem Oleander Puzyrkiewicz, którego pan skazał na dożywót, panie Scurvy. Ale gracko zniknął. Ja wiem, że to wstrętnie

⁹²handgranat (z niem.) — granat ręczny.

⁹³Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1844–1900) — filozof i pisarz niem., z wykształcenia filolog klasyczny (profesor uniwersytetu w Bazylei). Koncepcję nadczłowieka ukształtował w odpowiedzi na diagnozę śmierci Boga (tj. powszechnego zaniku poczucia obcowania z sacrum) we współczesnej kulturze europejskiej, którą w związku z tym cechuje nihilizm, pojmowany tu jako fasadowość systemu wartości i wybór łatwego, przyjemnego acz pustego życia pozornego (egzystencji filistra bądź konsumenta kierującego się tzw. moralnością niewolniczą); za pierwszą fazę nihilizmu w kulturze europejskiej Nietzsche uważał chrześcijaństwo. Nadczłowiek miałby być tytanem w dziedzinie etyki, kierującym się uznaniem za dobre wszystkiego, co wzmaga w nim wolę mocy, czyli żywiołową siłę, której przejawem jest wszelkie życie i dążenie; nadczłowieka cechować miałoby panowanie nad sobą i wytrwałość w przezwyciężaniu przeciwności. Nietzsche „wymówił” obywatelstwo pruskie w 1869 r. i do końca życia pozostał „bezpieństwowcem”. Zdecydowanie przeciwstawiał się fermentom nazistowskim. Mimo to niektóre jego idee zostały później zawłaszczane, spłycone i przystosowane do ideologii nazistowskiej przez A. Baeumlera i A. Rosenberga.

⁹⁴wsio rawno (ros.) — wszystko jedno.

Władza, Robotnik

Sluga

Kondycja ludzka, Śmierć,
Cierpienie
Starość
Więzień, Sąd Ostateczny,
Zemsta

powiedziane, ale języka już nie odwróć. Pamiętasz, coś zrobił ze mną, sadysto? Mam zgruchotane, zmiażdżone wszystko — rozumiesz? Dosłownie wszystko: wszystkie geny i gamety. Ale duch mój, który jedność z moim ciałem stanowi, jest z byczego surowca, maczanego w płynnej, parszającej stali szmirglowanej. Tu mam bombę, która jest najwybuchliwsza ze wszystkich *hoch-explosiv* bomb na świecie, i krótką mam decyzję jak piorun. Masz za te bombasy moje ukochane niedoszłe, które zginęły przez ciebie, Kafirze⁹⁵! Ja chciałem mieć dzieci! Mówię niesmacznie — trudno. *Ciska bombę na ziemię. Wszyscy rzucają się na ziemię wyjąc — wszyscy prócz Sajetana. Scurvy zanoszą się od pisku dzikiego strachu. Bomba nie wybuchła. Hiper-Robociarz podnosi ją z ziemi i mówi Kretyńskie plemię — to jest, wicie, ino taki termos do herbaty. nalewa z bomby do pokrywki i pije* Ale w wojenny czas na bombę łatwo da się zmienić. To taki, wicie, symboliczny kawał w dawnym stylu — nudny jak cholera — aż gnaty z nudy trzeszczą. Cha, cha, cha! To dobrze, żeście się tak napiętrali, bo my tych całkiem nieustraszonych ryzykantów na pseudonaczelnym stanowiskach nie potrzebujemy, a co ważniejsze: nie lubimy. Mówię to czort wie po co, z naciskiem. Może mnie nie ma wcale?

Cisza.

SAJETAN

nie odwracając się w tył mówi do publiki

Tera bede gadał. Dobrze, żeście mnie zakatrupili, niczego się już nie boję i powiem prawdę: jedna jest dobra rzecz na świecie, to indywidualne istnienie w dostatecznych warunkach materialnych. *Tamci leżą aż do odwołania.* Zjeść, poczytać, pogwajdlić, pokierdasic i pójść spać. Poza tym nie ma nic — to jest, psia ich ścierwa, pyknicka filozofia. Bo co są te tak zwane wielkie idee społeczne? Oto to, co i w tej chwili powiedziałem, tylko nie dla mnie, a dla wszystkich. Bo o tym czasie, co go można będzie na popularne czytanki poświęcić, to ja mówić nie będę. W robieniu czegoś dla kogoś, w wyrzeczeniu się siebie dla drugich nawet mały człowiek może stać się wielkim, gdy inaczej już nie może. To jest ta wielkość „dla wszystkich” mówię to w cudzysłowie, bo wielkość istotna to ino je w indywidualnym napięciu i w stopniu zginania tym napięciem rzeczywistości: myślą czy wolą uzbrojoną w pięść to wszystko jedno. I tak to w powszechności małość w wielkość przez wspólnotę się zamienia. — Do cholery w ogóle z takim rozumowaniem... *Hiper-Robociarz podchodzi do niego i wali mu z dużego colta w ucho. Sajetan mówi dalej, jakby nic. Wszyscy podnoszą się, tylko jeden Fierdusieńko leży dalej.* I to wszystko niezależnie od tego, czy indywiduum jest osobowym fantastą i maniakiem swojej „n” potęgi, czy sługą i wyrazicielem klasy jakiejś — wszystko jedno jakiej...

HIPER-ROBOCIARZ

do Sajetana

„Zmieniłeś pan front, Mister Silver” — jak rzekł do tegoż Tom Morgan.

KSIĘŻNA

bardzo arystokratycznie

Wstań, Fierdusieńko — to są symbole tylko — to tylko i jedynie planimetria zbaraniałych mózgów; to tylko entymemat⁹⁶ zabójczy, którego jedną premisę⁹⁷, tj. ludzkość całą, już diabli wzięli. To tylko... *Fierdusieńko wstaje i wydobywa z walizy wspaniałą kostium „rajskiego ptaka”, w który zaczyna ubierać Księżnę: zdejmując jej zakiet, przerywając w ten sposób dalsze jej wywnętrzania, a potem wkłada tamte rzeczy. Tylko nogi pozostają gołe — nad nimi krótka spódniczka zielona, powyżej kolan się kończąca. Księżna milknie powoli od tego ubierania, belkując jeszcze chwilę coś nieartykułowanego brhmłbomxykacznaho...*

HIPER-ROBOCIARZ

Teraz się zacznie ta nieprzyjemna komedia, jak na dzisiejsze czasy konieczna, której nie wypada mi w niewinności mej życiowej oglądać. Siedziałem czternaście lat w celkowym

Szczęście, Kondycja ludzka

Władza, Robotnik

⁹⁵*kafir* (arab.; lm: *kuffar*) — niewierny w islamie. Termin niejednoznaczny; daw. w Koranie określenie używane w odniesieniu do kogoś, kto zaprzecza prawdziść religijnej a. nie przyznaje się do niej; może oznaczać zarówno nie-sunnitę (np. szyitę), wyznawcę religii nieislamskiej, satanistę, ateistę, jak też apostatę. Niekiedy wydziela się jako pośrednich między muzułmanami a niewiernymi tzw. ludzi Księgi, do których zaliczać się mogą wyznawcy chrześcijaństwa, judaizmu i sabeizmu lub zaratusztrianizmu, ponieważ prorocy tych religii zostali uznani w islamie za wysłanników Allaha.

⁹⁶*entymemat* (z gr. *enthymēsthai*: rozważać, uwzględnić) — wnioskowanie, w którym brak jednej przesłanki (domyślnej a. entymematycznej); skrócony syllogizm.

⁹⁷*premissa* — tu: przesłanka.

więzieniu, studiując ekonomię. *do Czeladników* Wy dwaj macie osobiste, przypadkowe, drańskie szczęście czy nieszczęście być reprezentatywnymi typami średniego chałupnictwa i jako tacy będziecie władzą reprezentatywną, dekoracyjną. Urwało się akurat dla was: będziecie z przedstawicielami obcych państw tymczasowo-faszystowskich — ostatnia maska konającego kapitału w najzatechlejszych zakamarkach tej ziemi — otóż będziecie z nimi jeść langusty i inne firdymulki — potem kule w łby — śmierć bez tortur to i tak wiele. I dziwek, ile chcecie — o wasze mózgi mi nie chodzi.

Gwiżdże na rękach.

Wchodzi Gnębón Puczymorda — potworna foka z wąsami „ślachcickimi”, jak wiehcie. Ubrany w polski strój ze złotej lamy. Kołpak z piórem, karabela — to każdego onieśmiela — a buciska te czerwone, oczy straszne, wywalone.

PUCZYMORDA

mówi poprzednie objaśnienie

Kołpak z piórem, karabela —

To każdego onieśmiela.

A buciska te czerwone,

Oczy straszne, wywalone.

Takim jest i takim bede,

Czym jest dziwkarz, czy też pede.

Socjalista czy faszysta.

Jam w tym serze jako glista.

HIPER-ROBOCIARZ

To zaraza czysta z tym Wyspiańskim. Siadaj tu, stary durniu, obok tego trupa. Wielkiego Świętego ostatniej rewolucji świata, który dał nam drogę do Najwyższego Prawa przez opanowanie klas średnich proletariatu. On, ten stary, biedny idiota musi być żywym, to jest: martwym symbolem zastępującym nam waszych świętych i wszystkie mity wasze, pseudochrześcijańscy faszyci, coście ponad miarę uwstrętnili komedię waszych pseudowiar.

PUCZYMORDA

Tak — prawdy nie ma — tego dowiódł Chwistek.

HIPER-ROBOCIARZ

Milcz, durniu krnąbrny. Materializm biologiczny, jako szczyt dialektycznego poglądu na świat, nie znosi mitów i tajemnic drugiego i trzeciego stopnia. Tajemnica jest jedna: żywego stworzenia i tego, jak inne stworzenia niesamodzielne je składają — ale tylko w nieskończoności ciemnej, złej, bezbożnej.

PUCZYMORDA

Czy nie można choć chwilę obejść się bez tych wykładów?

HIPER-ROBOCIARZ

zimno

Nie. Tu, na ziemskim skrawku, wszystko jest jasne jak byk farnezyjski i będzie takim do końca świata. *wychodzi, ale właściwie nie wychodzi: odwraca się i mówi jeszcze* Gnębón przeszedł na naszą wiarę z przekonania — trzeba jakoś zużytkować to stare guano. Nic nie może być zmarnowane, jak u wstrętnie tak zwanej „skrzętnej gosposi” — brrrr. To nowość naszej rewolucji. Gnębón jest koniecznym momentem dekoracyjnym w tym persyflażu⁹⁸ rządów ziemskich.

SAJETAN

Ten moment to nadzieja różnych draniów, że jednak przeżyją umszturc. A ja co? Ja mam zginąć, a te dranie mogą żyć?

HIPER-ROBOCIARZ

To pech biletu, któryście wyciągnęli, Sajetanie. Raz trzeba to sobie uświadomić, że żadnej sprawiedliwości nie ma i być nie może — dobrze, że jest statystyka i z tego trzeba się cieszyć.

Szlachcic

Rewolucja, Ofiara, Święty

Obraz świata, Tajemnica

Rewolucja, Sprawiedliwość

⁹⁸persyflaż (z fr. *persiflage*) — kpina, szyderstwo.

Wali do niego znowu z colta. Gnęb on siada na worze obok Sajemana, wpatrzony tępo krwawymi gałami w publikę. To musi być maska — tego żywy człowiek dać nie może. Fierdusienko, który przez ten czas skończył ubierać Księżnę, zrzuca mu kołpak i delię i ubiera go tak siedzącego w lachmany i kaszkiet. Lachmany pokryte są białymi punktami.

PUCZYMORDA

A co to to białe?

FIERDUSIENKO

Wszy.

SCURVY

zanosząc się wprosi od wycia

Zanoszę się wprost od wycia za utraconym życiem i szczęściem. Może byś ty, Olean-drze, uczynił coś raz dla mnie? Zemsta szlachetnego marzyciela! — czy ci nie odpowiada ta rola? Spuść mnie z łańcucha! Daj mi pracować uczciwie i poczciwie na jakimś mar-ginesie brudnym byle zaśmierdziałego ochłapu życia. Będę szewcem w ostatniej nędzy — zastąpię tych dwóch upiżamionych łotrów w równowadze społecznej. *uskażuje łapę Czeladników* Tylko nie to, tylko nie to, co oni mi tu szykują, te urwipolcie: zawyć się z żalu i pożądania! Au! Au! Auuuu!

Wyje i tka.

HIPER-ROBOCIARZ

Nie, Scurvy — co oznacza szkorbut — twoje nazwisko jest symboliczne. Byłeś szkor-butem chorej na przemianę ducha — w analogii do przemiany materii — ludzkości: ty zginiesz właśnie tak. *do Czeladników* No, rządźcie ta, rządźcie — my idziemy pracować nad technicznym aparatem, nad aparaturą i strukturą dynamizmu i równowagi sił tego rządu. *Good bye*⁹⁹!

PUCZYMORDA

ponuro

Do widzenia. Nudne to jak scena zazdrości, jak lekcje na jakimś przedszkoleniu, jak wymówki starej ciotki — albo syntezując to porównanie: jak przedszkolenie starej ciotki połączone z wymówkami, a dotyczące robienia przez nią scen zazdrości o drugą ciotkę.

Pojawia się znowu tablica z napisem „NUDA”.

HIPER-ROBOCIARZ

wolno

Wybambronione!

Wychodzi, dziko stukając ołowianymi podeszwami.

I CZELADNIK

z ironią

Wybambronione! — Słyszane rzeczy?! Hej!!! Gotować mi się do orgii nocnej. To wszystko błaga, co on tu gadał. Nieskończona drabina tajnych rządów, superpozowanych jednych nad drugimi, nie istnieje! *do Księżnej* Ubieraj się, kreczkawa bamflondrygo!

II CZELADNIK

Błaga nie błaga, a jednak zabić byście go nie mogli. To nie wiadomo jeszcze, jak to jest z tymi tajnymi rządami. Może są i w naszej strukturze społecz...

I CZELADNIK

Dobrze jest, jak jest! Nie myśleć nic, bo śmierć z przerażenia nad samym sobą czai się z za każdego węgla. Fikcja nie fikcja, a przeżyjemy to życie reprezentatywne inaczej jak oni — czy są, czy ich nie ma wcale. A nudy nie będzie, bo idee, na tle braku zainteresowań filozoficznych u ogółu, wymarły do cna. Hej! Ino smutno jakoś, psia-ścierwa! Trza się uchlać. A jak przyjdą dziwki z burżujskiej tancbudy i efeby¹⁰⁰ z Przedmieścia Nieposłusznych Pauprów¹⁰¹, i ten straszny drań, co mieszka na ulicy Szymanowskiego pod siedemnastym, to się zabawimy — zabawimy i zapomnimy o tym życiu strasznym w bezsensie ostatecznym, najgorszym, bo do cna uświadomionym. O, Boże, Boże. *pa-*

⁹⁹good bye (ang.) — do widzenia.

¹⁰⁰efeb (gr. *ephebos*) — pot. piękny młodzieniec; w staroż. Grecji młodzieniec u progu dorosłości, 18–20 letni, przechodzący obowiązkowe szkolenie wojskowe (efebię), które poprzedzało uzyskanie pełnego obywatelstwa.

¹⁰¹pauper (łac.) — biedak, ubogi.

Rewolucja, Urzędnik,
Pozycja społeczna, Kara,
Obraz świata

Władza

Nuda

da na ziemię i lka Łkam oto jak najęty, a czemu, nawet nie wiem sam. Taki burżujski weltszmerz¹⁰², ciućka jego tango tańcowała. Chrać mi się chce na wszystko.

Księżna też chlipie. Scurvy wyje przeciągle i żałośnie.

SAJETAN

nagle się podnosząc, aż Puczymorda popatrzał na niego ze zdziwieniem

A co? Takem wstał, że nawet wy, była Puczymordo, popatrzyliście na mnie z pewnym zdziwieniem. Ale mam cel. Oto, nie obślinicie mi waszymi sobaczymi łzami, jak pisał Wyspiański, mojej ostatniej chwili na tej ziemi. Uwierzyłem w metempsychozę¹⁰³ — właśnie metem, a nie tam. Uwierzyłem w wielki TAM-TAM i nic mnie śmierć nie kosztuje, bo i tak tu bym już żyć nie mógł.

I CZELADNIK

Przeklęty starzec! Niczym go dobić nie można. Pługawi się toto w gadaniu jak młody pies w ekskrementach. *Une sorte de Raspiutę*¹⁰⁴ czy co?

SAJETAN

Cichoście, sucze sadła zjełczałe. Zupełny brak dowcipu i wszelkich pomysłów, psiakrew! *Pojawia się tablica: „Nuda coraz gorsza”, na miejsce poprzedniej, która znika.* A jednak świat jest nieprzebrany w swej piękności — mówcie, co chcecie. Żdziebełko każde, każde gówienko najmniejsze, co życie daje roślinkom, każde splunięcie na tle grozy spiętrzonych wschodnich obłoków w letnie popołudnie, gdy królują z wolna w lewo i prawo, na wypuczonych w zastygłych kształtach wybuchach wściekłości materii martwej, że jako taka żywą być nie może.

PUCZYMORDA

Dość — wyrzygam się.

SAJETAN

Dobrze — ale mi ciężko. Każda trawka przecie...

PUCZYMORDA

Szlus, bo rżnę w pysk, jak mi Bóg miły. *do tamtych* Jestem kontrolerem dekoracyjnych widowisk propagandowych. Próba generalna ma się rozpocząć zaraz — tancerki przyjdą o trzeciej.

I CZELADNIK

Więc to tak? A, niedoczekanie nasze. Ale jak tak, to tak — trudno. Palcem w niebie dziury nie zatkaśz. Pypciem purwy nie dobajujesz do głątwy ostatecznej.

II CZELADNIK

O, jak mnie męczy on tym surrealistycznym klęciem bez dynamicznego napięcia.

I CZELADNIK

O, to, to — tak straszne jest, że pojęcia bładego przeświecającego nie macie. Jakaś groza, nuda, katzenjammer¹⁰⁵ i ohydne przeczucia. Tak wszystko się jakoś popsulo. *nuci* „Jamszczyk nie goni loszadziej, nam niekuda bolsze spieszyt’.”

Pomagają obaj Fierdusieńce w dalszym wykańczaniu ubierania Księżnej, której kostium wygląda tak: bosc stopy, nogi gołe do kolan. Krótka, zielona spódniczka, przez którą przeświecają czerwone majtki. Skrzydła zielone nietopezie. Dekolt po pępek. Na głowie stosowany kapelus, ogromny, włożony en bataille¹⁰⁶, z ogromną kitą i piórami: zielonymi i białymi. W miarę ubierania Scurvy wyje coraz głośniejsze i zaczyna się strasznie wprost szarpać na łańcuchu, po psiemu już zupełnie, ale nie przestając palić papierosów.

¹⁰²weltszmerz (z niem. Welt: świat; Schmerz: ból, cierpienie) — cierpienie egzystencjalne; ból spowodowany uświadomieniem sobie mechanizmów funkcjonowania świata; depresja, chandra, spleen.

¹⁰³metempsychoza — wędrówka dusz, reinkarnacja.

¹⁰⁴Raspiutę — fonetyczny zapis wymowy fr. nazwiska Rasputin; Grigorij Jefimowicz Rasputin (1869–1916) od 1905 r. był faworytem rodziny cara Rosji Mikołaja II; chłop z pochodzenia, uznany za mnicha, choć nigdy nie złożył ślubów, cieszył się sławą świętobliwego mędrca, jasnowidza, proroka i uzdrowiciela (umiał podobno zatamować krwotok u chorego na hemofilię carewicza Aleksego); poprzez carycę Aleksandrę zyskał duży wpływ na politykę państwową, co doprowadziło do zawiązania spisku na jego życie. Otruty i raniony z broni palnej w pierś najpierw próbował udusić swego mordercę, księcia Jusupowa, a następnie zaczął uciekać; znów został kilkakrotnie postrzelony i powalony, roztraskano mu głowę pałąk, związano i utopiono w Newie. Sekcja zwłok wykazała, że w momencie wrzucenia do rzeki Rasputin żył jeszcze.

¹⁰⁵katzenjammer (niem.) — kac; złe samopoczucie po nadużyciu alkoholu.

¹⁰⁶en bataille (fr.) — na bakier, w nieładzie.

Śmierć, Zmartwychwstanie

Obraz świata

Słowo

Piekło, Urzędnik, Władza,
Pozycja społeczna

PUCZYMORDA

Nie rzucaj się tak, mój były ministrze, bo jak zerwiesz łańcuch, to cię zastrzelę, jak prawdziwego psa. Ja jestem na ich służbie — ja zupełnie się zmieniłem. Zrozum to, kochasiu, i uspokój się. Mocą transformacji wewnętrznej postanowiłem jeść pulardy, langusty, wermuje i papawerdy zakrapiane oblikatoryjnymi fąframi do końca życia. Jestem cynikiem, aż do brudu między palcami u nóg — przestałem się myć zupełnie i śmierdzieć jak zgniła flądra. Chram na wszystko.

I CZELADNIK

A co to chrać?

PUCZYMORDA

Chrać to tyle, co zalać coś innym czymś bardzo śmierdzącym. A jako rzeczownik funkcjonuje jako śmierdząca flegma ludzi kompromisu — demokratów na przykład: ta chrać, tą chracią, tej chraci i tak dalej.

II CZELADNIK

Lepiej zróbmy tak: jak robi but w kwadrans, to go puścimy do niej — jak nie, to się zawyje na śmierć.

PUCZYMORDA

Dobra, Jędrzek — walcie! To zaspokaja resztki mego zmarniałego już sadyzmu — sam nie mogę nic. *placze cicho i sromotnie* Oto płaczę tu cicho i sromotnie, samotny, choć byłem taki dziki i obrotny... Nawet dobrego wiersza nie napiszę! Taki Tuwim¹⁰⁷ nieboszczyk to się zawsze ostatecznie pocieszył: co by z nim nie było! A ja co? — sirota. Nawet nie wiem, kto jestem — politycznie oczywiście! Życiowo jestem starym błaznem pełnym fadzrygulstwa i gnypalstwa: równa się fastrygowania połączonego z bałagulstwem i gnuśnego gmerania albo gmyrania palcem w tym, czego traktowanie i obrabianie wymagałoby precyzyjnych instrumentów — takim będę do śmierci zachranej.

II CZELADNIK

który słuchał go uważnie

No to ja poszukam tu naszych dawnych instrumentów między rupieciami — tych resztek niby po naszym pierwszym, rewolucyjnym szewskim warsztacie — chlówno jego mać! A kiedy to było?! Jak było wtedy dobrze. W muzeum ma to być na wieczną rzecz pamięć. *szukając w rupieciach* Aleście gaduła, Puczymordeczko — może jeszcze większa od naszego Sajetańczyka. My się będziemy tak nazywać: sajetańczycy albo mieduwalszczycy — od tego Mieduwala, co z Beatem Czarnym Piecytą walczył i na jego widok skomlił — co to? Czy mi się coś niesamowitego przyśniło? *do Scurvy'ego, który skomli jak ostatni Skomli-Aga do warsztatu* Masz tu, Skomli-Ago — masz wszystko — szyj!

Scurvy zabiera się gorączkowo do roboty, skomląc ze zdenerwowania i pośpiechu. Coraz gorzej skomli i coraz większy płciowy niepokój „maluje się” w jego ruchach, wszystko mu się nie udaje i leci mu po prostu z ręk w najwyższym (jego) podnieceniu erognoseologicznym.

SCURVY

Coraz większy niepokój płciowy maluje się w ruchach moich skociałego pseudoburżuja. Erognoseologicznie¹⁰⁸ jestem prawie jak święty — turecki, dodaję dla przyzwoitości, bo jestem zaśmierdziały w tchórzostwie, stary tchórz. Muszę skomleć, bobym inaczej pękł jak dziecinny balonik. O, Boże! — ach, za co? ach — ech — czyż nie wszystko jedno za co, byle się raz dorwać i zdechnąć potem natychmiast. Tak mi chrómnio jak nigdy jeszcze! Irina, Irina — ty już jesteś tylko symbolem całego życia, więcej: istnieniem w metafizycznym znaczeniu! — czego nigdy nie rozumiałem. Raz się tylko żyje i to zmarnowałem! To oni, skazani przeze mnie, czuli to wtedy, kiedy sznur... O, Boże! Skomlę jak pies na łańcuchu, gdy widzi, węższy — to najważniejsze — przelatujące koło siebie tak zwane słusznie psie wesele wolnych, szczęśliwych piesków, *tak skomli faktycznie* Suka na przedzie — psi panowie za nią, a tą jedyną! — suczusią czarną albo beżową — o Boże, Boże!

¹⁰⁷ *Tuwim, Julian* (1894–1953) — polski poeta, pisarz, satyryk, tłumacz poezji ros., fr. i niem. W dwudziestoleciu międzywojennym był jedną z najpopularniejszych postaci świata literackiego; współzałożyciel kabaretu Pikador i grupy poetyckiej Skamander, blisko związany z „Wiadomościami Literackimi”. W czasie, gdy powstawała sztuka Witkacego żył i miał się dobrze, znacznie też przeżył autora *Szewców*.

¹⁰⁸ *erognoseologiczny* (neol.) — wyraz złożony z dwóch członów, ero- od erotyki oraz gnoseologiczny, czyli odnoszący się do gnoseologii (teorii procesu poznania; synonim: epistemologia).

Poeta

Rewolucja, Przywódca

Kobieta, Mężczyzna,
Pożądanie

Pies

SAJETAN

Czyż nic się nie stanie na ostatek życia mego? Czyż umrę w tej komedii kankrowatej, patrząc na rozkład za żywa bonzorogów dawnych w miązdze słów rzygotliwych? Bo kankry jesteśmy wszyscy na ciele społeczności w jej przejściowej fazie od rozdrobnionej sproszkowanej wielości do prawdziwego społecznego continuum¹⁰⁹, w którym zlewają się pojedyncze wrzody indywiduów w jedną wielką „plaque muqueuse¹¹⁰” absolutnej doskonałości wszechogólnego organizmu. Wrzody bolą i cierpią — to jest ich zawód poniekąd — niech tam! Plaka będzie już tylko rozkosznie swędzić, aż się zagoi. Nicość.

PUCZYMORDA

Jezusie Nazareński — ten rżnie swój wykład przedśmiertny bez żadnego miłosierdzia nad nami!

Księżna tańczy.

SAJETAN

A czyż myślicie, że i my nie powstaliśmy w ten sposób. Rzadka linia monadologów¹¹¹, raczej monadystów — od hylozoistów¹¹² greckich, przez Giordana Bruna¹¹³, poprzez Leibniza, Renouviere¹¹⁴, Wildona Carra¹¹⁵ — ci ostatni są jacyś nietędy — trudno — a dalej przez Vilato i Kotarbińskiego¹¹⁶ w jego nowej transformacji reizmu na żywo, *à la Diderot*¹¹⁷, a wcale nie *à la* przekłęty demon materializmu baron von Holbach¹¹⁸, co wszystko do bilardowej teorii materii martwej chciał sprowadzić — prowadzi nas do prawdy absolutnej, w której i dialektyczny materializm, jako walka potworów, której wynikiem jest istnienie i tak dalej, i dalej...

¹⁰⁹*continuum* (łac.) — ciągłość.

¹¹⁰*plaque muqueuse* (fr.) — *plaque*: warstwa, *muqueuse*: błona śluzowa.

¹¹¹*monadolog* — wyznawca monadologii, czyli jakiejś odmiany teorii monad wyłożonej przez G. W. Leibniza; monady wg Leibniza to indywidualne, niepodzielne składniki bytu, „punkty metafizyczne”, z których każdy jest samodzielnym kosmosem, zawierającym całą prawdę o sobie i mającym zdolność przetwarzania się. Monady są uszeregowane w hierarchię od najmniej doskonałych (pozbawionych samowiedzy) do monady doskonałej, jaką jest Bóg, który cały system monad uregulował na wzór mechanizmów zegarowych. Tak harmonijnie działający świat miał być najlepszym z możliwych; przy całej mechanice i hierarchii miała w nim panować wolność.

¹¹²*hylozoista* (z gr. *hyle*: materia; *zoon*: życie) — a. hилоzoista; termin stosowany w odniesieniu do jońskich filozofów przyrody, którzy głosili, że materia świata jest ożywiona.

¹¹³*Bruno, Giordano* (1548–1600) — wł. filozof, humanista, duchowny katolicki, kilkakrotnie oskarżany o herezję i ostatecznie skazany przez inkwizycję i spalony na stosie. Panteista (utożsamiał Boga z naturą), twórca pojęcia monady jako elementarnej jednostki bytu spajającej przedmiot i podmiot. Uważał, że wszechświat jest nieskończony i podlega stałemu rozwojowi na zasadzie spirali: ciągłych powrotów przy jednoczesnym rozwoju.

¹¹⁴*Renouvier, Charles* (1815–1903) — fr. filozof, twórca neokrytycyzmu (neokantyzmu), prekursor fr. personalizmu. Swoją system epistemologiczny nazwał fenomenizmem (w odróżnieniu od fenomenalizmu), ponieważ uważał, że poznaniu podlegają tylko fenomeny, za którymi nie ma żadnego prawdziwego bytu. Zadaniem filozofii wg Renouviere jest określanie kategorii myślenia, ponieważ za ich pomocą poznajemy zjawiska. Doszedłszy do wniosku, że wszystkie kategorie są w różnym stopniu subiektywne, uznał, że najpełniejsze poznanie jest oparte na wierze. Do najważniejszych dzieł Renouviere należy *Nowa monadologia* (*La nouvelle monadologie*, 1897).

¹¹⁵*Carr, Herbert Wildon* (1857–1931) — prof. filozofii na Uniwersytecie w Londynie, a następnie na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles (od 1925 r.), wieloletni sekretarz Aristotelian Society. W 1921 r. wydał pracę o teorii monad; zajmował się filozofią Henri Bergsona, Benedetto Croce, Giovanniego Gentile (tłumaczył ich prace na ang.) i Gottfrieda Leibniza. Interesowały go szczególnie problemy relatywizmu poznawczego. Z odkryć nowoczesnej fizyki wyprowadzał wnioski prowadzące do idealizmu metafizycznego (*Cogitans Cogitata*, 1930). Zaprzeczał zarówno materializmowi, jak i dualizmowi; uznawał, że jedyne rzeczywiste byty, monady, nie należą do świata materialnego, będącego jedynie światem fenomenów.

¹¹⁶*Kotarbiński, Tadeusz* (1886–1981) — pol. filozof, logik i etyk, przedstawiciel szkoły lwowsko-warszawskiej; twórca reizmu (materialistycznej, a właściwie fizykalnej koncepcji filoz.); drogą analizy semantycznej pojęć filoz. wyprowadził system konkretyzmu (będącego odmianą materialistycznego monizmu). Znany jako współtwórca prakseologii, teorii sprawnego działania.

¹¹⁷*Diderot, Denis* (1713–1784) — fr. pisarz (autor powiastki filoz. *Kubuś Fatalista i jego pan*), krytyk literatury i sztuki, filozof oświeceniowy, encyklopedysta. Początkowo skłonny w duchu epoki głosić poglądy deistyczne (tj. uznawać istnienie boga, który po akcie stworzenia wszechświata nie ingeruje już więcej w losy ludzi i świata), Diderot przeszedł z czasem na pozycje materializmu, ateizmu i determinizmu; za jedyne źródło poznania uznawał doświadczenie zmysłowe poddawane następnie logicznej analizie (sensualizm).

¹¹⁸*Holbach* (1723–1789) — Paul Henry Thiry baron d'Holbach, właśc. Paul Heinrich Dietrich, urodzony w Niemczech fr. filozof oświeceniowy, encyklopedysta. W ujęciu Holbacha świat stanowi organizm podlegający bezwzględny prawom determinizmu i jest poznawalny wyłącznie poprzez doświadczenie (z pozycji empiryzmu Holbach występował przeciw wszelkiej religii); uznawał człowieka za istotę społeczną, kierującą się zasadami hedonizmu oraz utilitaryzmu (ograniczającego całkowitą dowolność postępowania); za istotną wartość uznawał wolność, krytykował despotyzm.

*Bełkot Sajetana trwa nieartykułowany dalej. Oznaki szalonego zniecierpliwienia wra-
stają u wszystkich. Scurvy szaleje na łańcuchu. Odtąd wszystko, co się mówi, występuje na tle
nieartykułowanego bełkotu Sajetana, który gada aż do odwołania. Gdzie ponad tym bełkotem
słychać będzie oddzielnie jego zdanie, będzie to wyszczególnione.*

SCURVY

skomląc

Ja nie mogę uszyć tych po trzykroć zawomitowanych astralnie buciorów. Wszystko
leci mi z rąk przez to ohydne, erotyczne podniecenie. Ja nie mogę już i wiem, że nie
zrobię, a z rozpaczą robię dalej, bo jednak umrzeć z tego nienasyceńca byłoby ohydną
gaskonadą¹¹⁹ losu — bragadocie jakies — czort wie co! O — teraz wiem, co to są buty,
czym jest kobieta, życie, nauka, sztuka i socjalny problem — wszystko wiem, ale za późno.
Napawajcie się moją męką, wampiry!

*Zaczyna wyć — już nie skomleć — po prostu wyje dziko i żałośnie, a Sajetan gada wciąż
nieartykułowanie z gestykulacją bajeczną.*

II CZELADNIK

ubierając Księżnę

Zupełna pustka — już mnie nic nie bawi.

I CZELADNIK

Ani mnie. Coś w nas trzasło i już nie wiadomo, po co żyć.

KSIĘŻNA

Macie to, czegoście chcieli, co my, arystokraci, czuliśmy zawsze. Jesteście po tamtej
stronie — cieszcie się.

SAJETAN

słowa wylaniają się z ciągnącego bełkotu i giną w nim na powrót

...na szczytach zawsze tak, bracia moi, ponurzy bracia w pustce...

W głębi wyrasta nagle czerwony piedestał — może być katedra prokuratora z II aktu.

KSIĘŻNA

Na piedestał, na piedestał mnie co prędeż! Nie mogę żyć bez piedestału!

Trzymajcie mnie, trzymajcie mnie, ach na tym piedestale.

Bo się za chwilę cała z niego sama, ach, na pysk wywałę!

Oto stoję w chwale najwyższej na przełęczy dwóch światów ginących!

SCURVY

Przebaccie mi, towarzysze w męce, bo — nie błagujcie — męczycie się wszyscy —
nie mówię tego na pociechę dla siebie, tylko to tak faktycznie jest — przebaccie, że
zawylem tak, jak nieboskie stworzenie, hańbiąc tym rodzaj ludzki, ale doprawdy jużem
nie mógł — no nie mógł jużem i szlus!

*Ciska but po paru szalonych wysiłkach zginania i szycia grubego płata skóry — robi to na
siedząco. Po czym zaczyna pęłzać na czterech łapach w kierunku Księżnej, wyjąc coraz gorzej.
Łańcuch go wstrzymuje i tu wycie Scurvy'ego staje się wprost strasznym.*

PUCZYMORDA

Wytrzymać nie można w tym płaskim burdygielu — *do siebie* tak, jakby były wypukłe.
Moje, faszystowskie, bo faszystowskie szpryngle były lepszej marki. I to mój były minister!
Taż to, panie, jest skandal — jak mówią w Małopolsce — ten bezmiar upodlenia! Ale to
tak sugestionuje jakoś, że ja bym chciał też jakoś tego... *Sajetan bełkocze ciągle.* O psiakrew!
— A jeśli ja nie wytrzymam i też ukorzę się przed tym nieludzkim babiszonem? (po
pauzie) No to ostatecznie nic strasznego — korona mi z głowy nie spadnie. Zupełny
cynizm — o to, to!

Złazi z worka i balansuje na boki, odwrócony przodem do publiki.

SAJETAN

...balansuj Se, balansuj, a jak raz wpadniesz, to od tej wewnętrznej czci dla niej się
nie wywiniesz...

KSIĘŻNA

wola, mówiąc po rosyjsku „nieistowym” głosem

Pożądanie, Śmierć

Wiedza, Cierpienie

Nuda, Pozycja społeczna,
Kondycja ludzka

Kobieta demoniczna,
Męczyzna, Mizoginia

¹¹⁹gaskonada (z fr. *gasconnade*) — błaźństwo, przechwałki, chępliwość.

Oto wołam was „nieistowym”, jak mówią Rosjanie polskiego słowa na to nie ma — głosem mych nad-bebechów i krążganków ducha przeszłego i zatraconego, w tych bebechach wylętego: ukorcie się przed symbolem wszechmatry — czyli raczej suprapanbobjarchatu! On wybuchnie lada chwila. Bo wy, mężczyźni, możecie zgnić nagle: zamienić się w kupkę płynnej zgnilizny, jak pan Waldemar w nowelce tego nieszczęśnika Edgara Poe¹²⁰. Wy pykniczejecie: wasi schyzoidzi wymierają — nasze schyzoidki mnożą się. O — dowód, że Sajetanowi dali po łbie, a Puczymorda będzie żarł langusty — to symbol — póki będzie ruszał usta i żołądka władał spusty. Mężczyźni babieją — kobiety *en masse*¹²¹ mężczyźniją. Przyjdzie czas, że może zaczniemy się dzielić jak komórki, w nieświadomości metafizycznej dziwności Bytu! Hura, hura, hura!

Ciało

Czeladnicy i Puczymorda pełzną ku niej na brzuchach. Scurvy rwie się z łańcucha jak uściekły, wśród brzęku i skowytów. Sajetan wstaje i ku niej się też obraca jak Wernyhora jaki. Nagle chochoł wstaje i staje nieruchomo. Lekka konsternacja wśród pełznących: wszyscy, nie wstając, oglądają się na chochoła.

PUCZYMORDA

tubalnym głosem

My, pełznący, jesteśmy z lekka skonsternowani, że chochoł wstał. Co to znaczy? Nie chodzi o rzeczywistość — jechał ją sęk — ale co to znaczy w wymiarach wieszczych, powypiańskich, w tym powypiańskim gmachu myśli narodowej zaludnionym przez tłumy szalbierzy i wykładowcy pism, które nic nie znaczą i są tylko artystyczną fantazją: napięciem dynamicznym dla Czystej Formy w teatrze — czy ja mówię bez sensu?

Teatr, Sztuka

Chochoł podchodzi do piedestału. Spada z niego strój chochoła i okazuje się, że to jest Bubek we fraku.

BUBEK-CHOCHOŁ

mizdrząc się do Księżnej

Pani Ireno, pani się tak ślicznie śmieje — ta chodźmy na dancing — ta chwila, co nigdy nie wróci, i to urocze, bajkowe tango — ta słowo daję...

SAJETAN

Jak Wernyhora jaki bede gadał jeszcze długo dość. Ale gdzie ta. Oto wstaje wszechbabio — trochę z ruska; z akcentem na ostatnią głoseczkę najmilejszą — nawet ona mi się podoba — jeśli nie zdążę skonać przed zapadnięciem nocy i kurtyny, to wiedźcie, że nim palta w waszych zachranych garderobach odebrać zdążycie, ja już żyć nie będę — to jest więcej niż pewne. Mam dziurę od siekiery we łbie i dziury od kul w brzuchu i mózgu poprzez ucho...

Bełkot jego trwa dalej.

PUCZYMORDA

Pokonała mnie, ścierwa jej pyzdry! Nie dam rady!

Pełźnie.

SAJETAN

w zachwycie do Księżnej

Wszechbabio! Wszechbabio! Och, to w to! Ach, to w to! I tamto w tamto! A kto powie? czy ja cham? — to? jam jest władca idealny, mumia trupia, bardzo głupia. Wgramoliłem'ś w los fatalny — niech mnie inny tam odkupią — nie dbam o to, ach to w to-to — ot jest co!

Wali się na ziemię i pełźnie ku Księżnej. Serce dalej dyszy.

SCURVY

wyje dziko a nieprzytomnie, po czym milknie i w absolutnej zastygłej ciszy mówi

Można teraz korzystać z przechadzki, bo w tej porze oni nas nie rozumieją zupełnie.

GŁOS STRASZLIWY

z hipersupramegafonopumpy

Oni wszystko mogą!

Kobieta, Mężczyzna,
Kobieta demoniczna

¹²⁰Poe, Edgar Allan (1809–1849) — amer. poeta i powieściopisarz, krytyk literacki; przedstawiciel romanizmu. W swojej twórczości nie stronił od elementów fantastyki, makabry i horroru. Do dzieł tego właśnie rodzaju należy nowela *Prawdziwy opis wypadku z P. Waldemarem*, w której tytułowy bohater zostaje zahipnotyzowany tuż przed śmiercią i trwa w tym stanie dość długo, po czym, gwałtownie wybudzony, rozsypuje się w proch, w przyspieszonym tempie przechodząc powstrzymany sztucznie przez hipnozę proces rozkładu.

¹²¹*en masse* (fr.) — masowo, na ogół, w większości.

Na Księżnę z góry spuszcza się druciana klatka, jak dla papugi — Księżna zwija skrzydła.

SCURVY

wśród ciszy

O — jak boli w sercu — to od papierosów — naczynia wieńcowe zniszczone — rotten bulkheads¹²² —

Tyś bólów wszystkich król —

Tyś to? Fizyczny ból —

Tfu, do czorta! Pękła mi aorta!

Umiera i leży jak długi na wyciągniętym łańcuchu.

KSIĘŻNA

słychać dalekie tango

Zawył się na śmierć z pożądania. Pękło mu serce, a pewno wszystko inne też. Teraz bierz mnie, który chce — teraz bierz! Jestem podniecona tą śmiercią jego z pożądania niesytego do mnie do niewiarygodnych granic! Tylko kobieta może...

Wcbodzi dwóch Panów ubranych w angielskie garnitury. Księżna bełkoce dalej coś niezrozumiałego. Oni rozmawiają cicho, idąc od prawej ku lewej. Przekraczają obojętnie leżących pełzaków i trupa prokuratora. Za nimi krok w krok idzie Hiper-Robociarz z termosem miedzianym w ręku.

JEDEN Z PANÓW: TOWARZYSZ X

Więc słuchajcie, towarzyszu Abramowski, ja rezygnuję na razie z upaństwowienia kompletnego przemysłu rolnego, ale nie jako kompromis.

DRUGI Z PANÓW: TOWARZYSZ ABRAMOWSKI

Oczywiście, prześwietlenie ideowe tego faktu będzie takie, że oni muszą to zrozumieć jako tylko i jedynie czasowe przesunięcie...

Bełkot Księżnej staje się artykułowany.

KSIĘŻNA

...z matriarchatu ultrahiperkonstrukcji, jak kwiat transcendentalnego lotosu spływam między łopatki Boga...

TOWARZYSZ X

Zakryć tę małpę, jak papugę, płachtą jaką. Niech przestanie świergolić i skrzeczeć. Do fufy z matriarchatem. *Straszny Hiper-Robociarz biegnie i zarzuca na klatkę czerwoną płachtę, którą mu podał z walizki Fierdusienko.* Otóż słuchajcie, towarzyszu Abramowski, byle tylko utrzymać się na samym punkcie rozpacz... Tyle kompromisu, ile tylko absolutnie konieczne — rozumiecie: ko-nie-cznie — potrzeba. Może matriarchat przyjdzie z czasem, ale nie należy robić z niego hałaśliwej jakiejś gaskonady zawczasu.

TOWARZYSZ ABRAMOWSKI

Ależ oczywiście. Szkoda tylko, że my sami nie możemy być automatami. Po posiedzeniu weźmiemy tę małpę ze sobą.

Wskazuje Księżnę, której nogi widać tylko pod płachtą.

TOWARZYSZ X

przeciąga się i ziewa

Dobrze — możemy razem. Muszę mieć jakąś detantę¹²³ — odprężenie. Przepracowałem się ostatnio na glanc.

Nagle jak piorun spadnięcie żelaznej kurtyny.

GŁOS STRASZLIWY

Trzeba mieć duży takt.

By skończyć trzeci akt.

To nie złudzenie — to fakt.

Koniec aktu trzeciego i ostatniego

6 III 1934

¹²²*rotten bulkheads* (ang) — przegniłe przegrody (a. grodzie okrętowe); może być to lekka aluzja do *Lorda* Josepha Conrada.

¹²³*detantę* (z fr. *détention*: zatrzymanie, areszt) — zatrzymanie, odprężenie.

Śmierć, Cierpienie,
Choroba

Kobieta demoniczna,
Śmierć, Pożądanie

Mizoginia, Władza,
Kobieta, Męczyzna

Kobieta, Bóg

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/szewcy>

Tekst opracowany na podstawie: Stanisław Ignacy Witkiewicz, *W małym dworku*, Szewcy, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Marta Niedziałkowska.

Okładka na podstawie: anietozk@Flickr, CC BY-SA 2.0

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając zbiórkę na stronie wolnelektury.pl.

Przekaż darowiznę na konto: [szczegóły](#) na stronie Fundacji.